

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Економічний факультет

Кафедра економічної кібернетики

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

**«МОДЕЛЮВАННЯ КЛЮЧОВИХ ФАКТОРІВ ВПЛИВУ
НА МІГРАЦІЙНІ НАСТРОЇ В УКРАЇНІ»**

студента 2 курсу ОКР «Магістр»
спеціальності 051 «Економіка»
ОНП «Економічна кібернетика»
денної форми навчання
Антиповича Владислава Олексійовича

Науковий керівник:

доктор економічних наук, професор
Ставицький Андрій Володимирович

Засвідчую, що в цій роботі немає
запозичень із праць інших авторів без
відповідних посилань

Студент _____

(підпис)

Роботу допущено до захисту перед ЕК
рішенням кафедри економічної кібернетики
від 7 травня 2025 р., протокол № 12

Завідувач кафедри:
доктор економічних наук, професор
Ляшенко Олена Ігорівна

(підпис)

КИЇВ – 2025

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота бакалавра містить: 3 розділи, 129 сторінки, 3 таблиці, 20 рисунків, 61 джерело, 1 додаток

Ключові слова: міграційні настрої, міграція, Random Forest, кластеризація, Naïve Bayes, фактори впливу, соціологічне опитування, моделювання, демографія, міграційна політика

Об'єкт дослідження: Міграційні настрої населення України.

Мета дослідження: Моделювання ключових факторів, що впливають на міграційні настрої, з метою прогнозування міграційних потоків.

Методи дослідження: Соціологічне опитування, класифікаційне моделювання (Random Forest, Naïve Bayes), кластеризація (K-Modes).

Наукова новизна: Поєднання методів класифікації та кластеризації для дослідження міграційних настроїв.

Практична цінність: Отримані результати можуть бути використані для формування ефективної державної міграційної політики, прогнозування ризиків еміграції та адаптації соціальних програм.

RESUME

Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Faculty of Economics, Department of Economic Cybernetics

Key words: migration sentiments, migration, Random Forest, clustering, Naïve Bayes, influencing factors, sociological survey, modelling, demography, migration policy

The graduation research of student: Modelling the Key Factors Influencing Migration Sentiments in Ukraine

Deals with: Modelling key factors influencing migration sentiments in Ukraine using machine learning and cluster analysis.

The work is interesting for: Combination of classification and clustering methods for the study of migration sentiments.

Sections: 3, pages: 129, tables: 3, graphs: 20, bibliog. 61, append. 1

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТА НАУКОВИЙ АНАЛІЗ МІГРАЦІЙНИХ НАСТРОЇВ	11
1.1. Сутність міграційних настроїв: теоретико-методологічний огляд.....	11
1.2. Стан наукової думки щодо вивчення міграційних процесів і настроїв	25
1.3. Обґрунтування задачі дослідження	38
Висновки до розділу 1	49
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ МІГРАЦІЙНИХ НАСТРОЇВ ТА ВИБІР АНАЛІТИЧНИХ ПІДХОДІВ	50
2.1. Обґрунтування вибору напрямку дослідження та формулювання гіпотез.....	50
2.2. Вибір та характеристика методів аналізу міграційних настроїв.....	55
2.3. Методика реалізації дослідження, обробки даних та забезпечення достовірності.....	57
2.4. Використання алгоритмів машинного навчання у соціальних дослідженнях	63
Висновки до розділу 2.....	67
РОЗДІЛ 3. ПРАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ ТА РЕЗУЛЬТАТИ МОДЕЛЮВАННЯ МІГРАЦІЙНИХ НАСТРОЇВ В УКРАЇНІ	68
3.1. Інформаційне забезпечення та опис досліджуваних даних.....	68
3.2. Класифікаційне моделювання факторів впливу на намір мігрувати.....	76
3.3. Кластеризація міграційних профілів респондентів.....	85
3.4. Порівняльний аналіз кластерів за ключовими факторами	116
Висновки до розділу 3.....	129
ВИСНОВКИ.....	131
СПИСОК ДЖЕРЕЛ.....	133
ДОДАТОК 1. СПИСОК ЗМІННИХ.....	140

ВСТУП

Актуальність теми дослідження

Міграційні процеси є ключовим соціально-економічним явищем, що впливає на демографічну ситуацію, ринок праці, соціальну стабільність та політичний ландшафт країни. В умовах глобалізації та політичних трансформацій, зокрема тих, що переживає Україна, дослідження міграційних настроїв набуває особливої актуальності. Це обумовлено тим, що саме міграційні настрої є індикатором можливих майбутніх міграційних потоків і дозволяють державним органам розробляти ефективні стратегії для їх регулювання. Соціально-економічні виклики, такі як нестабільність на ринку праці, зростання інфляції, зміни в соціальній політиці та рівень довіри до державних інституцій, а особливо воєнні дії, суттєво впливають на формування міграційних настроїв населення. Зокрема, політична невизначеність і безпекові ризики є одними з найсильніших стимулів до виїзду, що підтверджується нещодавніми хвилями міграції українців після 2022 року. Наукова література висвітлює різні аспекти міграції: від традиційних економічних моделей до сучасних поведінкових підходів, що враховують емоційні та психологічні фактори у прийнятті рішень про переміщення. В українському контексті вивчення цих підходів дозволяє прогнозувати відтік трудових ресурсів, оцінювати демографічні наслідки та розробляти стратегії підтримки населення в регіонах ризику. Актуальність теми також підкреслюється тим, що дослідження міграційних настроїв дозволяє не лише аналізувати існуючі тенденції, а й прогнозувати їх розвиток у коротко- та довгостроковій перспективі. У цьому контексті ключову роль відіграє застосування сучасних методів аналізу даних, таких як машинне навчання, кластеризація чи регресійний аналіз, що значно підвищує точність прогнозів та ефективність прийняття рішень.

Об'єкт та предмет дослідження

Об'єктом даного дослідження є міграційні настрої в Україні як складний соціально-економічний та демографічний феномен. У сучасних умовах

нестабільності, викликаної як внутрішніми соціально-економічними змінами, так і зовнішніми геополітичними факторами, міграційні настрої виступають важливим індикатором майбутніх міграційних потоків та соціальної мобільності населення. Вони формуються під впливом як об'єктивних чинників (економічна ситуація, безпекові ризики, політичний клімат), так і суб'єктивних (переконання, оцінки майбутнього, соціальні очікування).

Предметом дослідження є моделювання ключових факторів впливу на міграційні настрої населення України. Визначення цих факторів дозволяє зрозуміти механізми ухвалення рішень про міграцію, прогнозувати можливі зміни міграційних потоків та розробляти ефективні інструменти для їх регулювання. У цьому контексті важливим аспектом є аналіз взаємозв'язку між соціально-економічним становищем країни, рівнем довіри до державних інституцій та індивідуальними очікуваннями громадян.

Мета та завдання дослідження

Метою даного дослідження є моделювання ключових факторів, що впливають на міграційні настрої населення України, з метою виявлення їхньої структури, основних мотивів та соціально-економічних чинників, що сприяють або стримують міграційні процеси. Враховуючи значний вплив війни, економічної нестабільності та змін у соціально-політичному ландшафті країни, дане дослідження спрямоване на розробку аналітичної бази для прогнозування можливих міграційних хвиль та формування державної політики у сфері міграції. Для досягнення поставленої мети необхідно було вирішити кілька дослідницьких завдань. Зокрема, такі:

- Здійснено теоретико-методологічний аналіз поняття «міграційні настрої», його характеристик та взаємозв'язку з реальними міграційними процесами.
- Сформульовано аналітичні гіпотези щодо найбільш вагомих детермінант міграційних намірів.

- Проведено підготовку масиву соціологічних даних до аналізу, включаючи очищення, кодування та відбір релевантних змінних.
- Реалізовано класифікаційне моделювання з використанням алгоритмів Naïve Bayes та Random Forest для оцінки значущості предикторів наміру до еміграції.
- Проведено кластеризацію респондентів методом K-Modes з метою виокремлення типових профілів осіб за мотиваційними характеристиками.
- Здійснено порівняльний аналіз отриманих кластерів за ключовими факторами впливу, що дозволило виявити внутрішньо-групові та міжгрупові відмінності.
- Визначено ключові соціально-економічні, політичні, демографічні та безпекові чинники, що впливають на формування міграційних установок населення.

Методи дослідження

Для досягнення поставленої мети в дослідженні використано комплекс методів, що включають як класичні економетричні підходи, так і сучасні методи машинного навчання та кластеризації. Таке поєднання дає змогу не лише виявити ключові детермінанти міграційних настроїв, а й сформувані сегменти населення, які мають різні мотивації щодо еміграції.

На першому етапі дослідження застосовано методи збору та обробки даних, що включають попереднє очищення інформації, виключення нерепрезентативних відповідей (зокрема, тих, хто зазначив «важко відповісти» на питання про наміри міграції) та кодування змінних. Використання методу One-Hot Encoding дозволило отримати бінарні змінні, що є необхідним для подальшого моделювання, а також сприяло зменшенню мультиколінеарності у даних. На другому етапі проведено класифікаційне моделювання для визначення ключових факторів, що впливають на міграційні настрої. Для цього використано методи Naïve Bayes та Random Forest, що дали змогу оцінити важливість предикторів та перевірити гіпотези дослідження. Вибір цих методів обумовлений їхньою

ефективністю у виявленні нелінійних взаємозв'язків між змінними, а також можливістю інтерпретації отриманих результатів. Отримані результати дозволили визначити, які саме соціально-економічні, політичні та демографічні фактори найбільше впливають на міграційні настрої населення. На третьому етапі було проведено кластеризацію вибірки для виділення різних груп населення за їхніми мотиваціями щодо міграції. Для цього застосовано метод K-Modes, який дозволяє ефективно сегментувати вибірку і, що важливо, працює саме з категоріальними змінними. Оптимальну кількість кластерів визначено за допомогою методу Elbow Method, що дозволяє оцінити рівень внутрішньо-групової варіації та знайти найкращий баланс між деталізацією та узагальненням кластерів. У результаті було виділено групи населення з різними профілями, наприклад, мігранти з економічними мотивами, політичними чи безпековими мотивами. Завершальним етапом дослідження став аналіз отриманих результатів та їх інтерпретація. Відмінності між кластерами було проаналізовано за допомогою методів статистичного аналізу, зокрема розраховано середні значення ключових змінних для кожного кластеру, проведено порівняльний аналіз для визначення статистично значущих відмінностей між групами. Графічна візуалізація результатів сприяла кращому розумінню отриманих взаємозв'язків та відмінностей між різними групами населення.

Наукова та/або практична новизна роботи

Дослідження міграційних настроїв в Україні є актуальною темою у світлі соціально-економічних та політичних трансформацій, що відбуваються в країні. Наукова новизна цієї роботи полягає в комплексному підході до моделювання міграційних настроїв із використанням сучасних методів аналізу даних, що раніше не застосовувалися в подібних дослідженнях на українському матеріалі. Дослідження також вдосконалює підходи до аналізу міграційних процесів, поєднуючи соціологічні та економетричні методи. З наукової точки зору, робота вперше здійснює поєднання класифікаційного аналізу та кластеризації у вивченні міграційних настроїв, що дозволяє не лише ідентифікувати ключові

фактори впливу, але й виділити групи населення з різною мотивацією до еміграції. Використання алгоритму K-Modes дало змогу структурувати вибірку, поділивши її на категорії респондентів, що мають різні причини для можливого виїзду: економічні, політичні, безпекові тощо. Це дозволяє більш точно прогнозувати потенційні міграційні хвилі та розробляти відповідні управлінські рішення.

Практична новизна дослідження полягає у застосуванні класифікаційних моделей (Naïve Bayes, Random Forest) для оцінки значущості предикторів міграційних настроїв. На основі отриманих результатів можливо визначити, які саме фактори найбільше впливають на ухвалення рішень про міграцію. Це забезпечує новий рівень деталізації при розробці державних політик щодо міграції та можливих заходів для зменшення відтоку населення.

Інформаційна база дослідження

Дослідження міграційних настроїв в Україні ґрунтується на аналізі широкого спектру інформаційних джерел, що охоплюють статистичні дані, результати соціологічного опитування, наукові дослідження та міжнародні звіти. Це забезпечує комплексний підхід до вивчення міграційних процесів, дозволяючи враховувати як об'єктивні економічні, соціальні та політичні фактори, так і суб'єктивні аспекти міграційної поведінки. Одним із ключових джерел інформації стали дані соціологічного опитування [50], яке проводилось восени 2024 року та містило близько 100 питань, що охоплювали демографічні характеристики, соціально-економічний статус, політичні уподобання, ставлення до мобілізації, оцінку економічного становища та бажання виїзду за кордон. Це опитування дозволило отримати репрезентативний масив даних, необхідний для моделювання міграційних настроїв та визначення ключових детермінант, що впливають на ухвалення рішення про еміграцію. Значний внесок у формування інформаційної бази зробили міжнародні організації, зокрема Міжнародна організація з міграції (IOM), Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (UNHCR) та Організація економічного

співробітництва та розвитку (OECD). Їхні аналітичні звіти, зокрема World Migration Report 2024 [5], International Migration Outlook [26] та Global Trends: Forced Displacement in 2023 [11], містять оцінки масштабів міграції, її економічних наслідків та інтеграційних процесів у приймаючих країнах. Наукова база дослідження спирається на праці провідних українських та зарубіжних дослідників, що вивчають феномен міграційних процесів. До ключових джерел належать робота Пищуліної О., Юрчишина В., Стецюка П. та Міщенко М., «Вплив міграційних процесів на перебіг повоєнного відновлення України, міграційну політику ЄС та країн Східного партнерства» [23] та інших авторів [16-25], які аналізують вплив міграції на економічний розвиток України та міграційну політику ЄС. Додатково використані монографії іноземних авторів, зокрема Brettell C. B. та Hollifield J. F. [17], а також інших дослідників, які узагальнюють теоретичні підходи до дослідження міграції та методи її аналізу.

Структура роботи

Магістерська кваліфікаційна робота складається з трьох логічно пов'язаних розділів, що забезпечують послідовний і системний виклад матеріалів дослідження. Структура роботи відповідає науковим вимогам, що дозволяє комплексно розглянути питання моделювання ключових факторів впливу на міграційні настрої в Україні.

У вступі обґрунтовується актуальність дослідження, визначається об'єкт і предмет роботи, формулюється її мета та завдання. Розглядаються використані методи дослідження, наукова та практична новизна, інформаційна база дослідження, а також представлено загальний опис структури роботи. Перший розділ, «Теоретичні основи та науковий аналіз міграційних настроїв», присвячений огляду наукових підходів до вивчення міграції та факторів, що впливають на формування міграційних настроїв. У ньому розглянуто визначення поняття «міграційні настрої», їхні ключові характеристики та методологічні основи аналізу. Крім того, аналізуються сучасні наукові дослідження у сфері

міграції, що дозволяє визначити нерозв'язані питання щодо мотивації людей емігрувати та обґрунтувати необхідність проведення досліджень у цій галузі. Другий розділ, «Методологія та інструменти дослідження міграційних настроїв в Україні», містить детальний опис методів, використаних у дослідженні. У ньому проведено аналіз доступних даних, розкрито дослідницькі гіпотези, здійснено порівняльний аналіз методів кластеризації (K-Means, K-Prototypes, K-Modes) та інших моделей, що використовуються для моделювання міграційних настроїв. Особливу увагу приділено методології проведення дослідження, зокрема підготовці даних, використанню Elbow Method для визначення оптимальної кількості кластерів та аспектам моделювання. Третій розділ, «Інформаційне забезпечення та результати моделювання міграційних настроїв в Україні», зосереджений на аналізі отриманих результатів. Розглянуто джерела даних та порядок їх обробки, представлено результати моделювання та оцінку їх достовірності. У межах цього розділу проводиться інтерпретація результатів, порівняння отриманих даних із початковими гіпотезами, а також аналізуються кластери, що були сформовані в процесі дослідження. Окрім того, оцінюється точність моделей та наводяться практичні висновки щодо міграційних тенденцій в Україні. Висновки містять узагальнення отриманих результатів, оцінку стану проблеми та формулювання наукових і практичних рекомендацій. Особлива увага приділяється можливості застосування отриманих висновків у сфері державного управління, соціальної політики та економічного планування. Також наведено пропозиції щодо подальших досліджень, які можуть бути спрямовані на розширення об'єкта аналізу та вдосконалення методів прогнозування міграційних процесів.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТА НАУКОВИЙ АНАЛІЗ МІГРАЦІЙНИХ НАСТРОЇВ

1.1. Сутність міграційних настроїв: теоретико-методологічний огляд

Міграційні процеси неможливо розглядати виключно через соціально-економічні чи демографічні показники. Важливо також враховувати, як формуються уявлення й очікування людей щодо переїзду, які чинники зміцнюють бажання залишити Батьківщину або, навпаки, спонукають залишатися. У цьому розділі важливо розглянути саме цей аспект – міграційні настрої. Окрім цього, важливо зосередитись на їхній сутності та взаємодії з іншими рівнями аналізу. Водночас, щоб зрозуміти механізми впливу настроїв на реальні переселення, спочатку потрібно чітко визначити поняття міграції, її види й історичний вимір, адже саме вони створюють контекст, у якому формуються рішення про виїзд чи повернення.

1.1.1. Сутність та види міграції

Аби поглиблено з'ясувати, як саме зароджуються та проявляються міграційні настрої, найперше варто розглянути загальну природу міграції. Адже розуміння базових визначень, класифікацій і чинників, що спонукають людей до переміщення, створює підґрунтя для подальшого аналізу мотивів і емоційних складників, пов'язаних із виїздом. Для цього варто зосередитись на визначенні поняття «міграція» та її різновидах, які демонструють динаміку й масштаби цього явища.

Міграція традиційно розглядається як складний процес переселення людей, що зумовлений сукупністю соціально-економічних, демографічних і політичних чинників. У науковій літературі можна виокремити кілька підходів до визначення поняття «міграція», серед яких найбільш поширеними є соціологічний, демографічний та економічний [7, 8]. Соціологічний підхід аналізує міграцію крізь призму суспільних відносин і мереж: людина розглядається як частина соціальної системи, а її рішення залишити батьківщину

пов'язане не лише з особистими прагненнями, а й із соціальними зв'язками в громаді, родині чи професійному середовищі. Демографічний підхід наголошує на зміні чисельності та складу населення внаслідок переміщення, фокусуючись на показниках народжуваності, смертності й природного приросту в приймаючих і відправних регіонах. Економічний підхід, своєю чергою, пов'язує міграцію з дисбалансами на ринку праці, різницею в заробітній платі, пошуком нових професійних можливостей та відмінностями у рівнях розвитку країн.

Одним із ключових аспектів міграції є її зумовленість соціально-економічними та безпековими чинниками, що спричиняють переміщення населення. Йдеться не лише про виїзд за кордон чи міжрегіональний переїзд у межах однієї країни, а й про динамічні й короткотривалі форми – маятникову або сезонну міграцію. Такі переселення можуть провокувати або стимулюватися чинниками різної природи. Економічні чинники (зокрема низька заробітна плата, безробіття чи відсутність перспектив на локальних ринках праці) залишаються провідними мотивами для трудових мігрантів. Згідно з даними Міжнародної організації з міграції, від 60 до 70 відсотків усіх переміщень у світі обумовлені насамперед економічними мотиваціями [30]. Водночас дослідження Світового банку свідчать, що у державах з суттєвим економічним зростанням рівень зовнішньої трудової міграції може знижуватися, водночас збільшується імміграція кваліфікованих фахівців [31].

Політичні чинники, зокрема збройні конфлікти, порушення прав людини або нестабільність державних інституцій, безпосередньо впливають на активізацію вимушеної міграції та притік біженців у сусідні мирні регіони. Прикладом слугують переселення населення внаслідок конфліктів у Сирії, Афганістані, а також сучасні масові виїзди українців у 2022 році. За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців [11], кількість людей, які змушені покинути свої домівки через війну або переслідування, стабільно зростала протягом останнього десятиліття і сягнула рекордних показників у 2020-2021 роках. Соціальні й культурні чинники також відіграють відчутну роль у

формуванні міграційних потоків. До прикладу, прагнення до вищого рівня освіти чи кращого доступу до медичних послуг часто стає визначальним для студентської та сімейної міграції. Водночас культурна близькість (спільна мова, національні традиції, історичний досвід) може полегшувати інтеграцію переселенців у приймаючому суспільстві та сприяти збільшенню міграції в окремі «міграційні осередки». Статистика показує, що українські трудові мігранти переважно обирають країни з подібною культурою, мовною чи історичною спадщиною (наприклад, Польщу або Чехію), тоді як у випадках, коли вирішальними є розмір заробітку чи перспективи розвитку, вибір падає на держави Західної Європи чи Північної Америки.

Типологія міграції часто базується на територіальних ознаках, що дають змогу розмежувати внутрішні та зовнішні переміщення населення. Внутрішня міграція охоплює переїзди між областями або регіонами однієї країни й зазвичай пов'язана з пошуком кращих економічних і соціальних можливостей усередині держави. У звітах Державної служби статистики України [35] простежується, що найбільший внутрішній рух населення відбувається з менш розвинених регіонів у промислові та адміністративні центри, де рівень доходів та шансів на працевлаштування вищий. Зовнішня (міждержавна) міграція включає перетин міжнародних кордонів та може мати як короткостроковий, так і довгостроковий характер. Дані Міжнародної організації з міграції (ІОМ) [4] свідчать, що близько 280 мільйонів людей у світі проживають поза межами власної країни походження, а у випадку України значна частина громадян обирає держави Центральної та Західної Європи для постійного чи сезонного працевлаштування.

Важливим критерієм для визначення типів міграції є тривалість перебування, яка дає змогу виокремити тимчасову, постійну, сезонну та маятникову міграцію. Тимчасова охоплює переїзд на обмежений період, переважно з метою навчання чи короткострокових контрактів; за статистикою МОН України [16], десятки тисяч українських студентів щорічно виїжджають за кордон на навчання, а частина з них згодом залишається працювати в приймаючих країнах. Постійна

міграція часто пояснюється вагомими особистими факторами, як-от сімейними обставинами чи набуттям громадянства в новій державі. Сезонні переміщення найчастіше характерні для сільськогосподарської чи туристичної галузі, коли робітники з однієї країни приїждять до іншої виключно впродовж відповідного періоду. Прикладом можуть бути потоки трудових мігрантів із західних територій України до сусідніх держав на час збору врожаю. Маятникова міграція здебільшого поширена поблизу великих міст і передбачає регулярні (щоденні чи щотижневі) поїздки на роботу або навчання, зокрема між обласним центром та передмістям.

Окрім цього, чинники, що спонукають людей до переїзду, часто відносять до економічних, політичних, екологічних та сімейних детермінантів. Трудова міграція залишається провідною у світі й зумовлена як різницею в рівні заробітної плати, так і браком робочих місць у країнах походження. За даними Світового банку, сукупні грошові перекази від трудових мігрантів у 2020 році перевищили 700 мільярдів доларів США [31], що свідчить про масштабність таких переміщень. Політична міграція (вимушена, зокрема через збройні конфлікти чи переслідування) зачіпає нестабільні регіони, де відбуваються воєнні дії, і відображена в статистиці Управління Верховного комісара ООН у справах біженців [11]. Екологічний чинник стає дедалі актуальнішим через природні катастрофи або зміни клімату: у звітах Центру моніторингу внутрішнього переміщення (IDMC) [12] наголошується, що лише у 2020 році майже 30 мільйонів осіб мусили покинути домівки внаслідок стихійних лих. Сімейна міграція переважно стосується возз'єднання родин або укладення шлюбів із громадянами інших країн і часто є одним із поширених мотивів, наприклад, серед українців, які переїждять задля створення сім'ї за кордоном.

Не менш важливим аспектом залишається законність переміщення. Офіційна, або легальна міграція, базується на дотриманні міграційних правил і вимог приймаючої країни: отриманні відповідних віз, дозволів на проживання чи роботи. Натомість нелегальна міграція часто формується у випадках, коли

правові процедури є надто складними або коли країни мають обмежувальну візову політику. Серед українських мігрантів випадки нелегального працевлаштування зафіксовані переважно в тих секторах, де потрібна низько кваліфікована сезонна робоча сила, а контроль з боку державних органів є недостатньо ефективним.

Масові міграційні хвилі впродовж історії демонструють, наскільки багатомірними можуть бути переміщення населення. Після Другої світової війни мільйони людей змушені були змінити місце проживання у пошуках безпечного середовища та засобів до існування. Створення у 1950-х роках спеціалізованих міжнародних структур, серед яких Міжнародна організація з міграції, було безпосередньою відповіддю на повоєнну кризу переміщених осіб. Пізніше, із розпадом СРСР на початку 1990-х, відбувалися масові транснаціональні та внутрішні міграції громадян колишніх радянських республік, деякі з яких шукали нові економічні можливості, а інші прагнули безпеки чи возз'єднання із сім'ями. За даними Світового банку [31], в окремі роки понад 25 мільйонів людей виїхали з різних країн пострадянського простору, що істотно вплинуло на демографічну структуру, ринок праці та політичну карту регіону.

У сучасному контексті насамперед варто наголосити на ролі глобалізації, яка істотно спростила транспортну й комунікаційну інфраструктуру, відкривши більше шляхів для мобільності населення. За даними Міжнародної організації з міграції, можливість швидкого переміщення повітряним і наземним транспортом, а також доступ до Інтернету і різних онлайн-сервісів дозволяють людям у короткі строки планувати виїзд, знаходити інформацію про вакансії, освітні програми або ж безпосередньо спілкуватися з потенційними роботодавцями чи родичами за кордоном. Показовим є приклад спеціалізованих онлайн-платформ, де IT-фахівці можуть дізнатися про релокаційні можливості в європейських чи американських компаніях. Подібні нові підходи сприяють масштабнішій та динамічнішій міграції талановитих кадрів, включно з

освітньою, коли студенти обирають закордонні університети й наукові центри для здобуття досвіду.

Одночасно з тим змінюється і структура мотивів переселенців. Якщо раніше переважала економічна міграція, пов'язана з пошуком заробітку, то сьогодні істотна частка припадає на освітню та професійно-кваліфікаційну мобільність. Студенти і науковці дедалі частіше виїжджають до зарубіжних навчальних закладів, а великі транснаціональні корпорації пропонують ІТ-фахівцям вузької спеціалізації довготривалі робочі контракти закордоном. Так, зростання працівників зі Східної Європи (зокрема України) в європейських високотехнологічних галузях стимулює ринок праці ЄС, але загострює відтік кадрів із країн походження. У відповідь на ці виклики, держави посилюють законодавче регулювання міграції. На рівні Європейського Союзу вже протягом двох десятиліть тривають реформи, спрямовані на гармонізацію візової політики, створення спільних механізмів захисту біженців, а також розробку квот і критеріїв для висококваліфікованих мігрантів (до прикладу, так звана «блакитна карта» ЄС). Організація Об'єднаних Націй через Глобальний договір про безпечну, впорядковану та регульовану міграцію координує зусилля різних країн задля підвищення ефективності управління міграційними потоками. В Україні, у контексті євроінтеграційних прагнень, урядові структури також працюють над удосконаленням власної міграційної політики, включно з упровадженням е-сервісів та посиленням співпраці з Міжнародною організацією з міграції, аби забезпечити контрольоване та водночас гнучке регулювання всередині країни й у відносинах із міжнародними партнерами.

1.1.2. Приклади випадків воєнної міграції

Оскільки війни та збройні конфлікти часто слугують потужним поштовхом до переміщення населення, варто окремо зосередитися на воєнній міграції як одній із найскладніших форм вимушених переселень. Історія свідчить: щоразу, коли життя людей перебуває під загрозою, масштаби міграції, у тому числі за кордон, стрімко зростають. Це явище зумовлене посяганням на безпеку цивільного

населення в умовах збройних конфліктів чи окупації територій. Головна відмінність воєнної міграції порівняно з іншими її формами полягає в тому, що цивільні особи вимушені залишати домівки через бойові дії, бомбардування, ризик переслідувань, а також масові порушення прав людини, що часто супроводжують воєнні конфлікти. За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (UNHCR)[11], у 2023 році кількість людей, які були змушені покинути свої домівки внаслідок конфліктів і насильства, сягнула близько 68 мільйонів внутрішньо переміщених осіб і понад 43 мільйонів біженців, що підкреслює масштабність цієї проблеми.

Важливо розмежувати дві основні категорії людей, які стають жертвами воєнних дій і переслідувань: біженці та внутрішньо переміщені особи (ВПО). Біженці – це особи, які перетнули міжнародний кордон, шукаючи притулку в іншій державі через загрозу переслідування або небезпеку для їхнього життя та здоров'я у країні походження. Їхній статус регулюється низкою міжнародних угод, передусім Конвенцією ООН про статус біженців 1951 року та додатковим Протоколом 1967 року. Саме ці документи визначають обов'язки держав щодо прийому та захисту біженців, зокрема принцип невислання (*non-refoulement*), що забороняє повертати людей туди, де їм загрожує небезпека. Натомість внутрішньо переміщені особи (ВПО) – це громадяни, які, залишаючи власні домівки через війну, переслідування чи стихійні лиха, не перетинають міжнародних кордонів і залишаються в межах своєї країни. Їх захист покладається насамперед на державну владу, хоча практичні механізми допомоги часто залежать від міжнародних організацій і гуманітарних агентств. За інформацією Центру моніторингу внутрішнього переміщення (IDMC) [12], станом на кінець 2023 року у світі налічувалося близько 68 мільйонів внутрішньо переміщених осіб, з яких значна частина була змушена покинути власні домівки саме через воєнні конфлікти та окупацію територій.

Іншим вагомим прикладом слугує Сирійська криза, що триває з 2011 року. Це протистояння перетворилося на один із найбільших збройних конфліктів

сучасності, спричинивши масштабне вимушене переселення мільйонів людей як усередині самої Сирії, так і за її межами. За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (UNHCR) [11], наприкінці 2023 року загальна кількість сирійських біженців у світі перевищувала 6,5 мільйона осіб, а ще понад 6 мільйонів стали внутрішньо переміщеними особами. Це означає, що майже половина всього довоєнного населення Сирії була змушена покинути свої домівки. Значна частина сирійських біженців прибула до Туреччини, Лівану, Йорданії та інших сусідніх країн, де місцеві громади вже перебувають під тиском через обмежені ресурси й інфраструктурні проблеми. Водночас чимало біженців прямували до держав-членів Європейського Союзу, що спричинило суттєву міграційну кризу 2015-2016 років. Хоча більшість європейських країн надає тимчасовий захист і соціальні послуги сирійцям, системне розв'язання питань інтеграції, забезпечення житлом і доступу до ринку праці досі залишається викликом.

Окрім сирійського конфлікту, великий вплив на регіон Близького Сходу та Північної Африки мають тривалі конфлікти в Афганістані та Іраку. Афганістан, де десятиліттями панує політична нестабільність, що супроводжується військовими діями, стабільно входить до переліку країн із найбільшою кількістю біженців та внутрішньо переміщених осіб. За останніми оцінками, близько 6 мільйонів афганців перебувають за межами країни як біженці або шукачі притулку, причому значна їх частина зосереджена в сусідніх державах – Ірані та Пакистані. Протяжні кордони, відсутність безпечних маршрутів та обмежені ресурси приймаючих країн підсилюють наявну гуманітарну кризу. Подібна ситуація й в Іраку, де після військового втручання 2003 року й наступних хвиль насильства понад 2 мільйони осіб були змушені покинути країну як біженці, а близько 1 мільйона все ще залишаються внутрішньо переміщеними особами через загрозу з боку різноманітних збройних формувань.

Схожі кризи мають місце і в деяких державах Африки. Наприклад, у Судані та Південному Судані, збройні конфлікти змушують великі групи населення

масово переселятися як усередині країн, так і до сусідніх держав. За даними Міжнародного моніторингового центру внутрішнього переміщення (IDMC) [12], станом на кінець 2023 року понад 68 мільйонів людей у світі стали внутрішньо переміщеними особами саме внаслідок збройних конфліктів, а низка африканських держав входить до переліку з найскладнішою ситуацією. Такий стан справ підкреслює нагальність розширення міжнародних програм підтримки, включно з фінансуванням операцій UNHCR і посиленням координації з місцевими урядами.

Починаючи з 2014 року Україна зіткнулася з безпрецедентним внутрішнім переміщенням населення. За даними Міжнародної організації з міграції (МОМ) [5] та українських державних установ, близько 1,4-1,5 мільйона громадян були змушені покинути домівки на Кримському півострові, а також у Донецькій та Луганській областях через збройний конфлікт і подальшу окупацію окремих територій. У звітах Офісу Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) та МОМ неодноразово наголошувалося на проблемі належної реєстрації ВПО, аби вони могли отримувати соціальні виплати та медичні послуги [5, 11]. Водночас регіони, котрі приймали найбільшу кількість переселенців, стикалися з напруженням на ринку праці й збільшенням навантаження на місцеві бюджети. Прикладом є Харківська та Дніпропетровська області, де швидке зростання кількості ВПО призвело до потреби розгортання додаткової інфраструктури для тимчасового розміщення людей та посилення соціальних програм.

У 2022 році повномасштабна агресія Російської Федерації спровокувала нову хвилю вимушеної міграції українців, але тепер уже переважно за кордон. За даними Управління Верховного комісара ООН [30] у справах біженців, станом на кінець 2022 року щонайменше 7-8 мільйонів осіб перетнули кордони України з метою пошуку тимчасового притулку в ЄС. Багато країн Європи запровадили механізми тимчасового захисту, зокрема спрощені процедури отримання посвідки на проживання та доступу до ринку праці. Однак навіть за наявності таких полегшень українські громадяни зіштовхуються з низкою викликів:

необхідністю підтвердження кваліфікації, труднощами в інтеграції дітей у місцеві школи та мовним бар'єром під час працевлаштування. Деякі країни, як-от Польща та Німеччина, фіксують підвищену активність українців на ринку праці, водночас благодійні організації та державні установи відзначають, що питання легкого доступу до охорони здоров'я та довгострокового розв'язання житлових проблем досі залишаються відкритими.

Соціальні та економічні наслідки воєнної міграції мають багатовимірний характер, одночасно впливаючи на країни, що приймають вимушених мігрантів, покинуті регіони, а також на самих переміщених осіб. Масові переміщення часто створюють додаткове навантаження на соціальні та економічні системи приймаючих держав, особливо коли йдеться про надання житла, доступу до медицини та освіти. До прикладу, у низці держав ЄС, які зіштовхнулися з великою кількістю українських біженців у 2022 році, суттєво зросли бюджетні витрати на соціальну допомогу. Водночас у таких країнах фіксується залучення нової робочої сили, що може мати позитивний ефект для ринку праці, особливо за умови ефективної інтеграції та визнання професійних навичок переселенців. Для регіонів, що втрачають населення внаслідок війни, найочевиднішими стають проблеми депопуляції та порушення демографічної структури. Згідно з дослідженнями українських наукових центрів і регіональних адміністрацій, значна кількість кваліфікованих кадрів, зокрема освітян, лікарів і спеціалістів ІТ-сфери, виїздить у безпечніші області чи за кордон. Це не лише ускладнює відновлення економіки й соціальної інфраструктури після бойових дій, а й створює довгостроковий розрив у розвитку людського капіталу. При цьому, в окремих прифронтових регіонах обсяги робочої сили скоротилися на 30-40%, що істотно впливає на конкурентоспроможність місцевого бізнесу та інвестиційну привабливість.

Наслідки для самих переміщених осіб виявляються у психологічній площині, а також у складнощах соціокультурної адаптації. Згідно з висновками МОМ [27], вимушені мігранти нерідко страждають від посттравматичного стресового

розладу, частково втрачають соціальні зв'язки та відчують потребу в додатковій психологічній підтримці. Окрім цього, інтегруючись у нове суспільне середовище, вони стикаються з мовними бар'єрами, труднощами у підтвердженні дипломів, освітніх сертифікатів та нестачею ресурсів для переорієнтації в професійному плані. У низці проєктів, реалізованих за підтримки європейських фондів, передбачено освітні курси, консультації з працевлаштування та психологічну допомогу, що дає можливість успішної інтеграції у громади для багатьох переміщених осіб.

1.1.3. Визначення поняття «міграційні настрої»

Після аналізу різних форм та прикладів міграції виявлено, що вирішальний вплив на ухвалення рішення про виїзд можуть мати не лише об'єктивні обставини (економічні чи безпекові), а й суб'єктивні відчуття та оцінки людей. Аби глибше зрозуміти, як саме формується готовність до переїзду або, навпаки, бажання залишатися в рідній країні, необхідно з'ясувати сутність «міграційних настроїв».

Міграційні настрої у сучасному суспільстві виступають ключовим аналітичним інструментом для пояснення й прогнозування того, як і чому люди ухвалюють рішення про переміщення, зміну місця проживання чи тимчасове виїзне працевлаштування. Сам термін охоплює комплекс уявлень, очікувань та оцінок, які формують у людини чи спільноти потенційну готовність виїхати за кордон або, навпаки, залишатися в країні походження. Хоча найчастіше «міграційні настрої» розглядають як чітку установку «хочу виїхати» чи «залишуся вдома», насправді йдеться про розмаїтий спектр мотивацій та намірів, що охоплює і цілком конкретні плани (наприклад, робоча віза чи дозвіл на проживання), і радше емоційні пориви або прагнення «спробувати щось нове» під впливом зовнішніх обставин. Феномен «міграційних настроїв» має фундаментальне значення для різних дисциплін. З точки зору соціології, міграційний настрій пояснюється передусім характером соціальних зв'язків: через родинні чи товариські мережі, приклади успішної адаптації за кордоном, а також через розуміння того, як у суспільстві конструюється образ «життя на чужині». Саме

соціологи досліджують, як сформований через ЗМІ чи реальні кейси образ «кращого майбутнього за кордоном» стимулює зростання інтересу до еміграції. Вони ж наголошують, що міграційні настрої пов'язані й зі сподіваннями щодо того, чи готові людина та її близькі подолати потенційні бар'єри: від мовного середовища і культурних відмінностей до правових чи економічних викликів.

Політологія розглядає «міграційні настрої» переважно крізь призму державної політики та її впливу на рішення окремих груп населення. Політичні аналітики акцентують, що сприятлива політика приймаючих країн (наприклад, спрощений візовий режим чи широкий перелік соціальних гарантій для біженців і трудових мігрантів) може стимулювати масовий виїзд, тоді як жорсткі прикордонні режими й обмеження на працевлаштування, навпаки, стримують потенційних мігрантів. Політична нестабільність, відсутність безпеки чи утиски основоположних прав людини у державі походження також здатні значно посилювати фактори, що відштовхують, формуючи при цьому негативні міграційні настрої: люди починають сприймати виїзд як єдиний спосіб гарантувати собі та родині захист і добробут.

З погляду економіки, міграційні настрої формуються під впливом оцінки матеріальних перспектив. Якщо людина впевнена, що в іншій країні може отримати вищу заробітну плату чи кращі умови праці, це підкріплює бажання виїхати. Водночас економісти застерігають від спрощення: навіть у разі помітної різниці в доходах не всі мають однакові ресурси, щоб мігрувати [6]. Високий «порог входу»: вартість переїзду, складність легалізації, пошук житла та нових контактів може стримувати значну частину людей навіть за умови різкого розриву в можливостях заробітку. Тому міграційні настрої залежать не лише від об'єктивних ринкових чинників, а й від індивідуальної спроможності та від наявних мереж підтримки за кордоном.

Загалом, міждисциплінарний аналіз підкреслює, що «міграційні настрої» – це поєднання суб'єктивних сподівань і об'єктивних обставин. З початку повномасштабного вторгнення росії в Україну, у 2022 році міжнародні

організації фіксували унікальне за масштабом зростання кількості переміщених осіб, часто вимушених покинути домівку в стислі терміни. Однак навіть за цих драматичних обставин міграційні настрої виявилися неоднорідними: частина громадян прагнула залишитися якнайближче до рідного регіону, дехто віддавав перевагу внутрішній міграції на західні території України, тоді як інші виїжджали на триваліший термін до сусідніх країн ЄС. За даними МОМ [4], на початку літа 2022 року кількість українських переміщених осіб сягнула майже третини від довоєнного економічно активного населення, водночас частина з цих людей повернулася додому, коли безпекова ситуація стабілізувалась.

Якщо звернутися до конкретних прикладів, у звітах ООН та іноземних аналітичних центрів зазначається: при сильній фінансовій підтримці українців у країнах ЄС (грошові виплати, безоплатне житло чи медичне страхування) довгострокові міграційні настрої посилюються – багато хто замислюється залишитися [4, 5, 11]. Водночас відсутність відповідної інфраструктури чи тривалі труднощі з працевлаштуванням у деяких регіонах Європи стимулюють зворотну міграцію. Так, можна стверджувати, що навіть за кризових умов остаточне рішення про виїзд чи повернення залежить не лише від об'єктивної картини безпеки чи економіки, а й від суб'єктивного сприйняття людиною власних перспектив та умов адаптації. Тому «міграційні настрої» розглядають як комплексний феномен, що відображає соціальні, політичні та економічні взаємозв'язки, а також психологічні чинники – від почуття приналежності до «свого» середовища до індивідуальної готовності ризикувати. Як показують дослідження психології міграції, рішення про від'їзд часто приймається на тлі відчуття незадоволеності життям, браку впевненості у майбутньому, бажання захистити себе чи близьких від небезпеки, або ж як відповідь на відчуття відсутності можливостей для самореалізації. У той самий час важать і зовнішні «сигнали»: історії знайомих чи родичів, динаміка подій у ЗМІ, міжнародні ініціативи підтримки біженців і мігрантів тощо.

Соціально-економічні кризи, різкі коливання рівня заробітної плати та загальна невпевненість у майбутньому здатні посилювати відчуття незахищеності серед молоді та кваліфікованих працівників. Зокрема, періоди фінансової рецесії чи економічного спаду часто призводять до зростання міграційних настроїв, адже люди починають шукати кращих умов праці й вищої оплати в інших регіонах чи за кордоном. Політична турбулентність, недовіра до державних інституцій, невизначеність відносно безпеки – усе це додатково стимулює прагнення виїхати. Міжнародні структури, як-от Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) [30], відзначають значне зростання кількості заяв на тимчасовий притулок у країнах ЄС саме в кризові періоди, що ілюструє прямий вплив безпекових факторів на міграційні настрої. Крім того, політика спрощеного в'їзду в окремі країни (наприклад, запровадження безвізового режиму з ЄС) може посилити позитивне сприйняття потенційної еміграції, оскільки суттєво спрощуються процедури перетину кордонів і легальної роботи за кордоном. Так само воєнні загрози або запровадження жорсткіших візових обмежень, навпаки, здатні стримувати чи відтермінувати міграційні плани, даючи людям привід переоцінити ризики і вартість переїзду.

Значущим чинником формування міграційних настроїв є просторово-географічний контекст. У сільській місцевості, де кількість робочих місць обмежена, люди часто схильні виїздити задля здобуття вищої освіти чи пошуку високооплачуваної праці. Натомість мешканці великих міст, маючи ширші можливості для працевлаштування й професійного зростання, не завжди відчують необхідність виїжджати, проте можуть прагнути до культурного чи академічного обміну в інших країнах. За статистикою Державної служби зайнятості України, найвищі настрої до трудової еміграції фіксуються у західних областях, де історично сформувалися тісні родинні та трудові зв'язки із сусідніми країнами ЄС. Водночас у прифронтових зонах східних регіонів посилюється прагнення до внутрішньої міграції чи тимчасового виїзду через безпекові причини. Демографічні змінні (вік, рівень освіти, сімейний стан) теж суттєво впливають на готовність до міграції. Молодь, особливо студенти

останніх курсів університетів, частіше розглядає переїзд як шанс отримати якісну освіту або знайти перспективну роботу в іншій країні. Для сімей з дітьми міграційні рішення додатково пов'язані з можливостями влаштування дітей до шкіл чи отримання якіснішого медичного обслуговування. За даними ЮНІСЕФ, значна частина молодих родин мігрує, орієнтуючись на потребу забезпечити дітям стабільність і кращий рівень життя, навіть якщо такі переїзди пов'язані з фінансовими чи психологічними викликами.

1.2. Стан наукової думки щодо вивчення міграційних процесів і настроїв

1.2.1. Огляд основних теоретичних підходів та моделей

Теорії міграції формувалися протягом понад століття, поступово еволюціонуючи від описових законів до комплексних моделей. Першими були класичні підходи, започатковані ще Е. Равенстайном у кінці XIX ст., який сформулював «закони міграції», описавши типові риси переміщення населення (домінування міграції на короткі відстані, переважання молоді серед мігрантів тощо). Згодом з'явилася теорія «push-pull» (чинників відштовхування та притягування), викладена у роботі Е. Лі «Теорія міграції» (1966) [35]. Згідно з нею, рішення про міграцію визначається сукупністю негативних чинників у країні походження (push-фактори) та позитивних – у країні призначення (pull-фактори), з урахуванням бар'єрів на шляху та особистих обставин мігранта [35]. Лі виділив чотири групи факторів, що впливають на міграційну поведінку: (1) умови в місці виїзду, (2) умови в місці приїзду, (3) «проміжні перешкоди» (наприклад, відстань, вартість переїзду, візові обмеження) та (4) особистісні фактори. Міграція відбувається тоді, коли сумарна дія факторів притягування у пункті призначення перевищує дію факторів відштовхування на батьківщині, достатньою мірою, щоб подолати природну інертність людей до змін місця проживання [35]. В математичній формі умову рішення можна подати як нерівність:

$$U_{destination} - U_{origin} > C, \quad (1.1)$$

де U – очікувана корисність або дохід у пункті призначення і в пункті від’їзду відповідно, а C – витрати (фінансові, психологічні тощо) на переїзд. Якщо ця нерівність виконується, індивід схильний до міграції. Класичний гравітаційний підхід також використовує аналогію із законом тяжіння, моделюючи обсяг міграції між двома регіонами як прямо пропорційний їх населенню та обернено пропорційний відстані між ними: наприклад,

$$M_{ij} = K \frac{N_i \cdot N_j}{D_{ij}^\lambda}, \quad (1.2)$$

де M_{ij} – потік мігрантів з пункту i до j , N_i , N_j – чисельність населення пунктів, D_{ij} – відстань між ними, λ – показник впливу відстані, а K – масштабний коефіцієнт. Така модель відображає емпіричне спостереження, що великі та близько розташовані країни обмінюються більшою кількістю мігрантів.

Сучасні теорії міграції все більше інтегративні, поєднуючи різні дисциплінарні підходи – економічні, демографічні, соціологічні, культурні. Як відзначає К. Новосад [36], для формування цілісного уявлення про механізми міграції необхідно розробляти наскрізні поняття і категорії, спільні для різних теорій. До таких базових понять вона відносить і «чинники відштовхування та притягування», і «міграційні настрої», і «вибір/ризик», і інші категорії, що дозволяють пов’язати різні рівні аналізу – від індивідуальної поведінки до макросередовища [36]. Таким чином, у науковій думці поступово формується синтетична теоретична основа, яка визнає багатофакторність міграційних процесів. Міграційні рішення розглядаються як результат взаємодії економічних стимулів, соціальних мереж, політичних умов, культурних установок та особистих прагнень. Сучасні моделі дедалі частіше включають у себе поведінкові аспекти (наприклад, суб’єктивне сприйняття ризиків, вплив «історій успіху» знайомих мігрантів) поряд із традиційними економічними чинниками. Це зближує різні теоретичні поля та створює більш комплексне розуміння міграційних настроїв – тобто схильності і намірів людей змінити країну проживання.

Насамкінець слід зазначити, що в межах загальних теорій виділяють і специфічні підходи до окремих видів міграції. Зокрема, для вимушеної міграції (біженці, переселенці, шукачі притулку) розроблено окремі концепції, які акцентують негачність, вимушений характер переїзду через загрозу життю чи переслідування. Такі процеси менше вписуються в класичну раціонально-економічну схему. Наприклад, І. Бараняк (2023) [32] здійснив детальний аналіз теоретико-концептуальної бази дослідження вимушеної міграції, уточнивши понятійний апарат і класифікацію цього явища [32]. Відповідно до його роботи, вимушена міграція потребує врахування особливих чинників – конфліктів і воєн, порушення прав людини, гуманітарних криз. Таким чином, сучасна наукова думка має широкий спектр моделей: від класичних push-pull та економічних до соціально-психологічних і спеціальних моделей для різних контекстів (трудова, сімейна, вимушена міграція тощо). Цей теоретичний фундамент є основою для методологій дослідження міграційних процесів і настроїв, які розглянемо далі.

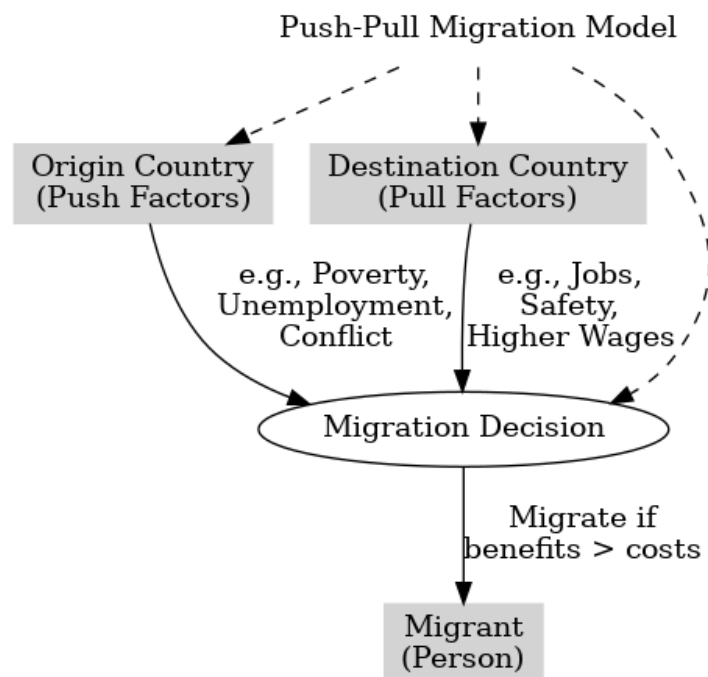

Рис. 1.1. Схема push-pull моделі міграції
Джерело: на основі моделі E. S. Lee [35], адаптовано автором.

Міграційне рішення формується під дією сукупності «push»-факторів у країні виходу (наприклад, бідність, безробіття, конфліктні ситуації) та «pull»-факторів у країні прибуття (вищі заробітки, безпека, перспективи розвитку). Індивід

ухвалює рішення про переїзд, якщо очікувані вигоди перевищують витрати й перешкоди на шляху. Модель є спрощеною, але ілюструє базову логіку теорії Е. Лі [35]. Нинішні підходи доповнюють цю схему особистісними та мережевими чинниками, що підвищує пояснювальну силу моделі.

1.2.2. Критичний аналіз попередніх досліджень міграційних процесів та настроїв

Академічні дослідження міграції накопичили значний емпіричний матеріал і кілька поколінь теорій, проте жоден підхід не дає вичерпних відповідей на всі запитання. Ранні демографічні дослідження докладно описали структуру міграційних потоків – віковий, статевий склад мігрантів, напрямки переміщень. Економісти встановили стійкий зв'язок між різницею в заробітку і інтенсивністю трудової міграції: країни з нижчим рівнем доходів мають, як правило, від'ємний міграційний баланс, і навпаки. Соціологи вивчили фактори міграційних настроїв – тобто намірів і бажання виїхати за кордон. Наприклад, численні опитування українського населення у 2000-2010-х роках показали, що ключовими чинниками наміру емігрувати є економічні мотиви (вища оплата праці, кращі умови життя) та рівень довіри до майбутнього в країні. Було також виявлено значні вікові та освітні відмінності: молодь і більш освічені громадяни частіше висловлюють бажання виїхати, ніж старші люди чи ті, хто має стабільну роботу на батьківщині.

Попередні дослідження досягли успіху в кількісному вимірюванні міграційних процесів. Розроблено показники міграційного приросту, індекси міграційної активності; статистичні дані стали доступними для аналізу завдяки міжнародним організаціям (ООН, Світовий Банк, МОМ). Це дозволило точно оцінювати масштаби явища. Приміром, частка міжнародних мігрантів у населенні світу оцінена у ~3,6% (близько 281 млн осіб станом на 2020 р.), що демонструє відносну стабільність цього показника за останні десятиліття. В Україні ж до повномасштабної війни 2022 р. від'ємне сальдо міграції було помірним – за даними Держстату, у 2015-2019 роках чистий відтік населення становив ~30-50 тис. осіб щорічно, що менше 0,2% населення на рік. Такі дані спростовували

гіперболізовані у ЗМІ уявлення про «масовий відтік» – реальні масштаби були значними, але не катастрофічними.

Крім того, попередні роботи висвітлили соціально-психологічні аспекти міграції. З'ясовано, що на рішення емігрувати впливають не тільки об'єктивні умови, але й суб'єктивне сприйняття ситуації. Наприклад, два індивіди з однаковим доходом можуть по-різному оцінювати власні перспективи: хто відчуває безвихідь – схильний виїхати, а оптимістично налаштований лишається. Соціологічні опитування дозволили визначити рівень «міграційних очікувань» у суспільстві. В мирний час він був доволі високим: за даними Gallup [37], у 2021 році 35% українців заявляли, що хотіли б виїхати з країни назавжди, якщо б мали таку можливість. Це був рекордний показник, що відображав накопичене розчарування соціально-економічною ситуацією. Для порівняння, у 2018 р. таких було ~20%, а на початку 2010-х – близько 15% за іншими опитуваннями. Таким чином, дослідники задокументували динаміку міграційних настроїв: у періоди політичних або економічних криз частка бажаючих емігрувати зростала, а за умов відносної стабільності – знижувалася.

Попри значні досягнення, існують важливі аспекти, які раніше залишалися поза увагою або викликали методологічні труднощі. По-перше, багато ранніх досліджень мали деякий недолік – однобокий підхід. Економічні моделі спрощували мотиви мігрантів до рівня лише матеріальної вигоди, ігноруючи соціокультурні фактори. З іншого боку, суто дескриптивні опитування не завжди встановлювали причинно-наслідкових зв'язків – вони фіксували високий відсоток тих, хто хотів би виїхати, але не пояснювали, чи справді ці люди мігрують і що є вирішальним тригером. Відтак виник розрив між вивченням міграційних настроїв і власне міграційної поведінки (фактичних переїздів). Не всі, хто має намір, реалізують його – цю проблему ідентифікували соціологи, проте кількісно оцінити «коефіцієнт реалізації намірів» складно.

По-друге, частина попередніх робіт страждала на обмеження у даних. Офіційна статистика міграції часто неповна через існування тіньової, неформальної

складової – нелегальної або неформальної трудової міграції, яку важко відстежити. Наприклад, облік трудових мігрантів, що виїжджали на заробітки на кілька місяців, довгий час був неточним. Як результат, економетричні оцінки впливу міграції на економіку могли бути зміщеними через неповні дані. Деякі дослідження, що намагалися встановити вплив міграції на ВВП, стикнулися з проблемою ендогенності: міграція і економічне зростання впливають одне на одного взаємно, і відокремити причинний вплив непросто.

По-третє, методологічні підходи минулого не завжди дозволяли врахувати усю складність явища. Більшість ранніх кількісних робіт використовували прості регресійні моделі, що припускали лінійний зв'язок між змінними. Однак міграція – процес нелінійний, із пороговими ефектами (наприклад, коли певний рівень безробіття створює «поштовх» для масової еміграції) та з мережевими ефектами (коли наявність діаспори за кордоном полегшує потенційний виїзд нових мігрантів). Такі явища важко змоделювати лінійною регресією. Лише останніми роками дослідники почали застосовувати більш складні інструменти (алгоритмічні моделі, імітаційні підходи), тож попередні роботи тут мали прогалину.

Наостанок, варто згадати про те, що попередні дослідження часто зосереджувалися або на макрорівні (агреговані потоки, економічні показники), або на мікрорівні (опитування індивідів), але рідко поєднували ці рівні. Внаслідок цього виникало те, що К. Новосад назвала «дисциплінарними розривами»: економісти і соціологи описували міграцію різними мовами, і їх висновки не завжди узгоджувалися [36]. Наприклад, за макромоделями Україна 2000-х мала помірну еміграцію (~0,2% населення на рік), але соціологічно фіксувалися високі еміграційні настрої (20-30%). Ця невідповідність пояснюється тим, що не всі настрої втілювалися в реальну міграцію, проте міждисциплінарна комунікація була недостатньою, щоби виробити єдиний пояснювальний підхід.

Докорінні зміни міграційних процесів під впливом зовнішніх шоків, як-от війни 2022 року, також показали обмеженість попередніх моделей. До 2022 р. українські міграційні настрої зростали повільно і були переважно економічно мотивовані. Але війна різко змінила картину: вже через кілька місяців повномасштабного вторгнення частка українців, що бажали виїхати назавжди, обвалилася до рекордно низького рівня – лише 9% у вересні 2022 р. (за даними Gallup [37]). Це означає, що патріотичне піднесення та бажання боронити країну переважили економічні мотиви втечі. Такий раптовий зсув не передбачався жодною з довоєнних моделей. Він висвітлив, наскільки контекстуальними можуть бути міграційні настрої: екзогенний шок (війна) здатний кардинально змінити суспільні настрої буквально за півроку. Цей випадок став уроком для дослідників, показавши необхідність врахування ширшого спектру факторів – від патріотизму і колективної ідентичності до безпекової ситуації – при аналізі міграційних процесів.

Таким чином, критичний аналіз наявної літератури демонструє, що попередні дослідження заклали міцне підґрунтя (теорії push-pull, економічні моделі, опитування настроїв), хоча і мали низку обмежень. Нові умови й дані вимагають вдосконалення підходів, про що детальніше йтиметься у наступних розділах.

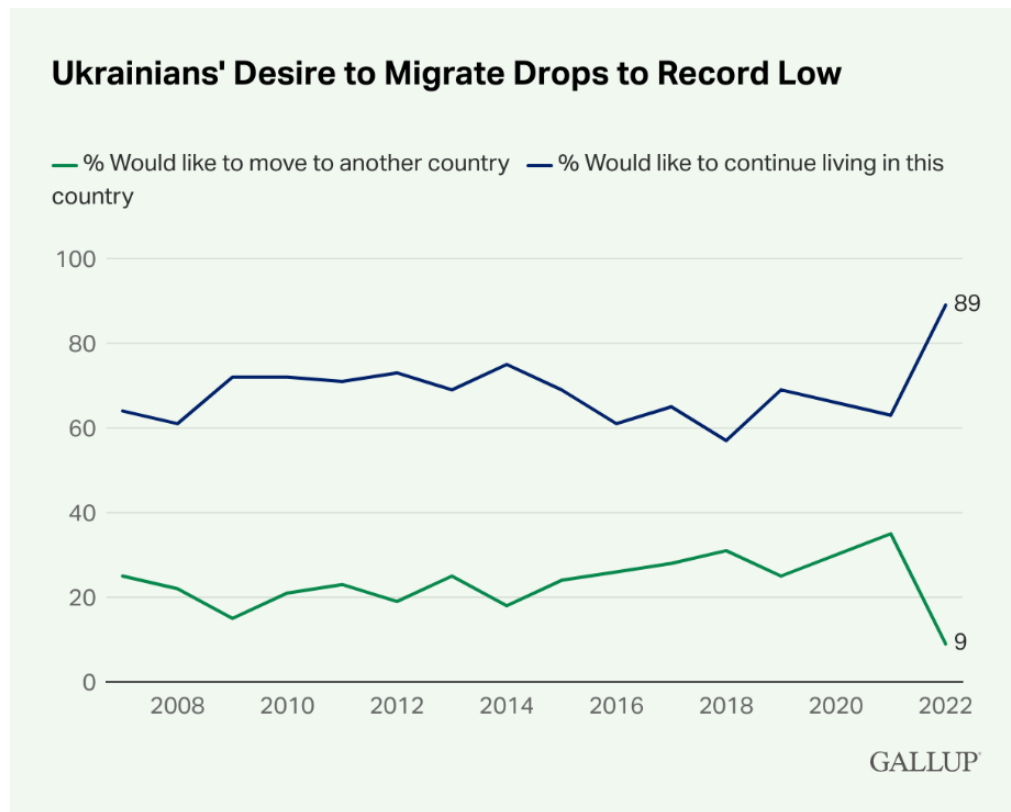

Рис. 1.1. Динаміка міграційних настроїв українців до і після початку війни
Джерело: *Desire to Migrate in Ukraine Hits Record Low*. Gallup [37]

Частка населення України, яка хотіла би виїхати за кордон на постійне проживання, за даними опитувань Gallup [37] у 2021 та 2022 роках. Бачимо різке падіння з 35% (2021) до 9% (2022) – безпрецедентна зміна, зумовлена повномасштабним вторгненням РФ. Це ілюструє, як зовнішні чинники можуть впливати на міграційні настрої, що має враховуватися в теоріях та моделях.

1.2.3. Порівняльний аналіз методологій дослідження міграції

Методологічний інструментарій вивчення міграційних процесів еволюціонував разом із теоріями – від описових якісних методів до складних кількісних моделей і сучасних алгоритмічних підходів. Якісний підхід історично домінував у перших дослідженнях міграції, особливо в соціології та антропології. Він включає глибинні інтерв'ю, фокус-групи, кейс-стаді окремих мігрантів або спільнот, аналіз життєвих історій і наративів. Такі методи дозволяють розкрити мотиви міграції, які важко кількісно виміряти: особисті прагнення, емоції, вплив соціальних мереж (родичів, знайомих за кордоном), культурні установки. Якісні дослідження дають розуміння «як» і «чому» люди приймають рішення про

переїзд. Класичні приклади – етнографічні описи життя трудових мігрантів, дослідження діаспор, що показують роль підтримки новоприбулих. Перевага якісних методів – глибина розуміння та гнучкість: дослідник може уточнювати питання, виявляти несподівані фактори. Однак їхній недолік – обмежена репрезентативність та складність узагальнення. Вибірка зазвичай невелика, не випадкова, тому зробити достовірні висновки про все населення складно. Крім того, якісні дані важко перевірити на об'єктивність, є ризик суб'єктивного тлумачення дослідником.

Кількісний підхід набув розвитку з середини ХХ ст. по мірі накопичення статистики та обчислювальних потужностей. Він включає аналіз статистичних даних, опитувальні анкети великої вибірки, економетричне моделювання. Традиційний кількісний інструментарій – це, з одного боку, описативна статистика (розрахунок коефіцієнтів міграції, побудова таблиць потоків між країнами, вікових профілів мігрантів), а з іншого – регресійні моделі для перевірки гіпотез про вплив факторів. Наприклад, класична регресійна модель може оцінювати залежність рівня еміграції M від рівня безробіття U та рівня зарплат W у країні походження:

$$M_i = \alpha + \beta_1 U_i + \beta_2 W_i + \varepsilon_i, \quad (1.3)$$

де β_1 очікується додатним (чим вища безробіття, тим більше виїжджають), а β_2 – від'ємним (вищі доходи стримують міграцію). Кількісні методи дозволяють охопити великі масиви даних і зробити статистично обґрунтовані висновки про фактори міграції. Репрезентативні опитування (наприклад, вибірки у кілька тисяч респондентів по країні) дають можливість оцінити частку населення з певними міграційними настроями, розподіл за регіонами, віком тощо з відомою похибкою. Економетричні моделі ж дають змогу оцінити силу впливу окремих чинників: наприклад, на скільки відсотків зросте еміграція при зростанні безробіття на 1%. Недоліком традиційного кількісного підходу є можливе спрощення реальності – моделі можуть не враховувати всіх релевантних змінних, страждати від мультиколінеарності чи ендогенності.

Також опитування можуть мати проблему чесності відповідей (не всі респонденти зізнаються в бажанні емігрувати, або навпаки – декларують намір, не маючи твердого рішення).

Проте, сучасні дослідники дедалі частіше поєднують якісні та кількісні методи для більш повного висвітлення явища. Наприклад, метод «triangulation» – коли спочатку проводиться невелике якісне дослідження (для виявлення спектру мотивів), а на його основі конструюється анкета й проводиться велике опитування з подальшим статистичним аналізом. Такий підхід використовувався в дослідженнях міграційних настроїв української молоді: спершу фокус-групи виявили, що значущими мотивами є не тільки зарплата, а й бажання самореалізації та соціальна справедливість; далі ці аспекти були включені в анкету, і кількісний аналіз підтвердив їх важливість. Інший різновид комбінованого підходу – кейс-стаді + опитування: глибинні кейси окремих громад дозволяють інтерпретувати цифри опитувань, пояснити чому в певному регіоні високий рівень міграції. Комбіновані методології забезпечують перевірку достовірності (дані з різних джерел можна звірити) і глибину інсайту. Однак вони потребують більше ресурсів і часу, а також вимоги до дослідника володіти різними методами.

Окрім академічних підходів, у XXI ст. з'явилися нові можливості аналізу міграції завдяки розвитку інформаційних технологій та машинного навчання. Традиційні статистичні методи (регресії, кореляції) поступово доповнюються і навіть витісняються алгоритмічними.

Наприклад кластерний аналіз [38]. Це метод багатовимірного статистичного групування, що дозволяє виявити гомогенні групи об'єктів (країн, регіонів або респондентів) за комплексом показників. У міграційних дослідженнях кластерний аналіз застосовується, наприклад, для типологізації країн за міграційними профілями (країни-донори, країни-реципієнти, змішані типи) або для групування регіонів за рівнем міграційної активності. Так, Панченко і Паращук провели кластерний аналіз регіонів України за демографічно-

міграційними показниками і виділили чотири кластери областей із подібними характеристиками (методом ієрархічної кластеризації, критерій – метод Варда) [38]. Перший кластер включав області зі стабільною демографічною ситуацією і незначним міграційним відтоком, другий – регіони з найвищим природним приростом та помірною міграцією, третій – області з високими темпами зовнішньої міграції на тлі депопуляції, четвертий – промислово урбанізовані області з притоком населення. Цей приклад продемонстрував ефективність кластерного методу у виявленні просторових закономірностей: традиційні регресії не змогли б настільки чітко сегментувати регіони. Кластерний аналіз широко використовується і на мікрорівні – для сегментації самих мігрантів чи потенційних мігрантів на групи за мотивами (наприклад, «економічні», «сімейні», «політичні» мігранти) на основі опитувальних даних.

Іншим прикладом є регресійний аналіз, який залишається базовим інструментом, але у більш витончених формах. Замість простих лінійних регресій нині застосовують багатовимірні моделі з урахуванням часової динаміки, нелінійні моделі, моделі з випадковими ефектами для панельних даних. У дослідженні Новік А. Ю. (2021) одним з ключових елементів стала побудова векторної авторегресійної моделі (VAR) для оцінки двостороннього зв'язку між міграцією та економічними показниками [39]. VAR-модель – це система рівнянь, де кожна змінна (наприклад, рівень міграції M_t , ВВП Y_t , рівень безробіття U_t , середня зарплата W_t) залежить від своїх попередніх значень і часових відставань інших змінних. У загальному вигляді $VAR(p)$ модель можна записати так:

$$X_t = A_0 + A_1X_{t-1} + A_2X_{t-2} + \dots + A_pX_{t-p} + \varepsilon_t, \quad (1.4)$$

де X_t – вектор змінних (наприклад, $X_t = [M_t, Y_t, U_t, W_t]^T$), A_i – матриці коефіцієнтів лагових впливів, ε_t – випадкові збурення. Новік, використавши дані України, показав на VAR-моделі, що існує статистично значущий взаємовплив: міграція реагує на шоки в економіці (зростання безробіття спричиняє підвищення еміграції в наступні періоди, а зростання зарплат – навпаки, скорочує), і навпаки – зміни інтенсивності міграційних потоків впливають на ринок праці та ВВП

[39]. Зокрема, за результатами його моделі, найбільш ефективними засобами стримування еміграції є підвищення рівня заробітної плати та зниження безробіття [39]. Таким чином, сучасний регресійний аналіз у міграційних дослідженнях набув рис системності та динамічності, дозволяючи робити сценарні прогнози і оцінювати мультиплікативні ефекти.

Також варто згадати і про машинне навчання (ML) – новітня віха в методології. Неструктуровані дані (пошукові запити в інтернеті, активність у соцмережах, мобільні дані) відкрили можливості для непрямих оцінок міграційних настроїв та потоків. Наприклад, дослідники використовували частоту Google-запитів про роботу за кордоном чи еміграцію як індикатор зростання намірів виїхати, що в деяких випадках випереджає офіційну статистику. Алгоритми машинного навчання – такі як «Decision tree», «random forest», нейронні мережі – застосовуються для прогнозування міграційних потоків на основі великої кількості потенційних чинників. В ЄС проводяться експерименти з ML-моделями, які поєднують дані про конфлікти, економіку та онлайн-поведінку для прогнозу притоку шукачів притулку за кілька тижнів наперед [40]. Перевага машинного навчання – вміння виявляти складні нелінійні патерни і взаємодії між змінними, які неочевидні при традиційному аналізі. Наприклад, ML-модель може автоматично відібрати найбільш значущі детермінанти міграції з десятків кандидатів – рівень насилля, частоту новин про можливість відкриття віз, індекс споживчих настроїв тощо – і побудувати оптимальну прогностичну модель. У 2010-х з'явилися й перші роботи, що застосували нейронні мережі для оцінки ймовірності еміграції конкретної особи на основі її соціально-демографічного профілю і відповідей на опитування. Деякі з цих моделей досягали досить високої точності класифікації (понад 80%). Проте слабким місцем ML є інтерпретація результатів: складні моделі часто діють як «чорна скринька» і не дають чіткого теоретичного пояснення, чому саме той чи інший фактор важливий. Для фундаментальної науки це виклик, адже пояснення явища не менш важливе, ніж прогноз. Крім того, алгоритми можуть піддаватися хибам

через зміщення в даних (наприклад, якщо онлайн-дані не репрезентують сільське населення).

Отже, порівняння методологій показує, що якісні та кількісні підходи доповнюють один одного у вивченні міграції. Традиційні кількісні методи забезпечують репрезентативність і строгість перевірки гіпотез, тоді як якісні – глибину розуміння мотивів. Сучасні комбіновані підходи дозволяють отримати вигоди обох. Поряд з цим, новітні алгоритмічні методи (кластеризація, VAR, машинне навчання) значно розширили аналітичний інструментарій, дозволивши враховувати нелінійність, динаміку та великі обсяги даних. Зокрема, в українських дослідженнях вже застосовано кластерний аналіз для регіональної типології міграційних процесів [38], економетричні VAR-моделі для оцінки впливу міграції на економіку [39], здійснюються спроби аналізувати «великі дані» (наприклад, моніторинг соцмереж щодо намірів виїзду). Кожен метод має свої сильні сторони і обмеження, тому оптимальним підходом є їх комбінування. Вибір методології залежить від конкретних дослідницьких питань: якщо потрібно зрозуміти суб'єктивні настрої – варто залучити опитування і якісний аналіз; для кількісної оцінки впливу міграції на ринок праці – економетричні моделі; для виявлення прихованих патернів – алгоритмічні методи тощо. На перетині цих підходів формується сучасна методологія дослідження міграції, здатна адекватно описувати та пояснювати настільки багатогранне явище, як міграційні процеси і настрої.

Q: Чому б Ви хотіли виїхати? Оберіть всі варіанти, які відповідають Вашим поглядам:

Серед респондентів, які хотіли б виїхати в іншу країну для постійного проживання у разі відкриття кордону для всіх категорій населення (n=311). Респонденти могли обрати декілька варіантів відповіді

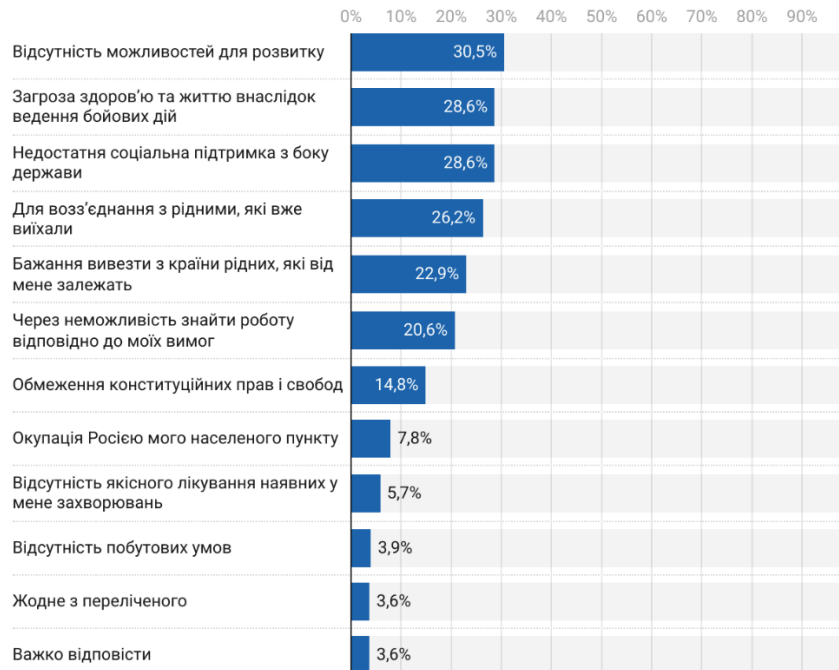

Рис. 1.2. Основні мотиви потенційної еміграції

Джерело: Всеукраїнське опитування Центру Разумкова та фонду «Демократичні ініціативи» [41]

Бачимо, що серед тих респондентів, які готові виїхати за кордон на постійне місце проживання (ПМП) у разі відкриття кордонів, домінують економічні та безпекові мотиви: 30,5% зазначили відсутність можливостей для розвитку, 29% – пряму загрозу життю через війну, ще 29% – недостатню соціальну підтримку держави. Також значущими є сімейні обставини (26% – бажання возз'єднатися з родиною за кордоном; 23% – бажання вивезти залежних родичів) та професійний аспект (21% – неможливість знайти роботу за фахом на батьківщині). Диференціація мотивів свідчить, що моделювання міграційних настроїв потребує багатофакторного підходу – від економіки і безпеки до сімейних та особистісних причин.

1.3. Обґрунтування задачі дослідження

1.3.1. Актуальність дослідження міграційних настроїв у сучасному українському контексті

Події останніх років кардинально змінили міграційні настрої в Україні та актуалізували потребу їх дослідження. Збройний конфлікт на сході України, що

розпочався у 2014 р., спричинив появу близько 1,5 млн внутрішньо переміщених осіб [42]. Повномасштабне російське вторгнення 2022 р. викликало найбільшу міграційну кризу в Європі з часів Другої світової війни: за оцінками, близько 8 мільйонів українців були змушені виїхати за кордон упродовж першого року війни [43]. Очевидно, що безпекові чинники різко вийшли на перший план серед мотивів міграції. Загроза життю, військові дії та окупація стали найпотужнішими «push»-факторами еміграції, витісняючи навіть традиційні економічні мотиви. Водночас не можна ігнорувати соціально-економічні передумови: ще до війни Україна переживала значний відтік населення через економічну нестабільність, низькі доходи та безробіття. З початку незалежності населення країни скоротилося з ~52 до ~42 млн (майже на 20%), значною мірою внаслідок еміграції трудових ресурсів [44]. Україна стабільно входила до переліку країн з найвищим рівнем еміграції у світі. Це свідчить, що навіть у відносно мирні періоди соціально-економічні та демографічні чинники формували потужні міграційні настрої, особливо серед молоді та працездатного населення.

Культурні аспекти також мають вплив: історично частина українців орієнтувалася на західні країни у пошуку якіснішого життя, тоді як інші – на традиційні зв'язки на пострадянському просторі. Така геополітична та культурна роздвоєність формувала специфічні регіональні моделі міграційної мобільності.

Не менш важливою причиною актуальності дослідження є наявність прогалин у науковій літературі, присвяченій міграційним настроям українців. Попри значну кількість праць про економічні причини міграції та наслідки війни, деякі тонші аспекти залишаються недостатньо вивченими. Важливу роль відіграють емоційні чинники (страх перед майбутнім, невизначеність, травматичний досвід війни, рівень надії чи відчаю), котрі часто випадають з аналізу, хоча очевидно впливають на рішення про виїзд.

Питання соціальної недовіри – низький рівень довіри до державних інститутів та суспільства – майже не розглядалось як детермінанта міграційних настроїв. Для країни з історично низькою довірою до влади це суттєвий пробіл: люди,

розчаровані в спроможності держави забезпечити гідне життя і безпеку, можуть частіше задумуватися про еміграцію.

Недостатньо враховуються також і регіональні особливості. Більшість досліджень аналізує Україну в цілому, тоді як мотивація до міграції може різнитися залежно від регіону – скажімо, західні області традиційно мали високі показники трудової міграції до ЄС, натомість східні до 2014 р. демонстрували нижчу зовнішню мобільність, яка різко зросла через збройний конфлікт.

Державна політика та її вплив на міграційні настрої – ще один недооцінений аспект. Дотепер бракує досліджень, як рішення уряду (чи то підтримка внутрішньо переміщених осіб, чи то програми для молоді, чи безвізовий режим з ЄС) стримують або підштовхують громадян виїжджати за кордон. Виявлені прогалини дозволяють стверджувати про необхідність більш комплексного підходу до вивчення міграційних настроїв – такого, що буде враховувати не лише очевидні економічні чи воєнні фактори, але й психологічні, соціокультурні та політичні детермінанти в усій їх складності.

1.3.2. Підготовка теоретичної бази для подальшого моделювання.

Теоретична база дослідження спирається на комплексний аналіз кількох підходів, що пояснюють мотиви та механізми міграції. Нижче представлено основні з них та визначено, які змінні вони пропонують для аналізу міграційних настроїв, а також як ці моделі лягають в основу структури майбутнього моделювання.

Першим, з цих підходів є Модель «push-pull» (англ. – модель чинників «виштовхування–притягування»), яка є одним з базових теоретичних пояснень трудової та вимушеної міграції. В її основі – припущення, що рішення про міграцію формується під дією двох груп причин: несприятливих обставин на батьківщині, які виштовхують людину геть, та привабливих умов у країнах призначення, які притягують мігрантів [43]. До «push»-факторів традиційно відносять економічну кризу, безробіття, низький рівень життя, політичну нестабільність, загрозу безпеці тощо, тоді як «pull»-фактори – це можливості

знайти високооплачувану роботу, вищі стандарти життя, безпека, соціальні гарантії та інші позитиви, доступні за кордоном. У контексті України дана концепція чітко проявляється: наприклад, конфлікти і бідність виступають потужними факторами відштовхування, тоді як високі заробітки та безпечні умови в країнах ЄС – факторами притягування. Модель push-pull є зручною теоретичною основою, оскільки дозволяє каталогізувати різні причини міграції. Водночас, вона діє переважно на макрорівні і меншою мірою враховує особистісні обставини чи посередницьку роль соціуму. У нашому дослідженні ідеї push-pull будуть використані для виокремлення переліку ключових зовнішніх змінних – як негативних чинників в Україні, що підштовхують до виїзду, так і потенційних позитивних чинників за кордоном, що можуть стимулювати міграційні настрої. Наступним підходом є теорія соціальних мереж. Суто економічні моделі не пояснюють повною мірою, чому за схожих умов одні люди мігрують, а інші – ні. Теорія міграційних мереж доповнює картину, ввівши мезорівень – роль соціального оточення, контактів і мережевих зв'язків у процесах міграції. Відповідно до цього підходу, кожен попередній мігрант «прокладає шлях» наступним: утворюються соціальні мережі між тими, хто вже виїхав, і потенційними мігрантами на батьківщині [45]. Ці мережі (родичі, знайомі, земляцтва за кордоном) слугують каналами передачі інформації, матеріальної підтримки і навіть емоційної допомоги, різко знижуючи витрати і ризики переїзду для нових мігрантів. Як наслідок, імовірність міграції зростає навіть за відсутності додаткових зовнішніх стимулів. Для України мережевий фактор є дуже впливовим: численна українська діаспора (за різними оцінками, до 20 млн осіб у світі) створила розгалужену систему підтримки новоприбулих, особливо в країнах ЄС і Північної Америки. Так, наявність родичів чи друзів за кордоном істотно підвищує шанси людини ухвалити рішення про виїзд. Наприклад, за даними опитувань 2024 р., 26% потенційних мігрантів назвали бажання возз'єднатися з рідними за кордоном серед головних причин виїзду [46]. Теорія соціальних мереж пояснює автономний характер міграційних потоків: коли міграція одного покоління полегшує міграцію

наступного. У межах нашого дослідження цей підхід здатний вказати на необхідність врахувати мережеві змінні – такі як наявність сім'ї або друзів за кордоном, інтенсивність контактів з діаспорою, підтримку від знайомих людей, що вже мігрували, тощо – при моделюванні міграційних настроїв. Третім компонентом теоретичної бази є поведінкові теорії, що дозволяють заглянути у внутрішню мотивацію особи. Найбільш релевантною для наших цілей є теорія запланованої поведінки (Theory of Planned Behavior, TPB), запропонована Айзенем. Згідно з TPB, рішення про певну поведінку (в нашому випадку – еміграцію) формується через механізм наміру: спочатку виникає намір здійснити дію, який своєю чергою детермінується трьома групами факторів – установками особистості щодо цієї дії, суб'єктивними нормами (сприйняттям соціального тиску або підтримки з боку значущих оточуючих людей) і усвідомленим контролем над поведінкою (вірою індивіда у власну здатність реалізувати задумане) [47]. Чим більш позитивно людина оцінює для себе міграцію (установка), чим більше вона вірить, що близькі схвалюють такий крок (норма), і чим вищою бачить особисту спроможність виїхати – наприклад, має достатньо ресурсів, інформації, впевненості (контроль) – тим сильнішим буде її намір емігрувати. Навпаки, негативні установки, осуд з боку родини чи низька впевненість здатні стримати навіть за наявності об'єктивних причин до виїзду. Важливо, що TPB підкреслює: саме намір є безпосереднім передвісником поведінкового акту, тобто фактичної міграції [47]. Ця теорія знайшла широке застосування в різних галузях соціальної поведінки і зарекомендувала себе як потужна модель для прогнозування дій людини на основі психосоціальних змінних [33]. У контексті міграційних досліджень TPB дозволяє об'єднати макро-чинники з попередніх теорій із мікрорівнем сприйняття: зовнішні обставини впливають на установки та суб'єктивні норми, що зрештою формує намір мігрувати. Для нашої роботи концепція запланованої поведінки є цінною тим, що звертає увагу на психологічні та емоційні детермінанти: очікування, страхи, прагнення та соціальні впливи, включаючи їх у пояснення міграційних настроїв.

На основі проведеного аналізу теоретичних моделей можна виділити ключові змінні (групи змінних), що впливають на міграційні настрої в Україні та підлягатимуть подальшому аналізу в моделі. Це, зокрема, економічні чинники. Сюди належать рівень матеріального добробуту та фінансової безпеки людини: доходи, наявність роботи або безробіття, можливості професійного розвитку, рівень зарплат вдома і за кордоном, перспективи економічної стабільності. Численні опитування підтверджують першорядну роль економіки: так, майже половина молодих українців, що задумуються про еміграцію, пояснюють це прагненням заробити більше і забезпечити матеріальний добробут. Багато хто відзначає кращі можливості працевлаштування за кордоном як основний мотив. Отже, низькі зарплати, бідність, відсутність гідної роботи в Україні виступають сильними стимулами до виїзду, тоді як високі заробітки та економічна стабільність за кордоном – привабливими факторами, що формують міграційні настрої. Іншою групою змінних є політичні чинники. Ця група охоплює рівень довіри до держави, оцінку політичної ситуації та якості державних інститутів, відчуття справедливості і захищеності прав. Корупція, політична нестабільність, брак верховенства права можуть підштовхувати громадян до пошуку «кращого державного середовища» за кордоном. У соціологічних дослідженнях молодь серед причин еміграції називає відсутність в Україні демократії та законності – цей фактор можна трактувати як показник розчарування в політичній системі. Сюди ж відноситься і державна політика щодо населення: недостатня соціальна підтримка, невдоволеність державними послугами (медициною, освітою, соціальним захистом) теж формують негативні настрої. За даними опитування 2024 р., 29% респондентів прямо вказали на недостатню підтримку з боку держави як причину бажання виїхати [46]. Таким чином, політичні чинники впливають на рішення про міграцію через рівень довіри і лояльності громадянина до своєї держави: коли держава сприймається як неспроможна забезпечити безпеку і розвиток, зростає мотивація шукати ці умови деінде. Не можна забувати і про безпекові чинники, до яких належать як воєнні ризики (ймовірність бойових дій, терактів, окупації), так і загальний рівень фізичної

безпеки (злочинність, правопорядок). В умовах України 2014-2022 рр. безпекові аспекти стали критично важливими. Вторгнення та війна створили пряму загрозу життю і добробуту мільйонів людей, що зумовило безпрецедентну хвилю вимушеної міграції. Опитування громадської думки послідовно фіксують, що страх за життя і здоров'я, небезпека окупації, втрата житла є одними з найсильніших мотивуючих факторів для виїзду за кордон. Безпекові фактори належать до тих «push»-факторів (з англ. – «виштовхувати»), які здатні переважити навіть економічні прив'язки: у стані фізичної небезпеки людина готова виїхати, незважаючи на втрату роботи чи майна. Відповідно, у моделюванні необхідно враховувати індикатори безпеки – як об'єктивні (факт перебування у зоні бойових дій, наявність втрати житла), так і суб'єктивне відчуття безпеки/небезпеки. Ще одним аспектом є соціальні чинники, тобто сукупність факторів, пов'язаних із соціальним середовищем та суспільними відносинами. Сюди можна віднести рівень соціальної довіри і згуртованості, відчуття підтримки від громади, доступність соціальних послуг (освіти, охорони здоров'я), якість життя у місцевій громаді, а також наявність соціальних зв'язків, що сприяють або перешкоджають міграції. Соціальна недовіра – коли люди не довіряють оточуючим, відчувають ізольованість чи несправедливість у суспільстві – може стимулювати бажання виїхати туди, де «людям живеться краще» і більше взаємної довіри. Важливим соціальним фактором є і наявність мереж підтримки: наприклад, наявність сім'ї за кордоном (або, навпаки, в Україні) суттєво впливає на наміри мігрувати. До соціальних змінних можна віднести також якість інфраструктури, умови для самореалізації у громаді, відчуття соціальної стабільності. Усе це формує загальний фон, на якому людина ухвалює рішення – залишатися чи їхати. У продовження до соціальних чинників можна розглянути культурні. Ця категорія охоплює ціннісні орієнтації, ідентичність, культурні та мовні аспекти, що впливають на міграційні настрої. З одного боку, сильна прив'язаність до рідної культури, мови, традицій може стримувати еміграцію – людина не хоче покидати звичне культурне середовище. З іншого боку, прагнення до культурного обміну чи самореалізації за кордоном

може виступати мотивом виїзду. Молодь нерідко бажає отримати досвід життя в інших країнах, побачити світ – це теж форма культурної мотивації. До культурних факторів можна віднести й орієнтацію на певні суспільні цінності: наприклад, бажання жити в країні з вищим рівнем свободи, толерантності, законслухняності громадян, тощо. Якщо людина відчуває, що її власні цінності більше відповідають іншому суспільству, вона схильна розглядати еміграцію як шлях до культурного комфорту. У випадку України, після 2014 р. розрив у ціннісних орієнтаціях різних частин населення посилюється – частина ще тісніше ідентифікувалася з європейськими цінностями, що могло підвищити привабливість переїзду до ЄС, інша – навпаки, виявила більшу культурну стійкість залишатися. Окрім перелічених зовнішніх факторів, значну роль відіграють індивідуальні особливості та очікування самої людини. Це її особисті амбіції, плани на майбутнє, очікування щодо якості життя. До таких змінних відносимо рівень освіти і кваліфікації (що визначає можливості за кордоном), вікові аспекти (молодь більш мобільна та схильна до змін), сімейний стан (наявність дітей, які потребують безпеки та перспектив), а також загальний оптимізм чи песимізм щодо майбутнього в Україні. Опитування свідчать, що відсутність можливостей для розвитку в Україні є однією з найчастіших причин виїзду – так відповіли понад 30% респондентів у 2024 р. [46]. Молоді фахівці, які не бачать кар'єрного зростання на батьківщині, природно шукають реалізації за кордоном. Аналогічно, батьки, які невпевнені у майбутньому своїх дітей в умовах війни чи кризи, будуть більш схильними емігрувати задля кращих перспектив (цей мотив згадували 58% опитаних українців під час війни). До персональних чинників можна зарахувати і психологічну стійкість: хтось готовий терпіти труднощі вдома, а хтось – ні. Таким чином, індивідуальні очікування, життєві цілі та суб'єктивна оцінка перспектив є важливою змінною, що завершуватиме нашу систему факторів міграційних настроїв.

Зазначені теоретичні моделі і відповідні групи змінних визначають структуру майбутнього моделювання у даній роботі. По-перше, на основі концепції push-pull усі виявлені чинники можна умовно поділити на дві категорії: негативні

фактори в Україні (push) та привабливі фактори за кордоном (pull), що впливають на намір мігрувати. Такий поділ буде враховано при формуванні структури моделі: незалежні змінні групуватимуться за принципом «виштовхуючих» та «притягуючих» сил. Зокрема, до першої групи ввійдуть економічні, політичні, безпекові, соціальні проблеми, що підштовхують до виїзду, до другої – очікувані вигоди та можливості за кордоном (вищі зарплати, безпека, соціальні стандарти тощо), які формують привабливість еміграції. По-друге, з огляду на теорію соціальних мереж, модель обов'язково включатиме мережеві змінні: показники наявності за кордоном родичів чи друзів, досвіду попередньої міграції у родині, обсягу отриманої підтримки від мігрантів. Це дозволить врахувати ефект соціального капіталу і перевірити гіпотезу про його вплив на наміри виїхати. Наостанок, спираючись на теорію запланованої поведінки, до моделі будуть введені проміжні змінні, що відображають установки (наприклад, рівень задоволеності життям в Україні) та суб'єктивні норми (скажімо, чи є знайомі за кордоном, які позитивно відгукуються про життя там). Включення цих компонентів забезпечить зв'язок між макрочинниками і особистим наміром, тобто врахує психологічний механізм прийняття рішення. Така структура моделі прямо випливає з розглянутих теорій: макрочинники формують середовище і передумови, соціальні мережі та нормативні впливи посередництвом змінюють сприйняття цього середовища індивідом, а особисті установки і контроль визначають, чи трансформуються об'єктивні умови в конкретний намір виїхати.

1.3.3. Ключові проблеми, що залишаються нерозв'язаними, і резюме щодо необхідності проведення досліджень у даній галузі

Таким чином, попри значний масив існуючих досліджень, у вивченні міграційних настроїв в Україні залишається низка невирішених питань. По-перше, недостатньо інтегровано психологічні, соціальні та безпекові чинники у кількісні моделі міграційних настроїв. Більшість наявних моделей зосереджена на економічних аспектах або традиційних підходах «push-pull», тоді як тонші емоційні фактори, такі як страх перед майбутнім, почуття невизначеності чи

травматичний досвід, часто ігноруються, хоча вони суттєво впливають на рішення щодо виїзду. Аналогічно, соціально-психологічні аспекти (наприклад, рівень довіри до державних інституцій та суспільства) майже не розглядалися у ролі детермінант міграційних настроїв. Це значна прогалина, адже недовіра до влади або відчуття незахищеності можуть підштовхувати людей до еміграції. Безпекові ж чинники (зокрема воєнні ризики) лише нещодавно почали враховуватися через події останніх років, і їх інтеграція в прогностичні моделі все ще залишається недостатньою. В результаті відсутності комплексного підходу сучасні кількісні оцінки можуть давати спрощену картину, не відображаючи повною мірою складну природу мотивації потенційних мігрантів. По-друге, недостатньо досліджено вплив воєнного контексту на міграційні наміри населення. Повномасштабна війна, розв'язана проти України у 2022 році, кардинально змінила як реальні міграційні потоки, так і настрої громадян щодо виїзду чи повернення. Однак науковий аналіз цих змін лише формується. Наразі більшість публікацій фокусується на фіксації кількості вимушених переселенців та біженців, тоді як поведінкові наміри людей в умовах війни залишаються незрозумілими. Прикладом комплексності цього питання є різкий зсув у настроях: якщо напередодні вторгнення бажання емігрувати досягало рекордного рівня (близько третини опитаних українців хотіли виїхати на постійне проживання за кордон), то вже за кілька місяців війни частка таких респондентів впала до рекордно низьких ~9% [37]. Іншими словами, попри мільйони вимушених виїздів, більшість українців, що залишилися в країні, на початку війни не прагнула емігрувати назавжди – ймовірно, через підвищене відчуття патріотизму та надію на перемогу [37]. Цей феномен свідчить, що воєнний вплив на міграційні настрої є неоднозначним, і його не можна звести лише до простого «зростання бажання виїхати». В академічній літературі поки бракує глибоких досліджень на цю тему. По-третє, досі слабо представлений аналіз профілю різних груп потенційних мігрантів. Багато досліджень розглядають населення України як однорідну масу, не диференціюючи результати за соціально-демографічними чи регіональними ознаками. Насправді

ж схильність до міграції може суттєво різнитися між різними категоріями громадян – за віком, статтю, рівнем освіти, регіоном проживання, досвідом участі у війні чи наявністю родинних зв'язків за кордоном. Наприклад, молодь традиційно демонструвала вищу готовність виїхати на заробітки або навчання за кордон, ніж старші покоління [37]. За даними одного з опитувань, до початку війни майже половина українців молодшого віку (до 50 років) замислювалися про еміграцію, тоді як у 2022 році цей показник впав до 13% [37]. Окремі дослідження, сфокусовані на студентській молоді, виявили, що економічні мотиви (прагнення вищої зарплати за кордоном, отримання нового досвіду) є для неї визначальними, тоді як статусні міркування (престиж роботи, підвищення соціального статусу) мають другорядне значення [19]. Водночас інші групи населення (наприклад, кваліфіковані фахівці, мешканці прифронтових територій, внутрішньо переміщені особи тощо) можуть мати інший набір мотивів і обмежень. Відсутність профілювання цих груп у дослідженнях означає, що ми не до кінця розуміємо, хто саме більш схильний залишити країну за тих чи інших умов. Це ускладнює розробку цільових підходів, таких як: програм утримання молоді чи підтримки найбільш уразливих категорій, схильних до міграції. Перелічені нерозв'язані проблеми не лише окреслюють наукові прогалини, але й підкреслюють необхідність застосування сучасних підходів до дослідження міграційних настроїв. Йдеться про те, що вивчення цього явища має виходити за рамки описового аналізу і спиратися на моделювання із використанням потужних аналітичних методів. Міграція – це складний соціальний процес, на який одночасно впливає безліч взаємопов'язаних чинників; відтак, як наголошують дослідники, її розуміння потребує ретельного аналітичного підходу з використанням відповідних інструментів. Сучасні методи машинного навчання чи кластеризації дають змогу побудувати інтегровані моделі, які враховують одночасно економічні, психологічні, соціокультурні та безпекові змінні, а також виявляють нелінійні залежності між ними. Завдяки цьому можливо не тільки точно оцінити вклад кожного фактора в формування міграційних настроїв, але й прогнозувати потенційні зміни настроїв

за різних сценаріїв розвитку ситуації. Моделювання також дозволяє сегментувати населення за схожими характеристиками та мотивами, тобто визначати профілі груп, найбільш схильних до міграції, що було визначено вище як одна з ключових прогалин. В цілому, перехід від описового підходу до прогнозно-моделюючого обґрунтований потребою отримати більш надійні, кількісно підтвержені результати, корисні для вироблення державної політики.

Висновки до розділу 1

Перший розділ роботи присвячено теоретичному осмисленню феномену міграційних настроїв. Було проаналізовано базові підходи до визначення міграції, її типів, рушійних чинників та концептуальних моделей, таких як теорія push-pull, соціальних мереж і раціонального вибору. Особливу увагу приділено самому поняттю «міграційні настрої» як передумові, що часто випереджає реальні дії, і здатна виступати маркером майбутніх змін у міграційних потоках. Розділ демонструє, що міграційні настрої формуються під впливом комплексу чинників – від економічних до психологічних, і відрізняються від формальних рішень про еміграцію. У роботі підкреслено, що за однакових об'єктивних обставин саме суб'єктивне сприйняття майбутнього, рівень довіри, соціального оточення та наявність «тригерів» визначають, чи реалізуються ці настрої у конкретні дії. Перший розділ закладає теоретичну основу для подальшого аналізу, а наступний переходить до опису методології дослідження. Зокрема до побудови логіки моделювання, вибору аналітичних підходів та обґрунтування гіпотез.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ МІГРАЦІЙНИХ НАСТРОЇВ ТА ВИБІР АНАЛІТИЧНИХ ПІДХОДІВ

2.1. Обґрунтування вибору напрямку дослідження та формулювання гіпотез

Актуальність моделювання міграційних настроїв в Україні обумовлена безпрецедентними демографічними й соціально-економічними викликами, спричиненими повномасштабною війною. За час від початку російського вторгнення країна зазнала масової вимушеної міграції: мільйони громадян виїхали за кордон або перемістилися всередині держави. Станом на середину 2024 року за кордоном перебувало близько 6,7 млн українських біженців, а кількість внутрішньо переміщених осіб сягала 3,7 млн [11]. Це призвело до значної втрати трудового та інтелектуального потенціалу. За оцінками Федерації роботодавців України, станом на початок 2023 року країна «втратила доступ» до ~5,5 млн працівників, тобто понад 30% всієї робочої сили [48]. Така масштабна демографічна втрата підсилює соціальну напругу і ставить під загрозу повоєнне відновлення економіки. Більше того, тенденції свідчать, що зі збільшенням тривалості війни все менше мігрантів планують повертатися: якщо в листопаді 2022 року лише 10% українців не збиралися повертатися додому, то наприкінці 2024 року частка таких зросла до 34% [49]. Одночасно серед тих, хто лишається в країні, значна частина населення задумується про виїзд за кордон у пошуках безпеки та кращих можливостей. Згідно з всеукраїнським опитуванням проведеним наприкінці 2024 року, 28% респондентів готові емігрувати за першої нагоди, тоді як 70% не хотіли б покидати Україну назавжди [50]. Особливо високі міграційні настрої простежуються серед молоді: майже 40% українців віком 18-29 років замислюються про переїзд зі свого регіону, причому 14% молоді прямо планують виїхати за кордон [50]. Це свідчить про серйозний ризик відтоку найбільш активної та освіченої частини населення, що додатково актуалізує проблему. В умовах війни, економічної кризи та невизначеності майбутнього, моделювання міграційних настроїв набуває критичного значення: воно дозволяє кількісно оцінити вплив різних чинників на наміри населення

емігрувати і виробити обґрунтовані управлінські рішення щодо збереження людського капіталу.

Незважаючи на очевидну важливість проблеми, більшість наявних досліджень міграційних настроїв в Україні досі мали описовий або якісно-соціологічний характер. Соціологічні опитування регулярно вимірюють частку населення, що планує виїзд, виявляють основні мотиви та настрої, проте ці результати зазвичай подаються у вигляді агрегованих показників (відсоток тих чи інших відповідей) без побудови прогностичних моделей. Наприклад, опитування групи «Рейтинг» фіксують частку молоді, що прагне емігрувати, та перелічують основні проблеми (нестача роботи, низька зарплатня, небезпека) як фон для таких намірів [50]. Інші дослідження якісного плану (фокус-групи, глибинні інтерв'ю) дають розуміння психологічних аспектів міграційних рішень і наративів переселенців, але не дозволяють кількісно зіставити вплив чинників або робити прогнози. Отже, у науковому полі існує розрив між багатим описом явища та його аналітичним моделюванням. Для його подолання доцільно перейти від суто описових підходів до кількісного моделювання міграційних настроїв. Використання сучасних методів аналізу даних, зокрема моделей машинного навчання, відкриває можливість виявити нелінійні залежності та приховані структури в даних опитувань, підвищити точність прогнозування намірів до еміграції, а також перевірити статистично сформульовані гіпотези щодо причинно-наслідкових зв'язків. Таким чином, кількісний підхід доповнює якісний аналіз: якщо соціологічні дослідження окреслюють коло проблем і мотивів, то математичне моделювання дозволяє точно оцінити силу впливу цих факторів і сегментувати населення за типами міграційної мотивації.

Для практичної реалізації такого підходу в межах даної роботи обрано двоетапну аналітичну стратегію: спершу – класифікаційне моделювання (для виявлення ключових факторів впливу на бінарний результат: має намір емігрувати чи ні), а далі – кластерний аналіз (для сегментації міграційних мотивів серед різних груп респондентів). На першому етапі класифікації ставиться задача побудови моделі,

що прогнозує наявність наміру виїхати за кордон на основі сукупності соціально-економічних та інших характеристик індивіда. В якості цільової змінної використовується індикатор міграційного наміру (наприклад, відповідь респондента про плани еміграції: «так» або «ні»). Для вирішення цієї задачі залучено два алгоритми: Naïve Bayes та Random Forest. Вибір зумовлений їхніми комплементарними перевагами. Naïve Bayes – це простий байєсівський класифікатор, що припускає незалежність ознак (показників) і обчислює ймовірність класу за формулою Байєса. Його імовірнісна функція має такий вигляд:

$$P(Y = c | X_1 = x_1, \dots, X_n = x_n) = \frac{P(Y = c) \prod_{i=1}^n P(X_i = x_i | Y = c)}{P(X_1 = x_1, \dots, X_n = x_n)}, \quad (2.1)$$

де Y – клас (наприклад, наявність наміру емігрувати), а X_1, \dots, X_n – ознаки респондента. Завдяки наївному припущенню про незалежність факторів, ця формула спрощується до пропорційності $P(Y = c) \prod_{i=1}^n P(X_i = x_i | Y = c)$, що робить оцінювання параметрів дуже швидким. Алгоритм Naïve Bayes відомий своєю ефективністю на категоріальних даних та стійкістю до високорозмірних ознак, хоч і може поступатися в точності за наявності складних залежностей між ознаками. У нашому випадку Naïve Bayes слугує базовою моделлю: завдяки простоті (відсутність великої кількості параметрів) і прозорості він швидко навчається та дає можливість оцінити загальні тенденції впливу кожної змінної.

Натомість Random Forest – це ансамблевий метод, що будує велику кількість вирішальних дерев і усереднює їх прогнози для підвищення точності [51]. Кожне дерево формує правило класифікації шляхом рекурсивного поділу вибірки за значеннями ознак, а критерій поділу заснований на максимізації інформаційного приросту, тобто мінімізації невизначеності (ентропії) класового розподілу. Ентропія у вузлі дерева визначається так:

$$H = - \sum_{k=1}^K p_k \log_2 p_k, \quad (2.2)$$

де p_k – частка елементів класу k у цьому вузлі. Інтуїтивно, H характеризує рівень «мішанини» різних класів: чим чистіший вузол (переважає один клас), тим нижча ентропія. Алгоритм Random Forest на кожному кроці обирає поділ, що дає найбільше скорочення ентропії (або еквівалентно – критерій Джині), тим самим будуючи оптимальні правила віднесення респондента до класу «має намір емігрувати» чи «не має». Перевага Random Forest – висока прогностична точність і стійкість до перенавчання завдяки усередненню багатьох моделей. Важливо, що цей метод дозволяє оцінити важливість ознак (feature importance) та кількісно виміряти внесок кожного фактору у побудову прогнозу.

Важливо підкреслити, що вибудована дослідницька стратегія (класифікація + кластеризація) безпосередньо впливає з поставлених аналітичних гіпотез і покликана їх перевірити. На основі огляду літератури та наявних даних висунуто припущення, що на міграційні настрої українців визначальний вплив мають такі групи чинників: соціальні, економічні, політичні та психологічні. До соціальних чинників віднесемо передусім ступінь соціальної інтеграції особи та її людський капітал: освіта, професійна самореалізація, наявність міцних соціальних зв'язків. Першою можливою гіпотезою є те, що люди, які соціально й професійно реалізовані в Україні, менш схильні до еміграції, оскільки мають сильніші прив'язки та більше задоволення від життя на батьківщині. Натомість недостатня самореалізація чи соціальна ізольованість можуть підвищувати еміграційні настрої. Ця теза узгоджується, зокрема, з теорією міграційних мереж, що наголошує на значенні соціального капіталу: наявність успішних прикладів міграції серед друзів чи рідних полегшує прийняття рішення про виїзд, тоді як міцні соціальні контакти «тримають» людину на місці [54]. Наступною гіпотезою є те, що економічні фактори відіграють провідну роль у формуванні намірів емігрувати. Сюди належать рівень матеріального добробуту, стабільність доходів, наявність роботи та економічні очікування. Припускається, що чим гірше домогосподарство оцінює свій фінансовий стан, тим більше його члени замислюються про пошук кращої долі за кордоном. В умовах воєнної кризи багато родин зіткнулися з погіршенням економічної ситуації, що стає

класичним «push-фактором» (відштовхуючим фактором) міграції за моделлю «push-pull» [35]. Одночасно інформація про більш високі заробітки чи якість життя за кордоном створює «pull-фактори» (притягуючі стимули) і ці уявлення вимірюються через суб'єктивні оцінки респондентів (чи є більше можливостей самореалізації за кордоном). Ще однією гіпотезою є те, що до політико-психологічних чинників міграційних настроїв належать рівень довіри до держави, відчуття безпеки, патріотичні настрої та загальна задоволеність ситуацією в країні. Очікується, що низька довіра до владних інституцій, невдоволення державною політикою та страх за власну безпеку підштовхують людей до виїзду. Це узгоджується з теорією запланованої поведінки [55], за якою поведінковий намір (у нашому випадку еміграція) формується під впливом особистих установок (наскільки людина бачить майбутнє в Україні), суб'єктивних норм (чи схвалюють близькі ідею виїзду) та сприйняття контролю над ситуацією (чи відчуває респондент спроможність виїхати і почати нове життя). Негативні оцінки розвитку країни, відсутність віри в позитивні зміни та психологічна втома від війни цілком можуть конвертуватися в сильне бажання емігрувати. Водночас наявність сімейних або дружніх зв'язків за кордоном теж розглядається як важливий фактор: якщо у респондента є родичі, що успішно виїхали та надають підтримку, то бар'єр для потенційної еміграції знижується.

Отже, з теоретичної та аналітичної точки зору, напрямок цього дослідження, а саме кількісне моделювання ключових факторів впливу на міграційні настрої, є обґрунтованим і актуальним. Він заповнює наявну в літературі прогалину між соціологічними спостереженнями і потребою точного прогнозування, особливо актуальною в умовах війни та демографічної кризи. Також сформульовано основні гіпотези про роль соціальних, економічних і політичних чинників, які слугуватимуть підґрунтям для подальшого емпіричного аналізу. У наступних підрозділах детально розглядаються методи, за допомогою яких ці гіпотези перевірятимуться на даних опитування: обґрунтовується вибір моделей класифікації (Random Forest, Naïve Bayes) та кластеризації (K-Modes), описується процедура підготовки даних і критерії оцінки якості моделей.

Реалізація зазначеного двоетапного підходу дозволить виокремити найважливіші фактори міграційних настроїв та зрозуміти структуру мотивів різних груп населення, що дасть відповідь на поставлену дослідницьку задачу.

2.2. Вибір та характеристика методів аналізу міграційних настроїв

Для перевірки сформульованих гіпотез було обрано відповідний аналітичний інструментарій, який поєднує методи класифікації та кластеризації. Перший етап передбачає використання моделей класифікації для прогнозування бінарної залежної змінної (наявність або відсутність наміру емігрувати) та виявлення ключових чинників впливу, а другий – застосування кластерного аналізу для визначення типології міграційних мотивів серед респондентів.

Для розв'язання задачі класифікації використовується дві моделі: Naïve Bayes та Random Forest, що зумовлено їхніми взаємодоповнюючими перевагами. Naïve Bayes, байєсівський класифікатор із припущенням незалежності ознак, вирізняється простотою реалізації та швидкістю роботи. Він ефективно обробляє категоріальні дані і забезпечує інтерпретованість результатів, що робить його зручним базовим методом. Random Forest натомість являє собою ансамбль дерев [51], який шляхом усереднення великої кількості моделей досягає високої прогностичної точності та враховує складні нелінійні взаємозв'язки між ознаками. Важливо, що Random Forest дає змогу оцінювати інформативність входів: алгоритм автоматично розраховує міру важливості кожної змінної [51, 52], кількісно відображаючи внесок факторів у прогноз. Використання обох алгоритмів дозволяє поєднати їх сильні сторони: Naïve Bayes забезпечує прозорість і швидке навчання моделі, а Random Forest – високу точність і гнучкість роботи з даними.

Альтернативні підходи класифікації (наприклад, логістичну регресію або метод опорних векторів) було розглянуто, але відхилено з огляду на характеристики даних. Логістична регресія, хоча й є базовим інструментом, припускає лінійну форму зв'язку та не враховує можливих нелінійних ефектів, а також вимагала б

суттєвого перекодування численних категоріальних ознак, не забезпечуючи при цьому переваг в інтерпретації порівняно з Naïve Bayes. Алгоритм SVM, у свою чергу, здатний моделювати нелінійні межі класифікації, проте є обчислювально складним і менш інтерпретованим щодо впливу окремих факторів. Зважаючи на те, що наша вибірка містить багато категоріальних змінних та потенційно нелінійні взаємодії, моделі Naïve Bayes і Random Forest видаються найбільш придатними: перший природно працює з категоріальними ознаками, а другий автоматично враховує нелінійності та взаємозв'язки, надаючи до того ж показники важливості факторів. Обидві вибрані моделі доповнюють одна одну: Naïve Bayes забезпечує інтерпретованість і швидкість, тоді як Random Forest – високу точність і стійкість моделювання на різномірних даних [51, 52].

На другому етапі аналізу, після визначення найбільш значущих факторів і побудови прогнозної моделі міграційних намірів, застосовується кластерний аналіз для виявлення типових профілів міграційних настроїв. Для цього завдання було обрано алгоритм K-Modes [53] – модифікацію класичного k-means, адаптовану для категоріальних даних. Використання стандартного k-means було б некоректним, адже більшість змінних опитування є номінальними, або категоріальними, і обчислення середніх значень для них не має змісту. Натомість метод K-Modes оперує категоріальними прототипами (модами) кластерів і визначає схожість за допомогою метрики Хеммінга, що дає змогу коректно кластеризувати записи респондентів опитування.

У межах кластерного аналізу в даному дослідженні спочатку за допомогою «методу ліктя» (elbow method) визначається оптимальна кількість кластерів, після чого респонденти групуються у відповідну кількість сегментів за домінуючими мотивами. Умовно можна очікувати виокремлення декількох типових груп: наприклад, кластер респондентів, що прагнуть виїхати переважно з економічних причин, інший з політичних чи безпекових мотивів, а також окремий кластер «прихильників залишитися», які не налаштовані на еміграцію. Така сегментація дозволяє побачити цілісну картину структури міграційних

настроїв у суспільстві: від груп, радикально налаштованих на виїзд, до категорій населення, які за будь-яких умов залишатимуться в країні.

2.3. Методика реалізації дослідження, обробки даних та забезпечення достовірності

Для аналізу факторів, що впливають на міграційні настрої, методологія дослідження передбачає використання двох класифікаційних алгоритмів з різними математичними підходами: Random Forest та Naive Bayes. Комбінування моделей з різною структурою дозволяє здійснити перехресну перевірку результатів та підвищити достовірність виявлених закономірностей. Узгодженість у визначенні релевантних предикторів різними алгоритмами розглядається як додатковий критерій надійності отриманих висновків.

Random Forest розглядається як ансамблевий метод машинного навчання, який поєднує множину дерев рішень, кожне з яких генерується на основі випадкової підвибірki даних із застосуванням техніки bootstrap. Під час побудови кожного вузла дерева здійснюється випадковий вибір підмножини ознак, що дозволяє знизити кореляцію між деревами та підвищити загальну здатність моделі до узагальнення. Основними параметрами моделі є кількість дерев у ансамблі та максимальна глибина кожного дерева. Налаштування цих параметрів здійснюється з урахуванням балансу між точністю класифікації та ризиком перенавчання. Для запобігання перенавчанню можуть використовуватись обмеження на глибину дерева або мінімальний розмір листа. Контроль якості моделі здійснюється через крос-валідацію та out-of-bag оцінку – внутрішній механізм оцінювання точності, що використовує ті зразки, які не були включені до навчального набору даних окремого дерева. Планується, що реалізація алгоритму буде виконуватись за допомогою мови програмування Python із використанням бібліотеки scikit-learn, зокрема класу RandomForestClassifier, який забезпечує стабільну і ефективну реалізацію методу.

Naive Bayes застосовується як ймовірнісний класифікаційний метод, заснований на формулі Байєса з припущенням умовної незалежності ознак. При такому

підході кожна ознака вважається статистично незалежною від інших за умови заданого класу, що істотно знижує обчислювальну складність та дозволяє працювати з відносно невеликими вибірками. У межах дослідження модель Naive Bayes розглядається як базова (еталонна) модель для порівняння з більш складним ансамблевим алгоритмом. Реалізація здійснюється з використанням Python-бібліотеки scikit-learn (класи GaussianNB або MultinomialNB залежно від типу ознак). Для забезпечення коректної оцінки ймовірностей впроваджується згладжування Лапласа, що дозволяє уникнути нульових значень у разі відсутності окремих комбінацій ознак і класів у тренувальній вибірці.

Варто зазначити, що обидві моделі, Random Forest і Naive Bayes, було навчено на одних і тих самих тренувальних даних для коректного порівняння. Метою побудови двох різних алгоритмів була не лише спроба підвищити точність прогнозування, а й перевірка узгодженості результатів: якщо обидва алгоритми виявлять схожий набір найважливіших чинників, це слугуватиме підтвердженням достовірності висновків щодо ключових факторів міграційних настроїв.

Дана методологія дослідження передбачає використання кількох метрик для кількісної оцінки ефективності класифікаційних алгоритмів. Зокрема, обрано три базові показники: accuracy, precision та recall, які дозволяють охопити різні аспекти роботи моделей. Такий підхід забезпечує комплексну оцінку як загальної правильності класифікації, так і здатності моделі фіксувати релевантні випадки у контексті передбачення міграційних настроїв. Показник accuracy (загальна точність класифікації) відображає частку коректно класифікованих спостережень серед загальної кількості передбачень. Формально ця метрика визначається як:

$$\text{Accuracy} = \frac{TP + TN}{TP + TN + FP + FN}, \quad (2.3)$$

де TP – кількість істинно позитивних випадків, TN – істинно негативних, FP – хибно позитивних, а FN – хибно негативних. Assurasy є загальним показником продуктивності моделі, однак у випадках незбалансованих вибірок її інтерпретаційна цінність може бути обмеженою. Наприклад, при суттєвій перевазі одного з класів високе значення assurasy може бути досягнуте навіть за відсутності здатності моделі виявляти менш представлений клас. Метрика precision (влучність або прогностична точність) вимірює частку істинно позитивних спостережень серед усіх передбачених як позитивні. Формально:

$$\text{Precision} = \frac{TP}{TP + FP}. \quad (2.4)$$

Цей показник демонструє, наскільки модель є точною при ідентифікації об'єктів позитивного класу. У контексті дослідження, precision дозволяє оцінити, яка частка респондентів, класифікованих як такі, що мають міграційні наміри, справді належить до цієї групи. Зважаючи на це, precision є критично важливою у випадках, коли хибно позитивна класифікація призводить до помилкових управлінських або комунікаційних рішень. Метрика recall (повнота або чутливість) відображає здатність моделі виявляти всі релевантні випадки позитивного класу, і визначається як:

$$\text{Recall} = \frac{TP}{TP + FN}. \quad (2.5)$$

Recall характеризує частку правильно ідентифікованих об'єктів серед усіх, що належать до позитивного класу. У дослідженні цей показник дозволяє оцінити здатність моделі фіксувати наявність міграційних настроїв серед респондентів. Високе значення recall є особливо важливим у ситуаціях, коли критичним є мінімізація пропущених випадків.

Комбінація precision і recall дозволяє оцінити баланс між хибно позитивними та хибно негативними класифікаціями, що є ключовим у контексті прийняття практичних рішень на основі результатів моделювання. У рамках даного етапу аналізу основну увагу зосереджено саме на трьох зазначених метриках як базових, найбільш інтерпретованих і найбільш релевантних у контексті

поставленої дослідницької задачі. За потреби додаткової інтегральної оцінки може також застосовуватися метрика F1 (гармонійне середнє precision та recall), однак у цьому дослідженні вона не розглядається як основна.

Методологія передбачає використання моделі Random Forest не лише як класифікатора, але й як інструменту інтерпретації структури даних. Однією з ключових переваг цього алгоритму є можливість здійснення оцінки внеску окремих вхідних змінних у процес прийняття рішень моделі. Для досягнення цієї мети застосовано два підходи: класичну імплементацію на основі покращення критерію розбиття та метод перестановки ознак (permutation importance). У межах першого підходу використовується механізм відстеження зниження значення критерію якості розбиття (наприклад, індексу Джіні або ентропії) при розподілі вузлів дерева за певною змінною. Алгоритм фіксує, наскільки зменшується неоднорідність даних при кожному такому розбитті, та агрегує ці покращення по всіх деревах ансамблю. Отримані значення інтерпретуються як показники важливості змінних. Цей підхід є стандартним для багатьох реалізацій Random Forest і забезпечує швидке отримання оцінок без потреби в зовнішньому тестуванні. Для посилення надійності аналізу додатково застосовано метод перестановок, згідно з яким значення кожної змінної випадковим чином перемішуються у тестовій вибірці. Після такої перестановки виконується повторна оцінка точності моделі. Суттєве зниження точності внаслідок втрати інформаційної структури змінної розглядається як індикатор її високої значущості для прогнозування. Цей метод вважається менш упередженим щодо типу змінної, зокрема у випадках з категоріальними ознаками. Обчислені значення важливості дозволяють здійснити ранжування вхідних ознак за ступенем їхнього внеску у точність класифікації. Отримана інформація інтерпретується як додаткове джерело для виявлення найбільш впливових чинників у структурі міграційних настроїв. Таке ранжування може відображати як соціально-економічні, так і демографічні предиктори, що гіпотетично пов'язані з наміром емігрувати (конкретні результати наведено у відповідному розділі практичного аналізу). При застосуванні вказаних підходів буде

враховано можливі обмеження метрик важливості, зокрема упередження на користь змінних з великою кількістю категорій. Категоріальні змінні, такі як регіон або область проживання, можуть отримувати завищені значення важливості через більшу кількість можливих розгалужень. У таких випадках передбачено перевірку потенційного впливу на результати, зокрема шляхом агрегації категорій або використання альтернативних підходів до оцінювання. Це дозволяє уникнути хибних інтерпретацій і забезпечити об'єктивність результатів аналізу.

У межах дослідження для виявлення внутрішньої структури даних та типових профілів респондентів передбачено використання методів кластерного аналізу. Такий підхід дозволяє доповнити результати класифікаційного моделювання некерованою (unsupervised) перспективою, орієнтованою на виявлення сегментів населення, однорідних за соціально-демографічними або поведінковими характеристиками. У контексті аналізу міграційних настроїв це дає змогу з'ясувати, чи існують природні групи респондентів, у яких відзначається підвищена або знижена схильність до еміграції. Зважаючи на переважно категоріальний характер даних анкетного опитування, для кластеризації обрано алгоритм K-Modes – модифікований варіант алгоритму K-Means, адаптований до категоріальних змінних. Основна відмінність полягає у способі вимірювання відстаней між об'єктами: замість евклідової метрики використовується міра невідповідності (discrepancy measure), яка для кожної пари об'єктів визначається як кількість ознак, у яких значення відрізняються. Формально відстань між об'єктами X та Y обчислюється за формулою:

$$d(X, Y) = \sum_{j=1}^m \delta(x_j, y_j), \quad \delta(x_j, y_j) = \begin{cases} 0, & x_j = y_j \\ 1, & x_j \neq y_j \end{cases} \quad (2.6)$$

Де x_j та y_j – значення j -ї ознаки для двох об'єктів. Центроїд кожного кластера визначається як мода (найчастіше значення) для кожної ознаки серед об'єктів, віднесених до цього кластеру. Алгоритм працює ітеративно: початково

генеруються випадкові центроїди, після чого відбувається призначення об'єктів до найближчих кластерів, оновлення центрів за модальним значенням та повторення процедури до стабілізації кластерної структури або досягнення граничної кількості ітерацій. Ключовим етапом у кластерному аналізі є визначення оптимальної кількості кластерів K . У межах дослідження для цього планується використовувати метод «лікоть» (elbow method). Суть цього методу полягає у побудові моделей кластеризації для послідовного набору значень K (наприклад, від 1 до 10) та обчисленні показника внутрішньо-кластерної невідповідності для кожного з них. У випадку категоріальних ознак цей показник визначається як сумарна кількість невідповідностей між об'єктами та їхніми кластерними центрами. Зі зростанням K значення цієї метрики зменшується, але після певного порогу зниження стає незначним. Така точка перегину на графіку метрики (лікоть) інтерпретується як оптимальне значення K . Використання цього підходу дозволяє уникнути як надмірного агрегування (за малих K), так і ускладнення моделі (за надто великих K).

Після визначення кількості кластерів та завершення алгоритму кластеризації здійснюється аналіз кожної групи за сукупністю ознак. Отримані кластери інтерпретуються як соціально-демографічні, або поведінкові профілі респондентів. У контексті дослідження кластерний аналіз виконує додаткову функцію внутрішньої валідації: наявність кластерів, що характеризуються домінуванням певного рівня міграційних настроїв, може підтверджувати обґрунтованість результатів, отриманих за допомогою класифікаційних моделей. Таким чином, кластеризація не лише розкриває латентну структуру вибірки, а й забезпечує альтернативну лінзу інтерпретації шляхом виділення груп, для яких міграційні установки виявляються спільною характеристикою на тлі подібних соціальних або економічних параметрів.

Окрім цього, методологія дослідження передбачає впровадження низки підходів, спрямованих на підвищення надійності, валідності та відтворюваності отриманих результатів. З огляду на потенційну складність взаємозв'язків у

даних, було застосовано декілька взаємодоповнюючих стратегій. Одним із базових підходів до верифікації результатів класифікації є використання кількох алгоритмів із різною логікою побудови. У межах дослідження передбачено застосування моделей, заснованих на різних математичних припущеннях (зокрема, ансамблевих та ймовірнісних), що дозволяє здійснити модельну тріангуляцію. Узгодженість у виявлених важливих змінних між незалежними алгоритмами розглядається як підтвердження об'єктивності результатів, знижуючи ймовірність їх залежності від конкретної реалізації чи структури моделі. Окрім зіставлення моделей класифікації між собою, методологія включає перехресну перевірку з результатами кластерного аналізу. Попри те, що класифікація та кластеризація належать до різних типів машинного навчання (керованого та некерованого відповідно), їх поєднання дозволяє оцінити, чи узгоджуються знайдені предиктори з емпірично виявленими групами респондентів. У разі, коли певні соціальні чи демографічні профілі кластерів корелюють із рівнем міграційних установок, це створює додаткові підстави для довіри до результатів класифікаційного моделювання.

Що важливо, усі етапи обробки даних, моделювання та оцінювання результатів реалізовано із застосуванням відкритих бібліотек мови програмування Python (зокрема `pandas`, `scikit-learn`, `kmodes`). А усі процедурні кроки задокументовано, а використання фіксованих значень псевдовипадкових генераторів забезпечує повторюваність результатів.

2.4. Використання алгоритмів машинного навчання у соціальних дослідженнях

У сучасних соціологічних та ширших соціальних дослідженнях дедалі активніше застосовуються методи машинного навчання для аналізу великих масивів даних опитувань і суспільних процесів. Зокрема, згадані вище алгоритми `Random Forest`, `Naive Bayes` і кластеризація `K-Modes` вже зарекомендували себе як корисні інструменти для роботи з категоріальними змінними, які є типовими для анкетних даних, опитувань громадської думки та соціально-демографічної

статистики. Так, Random Forest широко використовується для аналізу соціальних даних завдяки своїй здатності обробляти великі набори змінних (у тому числі й категоріальних) та виявляти складні нелінійні залежності [56]. Це зумовлено тим, що метод випадкового лісу зменшує ризик перенавчання (overfitting) завдяки усередненню результатів багатьох дерев, побудованих на випадкових вибірках ознак та спостережень [56]. Водночас він дозволяє отримати оцінки важливості ознак, що є цінним для інтерпретації соціальних даних [56]. Прикладом використання Random Forest на соціологічних даних, є кейс розв'язання проблем репрезентативності та відсутніх відповідей (nonresponse) в опитуваннях. Buskirk, West & Burks застосували Random Forest для оцінювання ймовірностей участі респондентів в опитуванні: модель прогнозувала, хто схильний відповісти, а хто ні, на основі соціально-демографічних характеристик [56]. Отримані оцінки ймовірностей потім використовувалися для коригування вибірки у повторних опитуваннях, що дозволило зменшити кількість відсутніх відповідей.

Варто відзначити застосування Random Forest і у прикладних соціально-економічних дослідженнях міжнародних організацій. Міжнародна організація з міграції (МОМ) використала Random Forest для виявлення ключових факторів, що зумовлюють вимушені переміщення населення під впливом кліматичних змін. Зокрема, у звіті МОМ (Ірак, 2023) за допомогою класифікаційного Random Forest аналізували чинники “кліматично зумовленого виселення” громад (депопуляції територій) [57]. В цьому дослідженні цільову змінну (рівень депопуляції району) було задано категоріально (низький, середній чи високий відсоток переміщених жителів), а 28 незалежних соціально-економічних та екологічних показників були введені як потенційні предиктори [57]. Алгоритм Random Forest побудував множину різних дерев рішень і визначив, які фактори найсильніше асоціюються з масовим виїздом людей. За результатами, до найважливіших предикторів віднесено проблеми з водопостачанням, деградацію засобів до існування та конфлікти за ресурси [57].

Інший метод, який варто розглянути – Наївний байєсівський класифікатор (Naive Bayes). це простий ймовірнісний метод, що базується на теоремі Байєса з припущенням незалежності ознак. Попри свою концептуальну простоту, він знайшов застосування в різноманітних задачах, зокрема у аналізі соціальних даних, де часто потрібно класифікувати об'єкти (респондентів, тексти, випадки) за категоріями. Особливо поширеним є використання Naive Bayes у задачах обробки текстів та аналізу настроїв у соціальних мережах, опитуваннях тощо, де дані представлені великою кількістю категоріальних ознак (наприклад, наявність певних слів або ознак стилю) [58]. У галузі дослідження масових комунікацій та громадської думки наївний Байєс часто застосовують для автоматичної класифікації текстових даних. Наприклад, Putri та ін. (2024) провели аналіз суспільних настроїв у Twitter щодо кризи рохінджа (конфлікт між військовими та біженцями рохінджа) за допомогою Naive Bayes та методів машинного навчання для обробки текстів [58]. В їхньому дослідженні було зібрано понад 5000 твітів і автоматично визначено, чи несе повідомлення позитивне, негативне або нейтральне забарвлення стосовно конфлікту. Наївний байєсівський класифікатор показав доволі високу точність (~85%), лише трохи поступившись складнішому алгоритму опорних векторів (SVM) [58]. У політичній соціології байєсівські класифікатори також використовують для моделювання рішень та поведінки. Oxford Research Encyclopedia (2020) наводить Naive Bayes як один з алгоритмів, що застосовуються для автоматичного розподілу політичних текстів чи документів за категоріями, наприклад для визначення політичної орієнтації тексту або приналежності до тієї чи іншої тематики [59]. Хоч сам алгоритм «наївний» через припущення незалежності, у багатьох випадках (наприклад, для коротких текстів або при великій кількості ознак) ця простота не заважає йому давати прийнятні результати, а іноді і перевершувати складніші моделі, особливо якщо даних для навчання обмаль.

Для завдань сегментації та пошуку груп у суто категоріальних даних у соціальних науках дедалі більшого поширення набуває алгоритм K-Modes. Це метод кластерного аналізу, спеціально адаптований для категоріальних змінних,

який є розширенням популярного алгоритму K-Means, але замість середніх значень (які неможливо обчислити для номінальних ознак) оперує модами – найбільш поширеними категоріями в кластерах [60]. Принцип роботи такий: алгоритм призначає кожне спостереження до одного з K кластерів, максимізуючи збіг значень ознак з модальними значеннями кластера. Іншими словами, K-Modes групує респондентів чи об'єкти так, щоб у кожному кластері для кожної змінної була своя типова (модальна) категорія, яка «представляє» цей кластер.

Кластеризаційні методи традиційно використовуються в соціології для пошуку гомогенних підгруп у населенні – наприклад, типів споживачів, соціальних груп, або профілів респондентів за системою цінностей. Класичні підходи тут включають Latent Class Analysis (LCA) – латентно-класовий аналіз, що будується на статистичних моделях. K-Modes натомість пропонує альтернативний підхід із сфери data mining, який менш вимогливий до статистичних припущень. В останні роки з'явилися роботи, що порівнюють LCA і K-Modes або застосовують їх паралельно. Так, Parachristou та ін. (2018) у медико-соціальному дослідженні кластеризували онкологічних пацієнтів за профілями симптомів і порівняли результати K-Modes та латентно-класового аналізу [60]. Вони виявили високу узгодженість між методами: обидва підходи виокремили схожі підгрупи пацієнтів з певними комбінаціями симптомів, і автори дійшли висновку, що обидва методи ефективно виявляють латентні класи пацієнтів [61]. У іншому дослідженні, Kucukefe & Kaaya (2023) застосували K-Modes для аналізу структури ринку праці Туреччини під час пандемії [60]. Вони кластеризували працівників за категоріальними характеристиками: статусом зайнятості, типом контракту, галуззю, щоб побачити, як пандемія по-різному вплинула на різні групи. Знову ж таки, алгоритм дозволив обробити великий набір номінальних даних і виділити сегменти ринку праці (наприклад, кластери нестабільно зайнятих молодих працівників, досвідчених фахівців на віддаленій роботі тощо), що в подальшому допомогло зробити цільові висновки про найбільш уразливі категорії населення.

Висновки до розділу 2

Отже, методика дослідження міграційних настроїв включає комплекс послідовних кроків: збір репрезентативних даних опитування, їх очищення та перетворення; застосування двох комплементарних класифікаційних алгоритмів (Random Forest та Naive Bayes) для прогнозування наявності міграційного наміру; оцінка моделей за кількома метриками для багатовимірного бачення їх якості; інтерпретація моделей (через важливість ознак) з метою виявлення ключових факторів впливу; а також некерований кластерний аналіз для пошуку прихованих сегментів респондентів. Приділено особливу увагу забезпеченню достовірності результатів: через використання різних методів, перевірку узгодженості та запобігання методологічним упередженням. Такий всебічний підхід гарантує, що висновки щодо чинників, які стимулюють або стримують міграційні наміри в Україні, є обґрунтованими, надійними і підтвердженими з кількох сторін аналізу.

РОЗДІЛ 3. ПРАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ ТА РЕЗУЛЬТАТИ МОДЕЛЮВАННЯ МІГРАЦІЙНИХ НАСТРОЇВ В УКРАЇНІ

3.1. Інформаційне забезпечення та опис досліджуваних даних

3.1.1. Джерела та структура первинної інформації

Для проведення аналізу використано дані актуального загальнонаціонального соціологічного опитування. Зокрема, за основу взято результати опитування [50], проведеного Соціологічною групою «Рейтинг» на замовлення Міжнародного республіканського інституту (IRI) по всій підконтрольній території України (за винятком окупованих на той момент територій Криму та Донбасу) у період з 27 вересня по 1 жовтня 2024 року. Опитування здійснювалося методом телефонного інтерв'ю з використанням комп'ютера (САТІ) на основі випадкової вибірки номерів мобільних телефонів. Загалом було опитано 2000 респондентів віком від 18 років. До вибірки не включалися громадяни України, що на момент опитування перебували за її межами. Отримані дані було зважено за регіональними та віковими показниками (на основі даних Державної служби статистики України станом на 1 січня 2022 року) з метою забезпечення репрезентативності результатів. Із довірчою ймовірністю 95% статистична похибка вибірки не перевищує приблизно $\pm 3,5$ в. п. для показників по загальній сукупності респондентів.

Первинна інформація, отримана в результаті зазначеного опитування, має форму таблиці відповідей, де кожен рядок відповідає окремому респонденту, а стовпці містять значення відповідей на запитання анкети або зафіксовані демографічні характеристики. Структура зібраних даних охоплює широкий спектр змінних: від соціально-демографічних показників до оцінок респондентами різних аспектів суспільно-політичного життя. Первинний набір даних містив як основні опитувальні змінні, так і службову інформацію (напрямок проведення інтерв'ю, мовну версію анкети тощо). Загалом база даних включала близько 80 змінних. Для цілей даного дослідження з масиву була сформована аналітична вибірка, що

включає підмножину змінних, найбільш релевантних до моделювання міграційних настроїв. Інші поля, які не мають змістового навантаження щодо теми (наприклад, технічні ідентифікатори або дублікатні категорії), були вилучені на етапі підготовки даних.

3.1.2. Характеристика вибірки та параметри для оцінки міграційних настроїв

В результаті відбору було визначено набір змінних, що використовуються надалі в моделюванні та найбільш повно відображають досліджуване явище. Усього до аналізу залучено кілька десятків змінних, які можна умовно поділити на кілька груп: демографічні характеристики, соціально-економічні показники, фактори воєнного періоду та індикатори міграційних настроїв і пов'язаних з ними установок. Така структура даних узгоджується з теоретичними засадами, де визначено основні чинники впливу на міграційні настрої. Нижче наведено опис ключових змінних кожної групи з прикладами.

І першою категорією ключових змінних, є індикатори міграційних настроїв. Головним результативним показником (цільовою змінною для моделювання) є відповідь респондента на запитання Q28 анкети – «Чи виникало у Вас коли-небудь бажання виїхати за кордон?». Це змінна, що фіксує наявність у особи еміграційних настроїв у минулому чи тепер: значення «1» відповідає відповіді «Так, виникало», а «2» – «Ні, ніколи не було бажання виїхати». Крім цього, в наборі даних наявні й інші змінні, пов'язані з намірами або ставленням до можливого виїзду за кордон. Зокрема, змінна Q30.1 відображає бажання респондента щодо майбутнього дітей або онуків: «Чи хотіли б Ви, щоб Ваші діти або онуки постійно жили за кордоном?». Відповіді на це запитання подано у форматі шкали з чотирма градаціями («безумовно так», «скоріше так», «скоріше ні», «категорично ні»), що дозволяє оцінити не лише факт наявності такого бажання, але й його інтенсивність.

Іншою категорією змінних, є демографічні характеристики, а також змінні, які стосуються воєнного контексту. Важливу групу становлять змінні, які описують

базові характеристики респондентів, а також їхній досвід, пов'язаний з воєнними подіями. Серед демографічних змінних наявні такі змінні: вік респондента (первинно фіксувався як повна кількість років (змінна D4), а для зручності аналізу також наведений у вигляді категорій Age5), стать (D5, дві категорії: чоловіча або жіноча) та інші соціально-демографічні показники (наприклад, рівень освіти, сімейний стан тощо, за наявності у даних під відповідними кодами D6, D7 і т.д.). Змінна Age5 є категоріальною версією віку і групує респондентів у п'ять вікових інтервалів (згідно з методологією дослідження: 18-29, 30-39, 40-49, 50-59 та 60+ років), що дозволяє врахувати можливі вікові відмінності в міграційних настроях. Територіальне походження та поточне місце проживання респондентів відображено через кілька показників. Зокрема, змінна D1_24febr фіксує регіон (область) проживання станом на 24 лютого 2022 року (напередодні початку повномасштабної фази війни), а змінна D3_now – регіон проживання на момент опитування. На їх основі у наборі даних сформовано агреговані категоріальні змінні reg5_24febr та reg5_now, які класифікують відповідно попереднє та поточне місце проживання респондента за п'ятьма макрорегіонами України (Захід, Центр, Південь, Схід, Київ). Така агрегована регіональна градація спрощує аналіз та забезпечує достатню чисельність спостережень у кожній категорії. Окремо варто відзначити показник, що безпосередньо відображає вплив війни на респондента: змінна D4vro, яка зазначає статус внутрішньо переміщеної особи. Вона вказує, чи довелося респонденту залишити свій дім і переїхати в інший регіон країни унаслідок воєнних дій (таким чином D4vro фактично є бінарним індикатором: «так, є внутрішньо переміщеною особою» або «ні, не є»). Загалом, ці змінні дають змогу врахувати базові відмінності між респондентами за віком, статтю та місцем проживання, а також їхній воєнний досвід, що теоретично може впливати на бажання емігрувати.

Соціально-економічні та суспільно-політичні фактори є ще однією групою ключових змінних, які стосуються матеріального становища та світоглядних установок респондентів та потенційно впливають на міграційні настрої. Показником економічного стану сім'ї є змінна Finances, що відображає

самооцінку респондентом фінансового становища його домогосподарства. В анкеті це питання формулювалося як оцінка, чи вистачає сім'ї грошей на різні потреби, і відповіді згруповано за рівнями: від «ледве вистачає на їжу» до «можемо дозволити собі дорогі покупки» (усього декілька категорій від дуже низького до високого достатку). Цей індекс фінансової спроможності включено до аналізу як контроль за економічним фактором: очікується, що він може впливати на рішення про міграцію (наприклад, люди з гіршим матеріальним становищем можуть частіше розглядати виїзд за кордон у пошуках кращих умов). Окрім того, дані опитування містять низку змінних, що характеризують суспільно-політичні погляди респондента. Зокрема, серія змінних Q22.1-Q22.12 відбиває рівень підтримки чи схвалення респондентом діяльності різних посадових осіб та інституцій (Президент, Уряд, окремі міністри, місцева влада тощо) шляхом оцінок типу «повністю схвалюю/не схвалюю». Такі показники довіри до влади та інститутів опосередковано пов'язані з еміграційними настроями, адже незадоволеність ситуацією в країні може підштовхувати до еміграції. Так само, змінні K1 та K2 фіксують ставлення респондентів до окремих аспектів воєнно-політичної ситуації (наприклад про оцінку рішення щодо введення українських військ на територію Курської області РФ, та інші подібні сценарії). Хоча ці питання не стосуються міграції прямо, вони відображають рівень патріотизму, підтримки дій держави або ж навпаки – критичного настрою, що також може мати кореляцію з бажанням залишити країну. Додатково, до аналізу включено змінну Q27, яка показує, чи отримує респондент/його родина фінансову допомогу від близьких родичів, котрі виїхали за кордон через війну. Цей показник характеризує наявність родинних зв'язків за кордоном і досвіду зовнішньої підтримки, що може впливати на схильність до еміграції (наприклад, якщо родичі успішно облаштувалися за кордоном і допомагають, респондент може легше уявити переїзд). Нарешті, змінна Q29 відображає сприйняття можливостей самореалізації за кордоном порівняно з Україною: респонденту ставилося питання «Як Ви вважаєте, чи мають українці, які виїхали за кордон, більше можливостей для самореалізації, ніж ті, хто залишився в Україні?» з

варіантами відповіді від «безумовно більше» до «жодних переваг». Ця оцінка фактично вимірює суб'єктивну привабливість життя за кордоном і може слугувати важливим пояснювальним фактором міграційних настроїв. Перелічені змінні у сукупності забезпечують багатоаспектний опис кожного респондента: від особистих обставин та думок до конкретного досвіду, пов'язаного з війною.

3.1.3. Порядок збору, попередньої обробки та перетворення даних

Первинні дані опитування були зібрані організаторами дослідження у вигляді електронної таблиці (Excel-файл), що містить всі відповіді респондентів по кожному питанню. На етапі підготовки до аналізу ці дані були імпортовані в середовище Python та піддавались ряду очищувальних і трансформаційних дій. Попередня обробка даних здійснювалася у кілька кроків, основні з яких представлені далі. Так, з вихідної таблиці даних було вилучено колонки, що не несуть корисної інформації для подальшого аналізу або дублюють інші показники. Зокрема, видалено технічну змінну D4.1 (дублююча категоризація віку, яка стала зайвою після впровадження Age5) та службові поля, пов'язані з регіоном проживання (D1_24febr, D3_now). Останні містили коди областей і були замінені на згадані вище категоріальні змінні reg5_24febr та reg5_now, які краще відповідають аналітичним потребам.

Іншим аспектом, який варто було виправити є те, що у даних опитування пропущені відповіді респондентів або відмова від відповіді закодовані спеціальними числовими значеннями (наприклад, «98» – «Важко сказати», «99» – «Відмова відповісти» та подібними кодами згідно з анкетною). На етапі підготовки такі випадки були позначені як відсутні значення, тобто присвоєно їм стандартну мітку NA (Not Available). У середовищі Python при зчитуванні даних Excel-файлу спеціальні коди автоматично інтерпретовано як NaN (відсутні дані), або ж їх було явно замінено на NA вручну. Надалі всі пропущені значення оброблялися як окрема категорія: тобто вони не вилучалися з набору зовсім, а враховувалися моделями як окремий можливий стан ознаки. Такий підхід дозволяє зберегти максимум інформації, адже якщо респондент не дав відповіді

на якесь питання, це саме по собі може бути інформативним і впливати на результати (небажання відповідати може корелювати з певними установками).

В процесі підготовки даних було проведено також формування категоріальних змінних, оскільки значна частина зібраних показників є категорійними за своєю суттю (номінальні або порядкові шкали опитування). На етапі попередньої обробки числові коди таких змінних було перетворено на категоріальний тип даних. Зокрема, для змінних, що вже були надані у вигляді груп (наприклад, Age5, reg5_pow тощо), здійснено перевірку правильності категоризації та порядку категорій. Для змінних, які первинно були числовими, але для аналізу доцільно розглядати їх як факторні, проведено відповідне перетворення. Так, змінну D4 (вік у повних роках) не використовували прямо у моделях; замість неї застосовано категорію Age5. Так само, кількісні коди регіону було замінено на макрорегіони (reg5_24febr, reg5_pow), а числові показники на кшталт Finances враховано як порядкову категоріальну змінну. Тобто усі обрані для дослідження предиктори було приведено до єдиного формату категоріальних ознак.

3.1.4. Технологія обробки даних

Опрацювання даних та побудова моделей здійснювалися за допомогою сучасних інструментів програмного аналізу. У даному дослідженні обрано мову програмування Python як основний засіб обробки даних. Це зумовлено розвиненою екосистемою бібліотек Python для статистичного аналізу та машинного навчання, що дозволяє ефективно виконувати всі етапи: від завантаження сирих даних до оцінювання складних моделей і все це у межах єдиного середовища. Реалізацію аналізу проведено в інтерактивному середовищі (зокрема, із використанням Google Colab), що дозволяє покроково виконувати код і одразу перевіряти проміжні результати (розміри вибірки, приклади значень змінних, статистики розподілу тощо). Основні програмні бібліотеки, залучені в процеси, були такими, як: Pandas, NumPy, Scikit-learn (sklearn), Matplotlib та Seaborn. Так, Pandas підходить для роботи з таблицями даних (DataFrame). Зокрема, було застосовано функції цієї бібліотеки для імпорту даних з Excel-

файлу, фільтрації рядків, вибірки підмножин стовпців, перетворення типів даних і базового аналізу. Наприклад, для завантаження даних використано функцію `pd.read_excel()`, яка зчитує файл Excel у структуру `DataFrame`. Надалі для видалення непотрібних колонок застосовано метод `DataFrame.drop()`, а для заміни кодів відповідей – методи на кшталт `DataFrame.replace()`.

Натомість `NumPy` використовувався для виконання окремих операцій із масивами даних та роботи з значеннями `NaN`. Хоча більшість функцій виконується за допомогою `Pandas`, бібліотека `NumPy` використовувалась опосередковано, або для виклику констант та методів на кшталт `numpy.nan` (позначення відсутнього значення), тощо. У цей же час, `Scikit-learn (sklearn)` використовувався, як основний інструментарій для підготовки даних до моделювання та власне побудови моделей машинного навчання. На етапі підготовки даних використовувалися функції цієї бібліотеки для розбиття вибірки та кодування змінних. Зокрема, після очищення даних `DataFrame` було розділено на матрицю ознак (предикторів) та вектор цільової змінної: у Python це зроблено шляхом виокремлення відповідних колонок (`X = df.drop(columns=[target_variable])` та `y = df[target_variable]`). Далі всі ці змінні, які лишилися у `X`, було закодовано у числовий формат, придатний для алгоритмів. У даній роботі застосовано підхід `Ordinal Encoding` – кожній категорії присвоюється унікальний числовий код (цілі числа). Для цього в середовищі `Pandas` спочатку встановлено тип `category` для усіх колонок з категоріальними даними, після чого використано атрибут `.cat.codes` для отримання числових позначень категорій. В результаті всі номінальні та порядкові змінні (а їх у нашому наборі більшість) перетворено на числові значення-відповідники. Наприклад, категорії регіону могли отримати коди 0,1,2,3,4 замість текстових назв макрорегіонів; для бінарних змінних («так/ні») встановлено код 1 або 0 відповідно (як було показано вище на прикладі Q28). Варто зазначити, що спеціальні значення `NA` при такому кодуванні також отримують окремий код (у реалізації `Pandas` це значення `-1` за замовчуванням). Таким чином, відсутні відповіді не губляться, а позначені окремим числом і можуть інтерпретуватися

моделлю як окрема категорія. Після перетворення ознак на числові індекси, дані було розбито на тренувальну та тестову вибірки за допомогою функції `train_test_split` із бібліотеки `scikit-learn`. Як правило, для побудови моделей 80% записів використовувалися для навчання, а 20% – для перевірки моделі. При цьому задавався фіксований `random_state` (наприклад, 42) для відтворюваності розбиття. Розділення вибірки необхідне для об'єктивної оцінки якості моделей.

І на останок, такі бібліотеки, як `Matplotlib` та `Seaborn`, що використовуються для візуалізації даних. В процесі аналізу застосовано ці засоби для ілюстрації результатів моделювання (побудова графіків важливості факторів, матриць класифікації тощо). Наприклад, після навчання класифікаційної моделі `Random Forest` було використано функції `Seaborn` для побудови теплової карти матриці змішування, що відображає якість класифікації.

Загалом, технологія обробки даних у `Python` передбачала написання послідовності кроків, що автоматизують весь процес від завантаження даних до підготовки масиву для моделювання. Код було структуровано у логічні блоки (імпорт даних, очищення, трансформація, кодування, розбиття, моделювання), кожен з яких забезпечує виконання відповідної задачі. Використання зазначених бібліотек надало гнучкість у підходах: зокрема, `Pandas` дозволила легко маніпулювати даними та здійснювати групові трансформації, а пакет `scikit-learn` – застосувати стандартизовані реалізації алгоритмів машинного навчання і методів підготовки даних. Важливо, що всі проміжні дії (видалення змінних, перекодування тощо) виконувалися програмно, що мінімізує людський фактор і помилки ручного опрацювання. Таким чином, інформаційне забезпечення та технологія обробки даних повністю відповідають потребам дослідження: дані є репрезентативними, правильно очищеними та підготовленими, а обраний інструментарій дозволяє ефективно реалізувати поставлені аналітичні завдання.

3.2. Класифікаційне моделювання факторів впливу на намір мігрувати

Класифікаційний аналіз спрямований на виявлення чинників, що впливають на намір респондента емігрувати. В якості цільової змінної використано опитувальне питання Q28 – «Have you ever had a desire to move abroad?», яке відображає наявність у респондента бажання виїхати за кордон. У базовій вибірці (N = 2000) відповіді на Q28 розподілилися таким чином: 27,6% респондентів обрали варіант «Yes» (552 особи), тобто підтвердили наявність бажання виїхати; 71,8% обрали «No» (1437 осіб); ще 0,5% відповіли «Difficult to answer» (код 98, 11 осіб) та 0,05% – «No answer» (код 99, 1 особа). З огляду на малі частки останніх двох категорій та їхню невизначеність, для подальшого моделювання відповіді з кодами 98 і 99 були виключені з даних. Відповідно, цільову змінну приведено до бінарного виду: відповідь «No» перекодовано як 0 (відсутність наміру мігрувати), а «Yes» – як 1 (наявність наміру мігрувати). Таким чином, модель класифікації має розділяти респондентів на дві групи – тих, хто не має міграційних настроїв (0), і тих, хто їх має (1), – на основі сукупності інших опитувальних змінних (потенційних факторів впливу).

3.2.1. Реалізація моделі Random Forest

Для визначення ключових чинників впливу було побудовано класифікаційну модель на основі алгоритму Random Forest. Даний ансамблевий метод побудови рішень на основі множини випадкових дерев рішень обрано з огляду на його здатність виявляти нелінійні зв'язки між ознаками та стійкість до пере навчання. Модель Random Forest навчено на навчальній підвибірці даних, після чого її якість перевірено на тестовій вибірці (близько 20% даних). Отримані результати свідчать про доволі високі показники точності: accuracy = 0,769 (тобто модель правильно класифікує ~76,9% респондентів). Показник площі під ROC-кривою склав ROC-AUC \approx 0,773, що вказує на добру здатність моделі розрізняти між двома класами.

Таблиця 3.1.
Джерело: розрахунки автора

Метрика	Клас 0: «No»	Клас 1: «Yes»	Зважене середнє
Precision (точність прогнозу)	0,77	0,78	0,77
Recall (повнота виявлення)	0,96	0,31	0,77
F1-score	0,85	0,44	0,73
Accuracy	-	-	0,769
ROC-AUC	-	-	0,773

Деталізовані метрики класифікації для Random Forest подано в табл. 3.1. Як видно з таблиці, модель відмінно розпізнає респондентів без наміру до міграції (клас 0): Recall = 0,96, тобто 96% тих, хто *не має* бажання виїхати, правильно ідентифіковані моделлю. Для класу 1 (респондентів із намірами мігрувати) чутливість істотно нижча – лише Recall = 0,31, що означає, що модель знаходить близько 31% фактичних «потенційних мігрантів», а решта залишаються не виявленими (помилки II роду). Натомість Precision для класу 1 досить високий (0,78), тобто серед тих, кого модель віднесла до «охочих виїхати», майже 78% справді мають такі настрої (помилки I роду відносно рідкісні). Для класу 0 точність прогнозу також становить 0,77. Іншими словами, модель дещо схильна прогнозувати негативний результат (відсутність намірів) і рідше сигналізує позитивний результат, але якщо сигналізує, то переважно влучає правильно. У підсумку F1-міра (баланс точності та повноти) для класу 0 дорівнює 0,85, для класу 1 – лише 0,44; зважене середнє значення F1-міри (з урахуванням розподілу класів) становить 0,73. Висока загальна точність значною мірою зумовлена домінуванням більш легко передбачуваного класу 0. Матриця невідповідностей (Confusion Matrix) для моделі Random Forest наведена на рис. 3.X, вона графічно відображає вищезгаданий дисбаланс: переважна більшість випадків класу 0 спрогнозовано правильно (True Negatives), тоді як для класу 1 спостерігається значна кількість False Negative-помилки (реальні «Yes», класифіковані як «No»). Однією з переваг Random Forest є можливість оцінити важливість ознак для моделі. На рисунку 3.1. представлено рейтинг 15 найважливіших предикторів (незалежних змінних) у моделі Random Forest, які найбільше впливають на

точність класифікації. Нижче наведено список цих топ-15 ознак разом з короткою інтерпретацією їхньої ролі у формуванні міграційних настроїв (згідно з формулюваннями анкети):

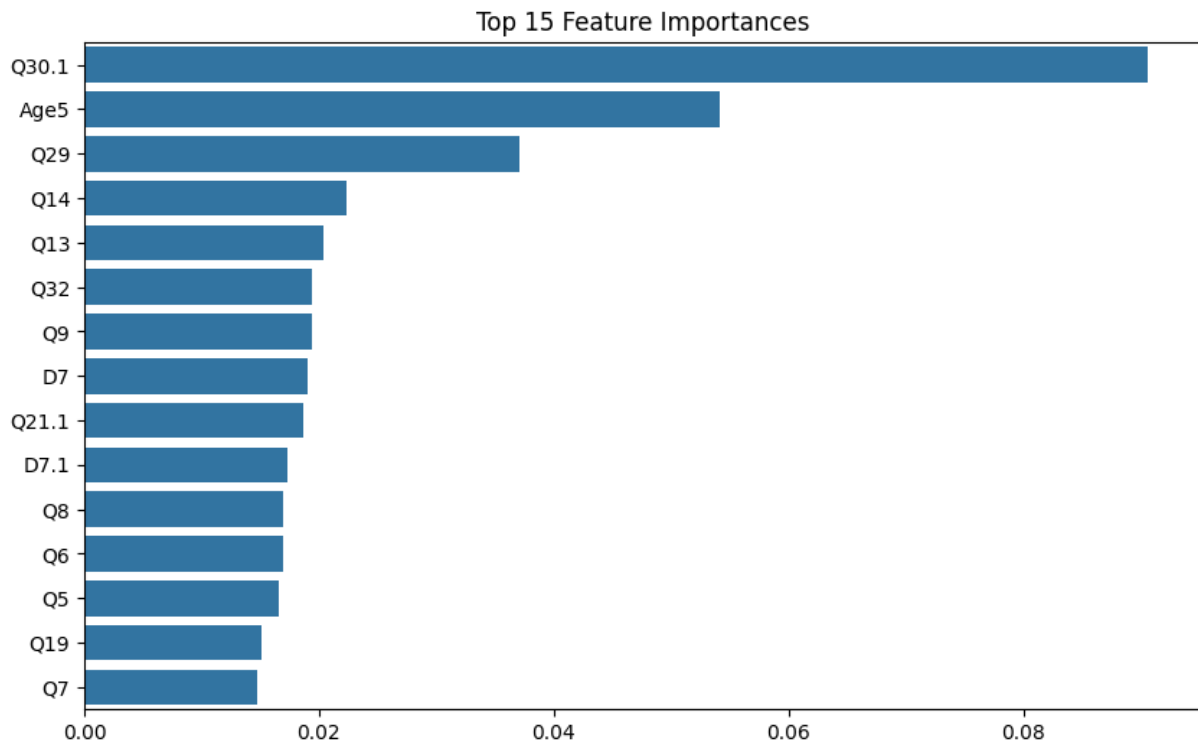

Рис. 3.1. Основні предиктори моделі Random Forest
Джерело: розрахунки автора

Узагальнений аналіз результатів класифікаційного моделювання виявив, що міграційні наміри респондентів формуються під впливом комплексної сукупності соціально-демографічних, економічних і ціннісно-психологічних чинників, а не зумовлені жодним з них ізольовано. Зокрема, прагнення забезпечити «краще майбутнє» для наступних поколінь, зафіксоване в Q30.1 (бажання, щоб діти чи онуки постійно жили за кордоном), виступає своєрідним «локомотивом» еміграційних орієнтацій: респонденти, які вважають за доцільне закріпити за спадкоємцями закордонну перспективу, демонструють підвищений рівень власної схильності виїхати, навіть якщо наразі мають стабільне працевлаштування. Віковий фактор (Age5) лише посилює цю динаміку: молодші групи, що частіше прагнуть самореалізації та здобуття освіти за кордоном, виявляють більшу готовність змінити країну проживання. У поєднанні з цим, зміна сприйняття можливостей за кордоном (Q29) відіграє роль «спускового

механізму»: переконання в тому, що за межами України існує більше шансів для професійного та особистісного росту, не лише підсилює наміри емігрувати, а й породжує відчуття невідворотності зміни місця проживання.

Водночас, у кризових ситуаціях традиційні чинники безпеки та інфраструктурної стійкості тільки консолідують міграційні настрої. Наприклад, готовність виїхати в разі довготривалого блекауту (Q14) демонструє, що ті, хто не лише формально оцінює ризики, а й враховує власний досвід негативного впливу відключень на роботу чи навчання (Q13), є також прагнуть знайти надійніші умови за кордоном. Аналогічно, реакція на ймовірне загострення фронтових дій (Q32) прямо сигналізує про мобілізацію міграційних намірів під тиском безпеки. Це сценарій, у якому рішення про еміграцію стає не абстрактною можливістю, а практичним виходом із ситуації.

Ключову роль відіграє також ставлення до мобілізаційних процесів (Q9): високий рівень тривоги чи негативної оцінки мобілізаційної кампанії корелює з підвищеними намірами втекти від ризику призову, що особливо гостро позначається серед чоловіків. У поєднанні з економічними детермінантами (наявністю роботи чи джерела доходу (D7)) і тимчасовими змінами в трудовій зайнятості через війну (D7.1), це створює додатковий тиск на пошук заробітку та стабільності за межами країни.

Нарешті, оцінка перспектив розвитку власної держави, виміряна в запитаннях Q21.1 (ставлення до компромісу у війні), Q6 (очікувана конфігурація кордонів) та Q5 (віра в перемогу України), визначає загальний політичний клімат рішень про еміграцію. Песимізм щодо майбутнього сприяє готовності розглядати виїзд як раціональну стратегію виживання. У той же час оптимізм і довіра до здобуття миру й членства в ЄС (Q19) діють як потужний стримувальний фактор, що утримує від намірів емігрувати, оскільки створює очікування покращення умов життя всередині країни.

3.2.2. Реалізація моделі Naïve Bayes

Другим підходом для класифікаційного моделювання став алгоритм Naïve Bayes (Байєсівський класифікатор). Цей метод ймовірнісної класифікації було обрано з огляду на його простоту та інтерпретованість: він ґрунтується на формулі Байєса та припущенні незалежності ознак між собою (за умовою класу). Перед навчанням Naïve Bayes усі категоріальні змінні було коректно закодовано або оброблено (використано відповідний варіант алгоритму для роботи з категоріальними даними), щоб модель могла оцінити ймовірності належності до класу 0 чи 1 для кожного респондента.

Таблиця 3.2.
Джерело: розрахунки автора

Метрика	Клас 0: «No»	Клас 1: «Yes»	Зважене середнє
Precision	0,85	0,46	0,75
Recall	0,72	0,66	0,70
F1-score	0,78	0,54	0,72
Accuracy	-	-	0,704
ROC-AUC	-	-	(n/a)

Якість моделі Naïve Bayes виявилася дещо нижчою порівняно з Random Forest. Точність класифікації склала accuracy = 0,704 (70,4% правильно класифікованих спостережень на тестових даних). В таблиці 3.2. наведено ключові метрики класифікації для Naïve Bayes. Помітно, що цей алгоритм краще виявляє респондентів із міграційними намірами, ніж Random Forest, хоча й ціною більшої кількості хибних спрацювань. Зокрема, Recall для класу 1 (Yes) у Байєсовій моделі досягає 0,66 (тобто 66% потенційних «мігрантів» правильно знайдено, удвічі більше, ніж у Random Forest). Водночас Precision класу 1 значно нижчий – лише 0,46, що свідчить про наявність помітної частки помилкових спрацювань (багатьох респондентів модель хибно віднесла до бажаючих емігрувати). Для негативного класу 0 спостерігається зворотна картина: точність (Precision = 0,85) висока, але повнота виявлення нижча (Recall = 0,72), оскільки модель іноді помилково зараховує частину «No»-респондентів до класу «Yes». Отже, Naïve

Bayes має більш збалансовану чутливість між двома класами, ніж Random Forest, але менш точний в прогнозах позитивного класу. Сумарний зважений F1-індекс моделі становить 0,72, що трохи поступається Random Forest (0,73).

На відміну від деревоподібних моделей, у Naïve Bayes відсутнє пряме обчислення «важливості» предикторів через внесок у точність. Проте для оцінки інформативності ознак був використаний критерій взаємної інформації (Mutual Information) – він вимірює ступінь нелінійної залежності між кожною ознакою та цільовою змінною. За допомогою цього підходу визначено топ-15 найбільш інформативних змінних для прогнозування міграційних настроїв у рамках моделі Naïve Bayes.

На рис. 3.2 показано відповідний графік (рейтинг ознак за значенням взаємної інформації), а далі наведено перелік цих 15 змінних із короткою інтерпретацією. Характерною особливістю нової моделі стало розширення спектра змінних, що дозволило глибше виявити не лише окремі предиктори, а й типові поєднання мотивацій, з якими респонденти підходять до питання потенційного виїзду.

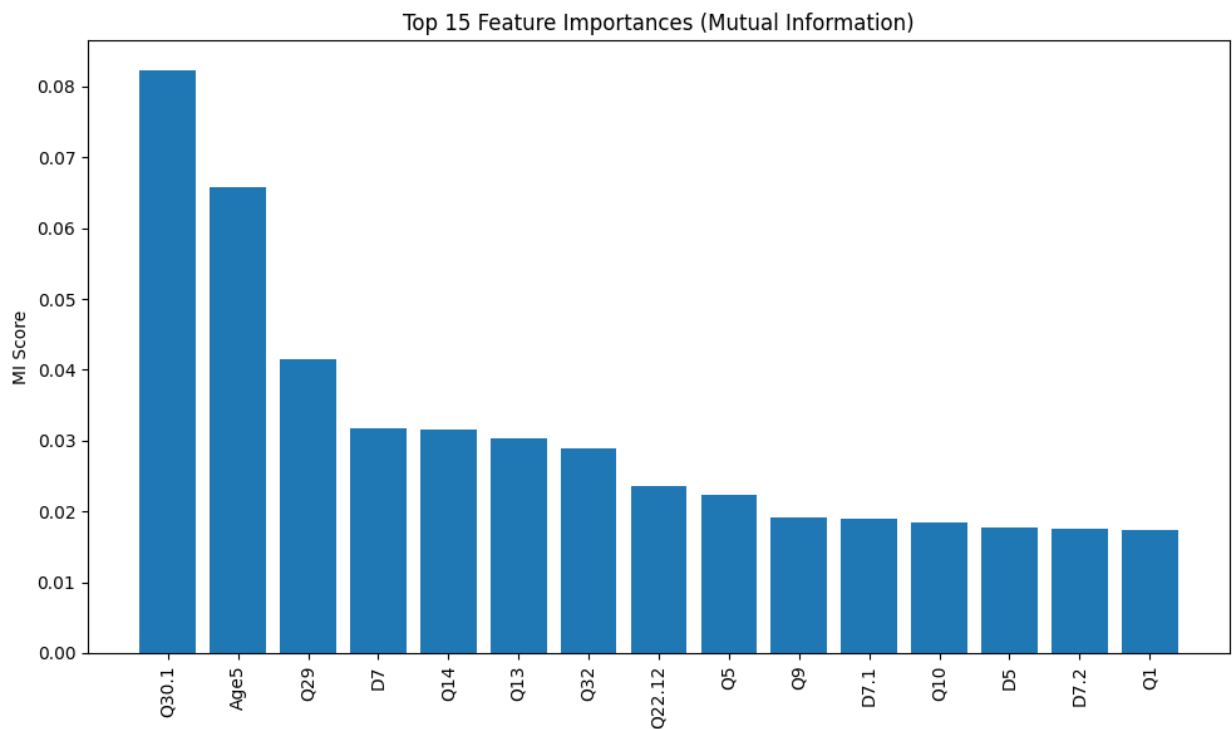

Рис. 3.2. Основні предиктори моделі Naïve Bayes
Джерело: розрахунки автора

Ключовим фокусом знову виступає змінна Q30.1 – індикатор ціннісної орієнтації на закордонне майбутнє для нащадків. Проте її значення в контексті цієї моделі зростає не ізольовано, а у взаємодії з іншими змінними: зокрема віком (Age5), уявленнями про самореалізацію за кордоном (Q29) та ставленням до власного економічного становища (D7). Такий зв'язок демонструє, що у молодших респондентів, які мають обмежені ресурси, але високі амбіції та низький рівень задоволеності умовами в країні, формується цілісна установка на еміграцію як стратегічний життєвий курс.

На цьому тлі важливими виявляються показники адаптації до кризових умов. Питання Q14 і Q13, що стосуються поведінки в умовах блекауту та вплив відключень на життєдіяльність засвідчують, що рішення про можливу зміну країни нерідко формується як відповідь на дестабілізуючі фактори повсякденного життя. Однак на відміну від попередньої моделі, тут ці змінні не просто ілюструють готовність до переміщення. Вони окреслюють поріг толерантності до нестабільності, за межами якого рішення на користь еміграції стає не емоційною реакцією, а прорахованим кроком. Важливо, що це стосується не лише умов проживання, а й безпекового середовища: Q32 (план дій у разі прориву на фронті) у поєднанні з Q9 та Q10 (оцінка мобілізації та нового законодавства) демонструють, що суб'єктивна тривожність і недовіра до оборонних інституцій виступають сильним спусковим механізмом для частини населення, особливо чоловіків призовного віку (D5).

До цієї ж групи належать показники ставлення до військових інституцій (Q22.12) і загальної довіри до здатності держави забезпечити прогнозоване майбутнє. Невдоволення новим законом про мобілізацію (Q10), як і загальна недовіра до військкоматів, не просто корелюють із наміром виїзду, а формують окрему рамку, в якій держава сприймається не як захисник, а як джерело загроз. Таким чином, недовіра до державних інститутів (не лише політичних, а й безпекових) опосередковано трансформується у міграційне рішення.

Поряд із цим зберігає значення і блок змінних, що відображають оцінку трудової стабільності. Зокрема, D7.1 (зміна місця праці з початком війни) та D7.2 (активний пошук нових можливостей) вказують на порушення життєвої інерції: респонденти, які вже були змушені змінювати своє професійне становище, значно частіше виявляють готовність продовжити цю траєкторію через виїзд за кордон. Цікаво, що в цій моделі з'являється ще один непрямий маркер такої готовності – намір започаткувати бізнес або шукати нову роботу в Україні (D7.2). Попри те, що він формально свідчить про внутрішню активність, в аналітичному розрізі це також може бути фазою підготовки до виїзду: через накопичення ресурсів, чи інформації.

Окреме місце займає блок змінних, що відображають загальний образ майбутнього. Песимізм щодо перемоги України у війні (Q5) та низькі очікування щодо післявоєнного розвитку (Q1) виступають синтезом попередніх факторів як інституційної, так і особистої недовіри. Ці змінні не діють ізольовано, а радше підсилюють уже наявні сигнали тривоги, формуючи в респондентів уявлення про обмежений горизонт планування та доцільність пошуку альтернатив. Така логіка співвідноситься з результатами класифікаційної моделі, але в цій кластеризаційній структурі вона виявляє себе через цілісні поведінкові профілі.

3.2.3. Порівняння моделей: точність, стабільність, інтерпретованість

Обидві розглянуті моделі продемонстрували зіставні результати і дозволили виокремити подібні ключові фактори, проте між Random Forest та Naïve Bayes є певні відмінності. Точність класифікації Random Forest виявилася вищою (77% vs 70%), що вказує на кращу загальну прогностичну здатність ансамблевого підходу для даних. Водночас Naïve Bayes виявився більш чутливим до меншини (класу «Yes»): він розпізнав дві третини респондентів з міграційними намірами, тоді як Random Forest – лише близько третини. Таким чином, вибір моделі може залежати від прикладної мети: якщо важливіше мінімізувати пропущені позитивні випадки (не пропустити жодного потенційного мігранта), то Naïve Bayes кращий за рахунок вищого Recall класу 1; якщо ж пріоритет – мінімізувати

помилкові тривоги і досягти високої загальної точності, то Random Forest має перевагу завдяки високому Precision та Accuracy.

За показником стабільності результатів можна відмітити, що обидві моделі в цілому узгоджено визначили коло найважливіших предикторів – список топ-15 ознак у них значною мірою перетинається. Це свідчить про надійність виявлених факторів: незалежно від алгоритму, одні й ті самі змінні (сімейні цінності, вік, економічні та безпекові аспекти) відіграють ключову роль. З технічної точки зору, Random Forest як ансамбль багатьох моделей є стійким до викидів та випадкових коливань у даних, оскільки усереднює результати багатьох дерев. Naïve Bayes, будучи простішою моделлю з явними ймовірностями, теж достатньо стійкий, хоча його припущення про незалежність ознак може приводити до похибок, якщо в даних є сильні кореляції між факторами. В нашому аналізі обидві моделі не показували ознак пере навчання і забезпечили порівняно стабільні результати на тестових даних.

Щодо інтерпретованості, то Naïve Bayes є концептуально простішим: його можна пояснити через апріорні й апостеріорні ймовірності, а вплив кожної змінної – через умовні ймовірності (хоча через велику кількість змінних пряма інтерпретація ускладнюється). Random Forest натомість є «чорною скринькою» у сенсі індивідуальних прогнозів, адже складається з сотень дерев рішень; однак він надає зручний вихід у вигляді значущості предикторів, що ми й використали для інтерпретації результатів. Таким чином, з точки зору роз'яснення моделей, обидва підходи мають свої переваги: Random Forest дозволяє ранжувати фактори за внеском у прогноз, а Naïve Bayes – оцінити ймовірнісний вплив кожної ознаки за умови незалежності. Важливо, що змістовні висновки з обох моделей збігаються і легко інтерпретуються з соціально-економічної точки зору: і Random Forest, і Naïve Bayes вказують на аналогічний набір найвагоміших чинників міграційних настроїв, що підвищує довіру до отриманих результатів.

3.2.3. Необхідність виконання кластеризації

Класифікаційний аналіз висвітлив факторну структуру міграційних настроїв, однак лише цього етапу недостатньо для повного розуміння феномену. Отримані моделі показують, які саме змінні впливають на бажання емігрувати, але не розкривають можливого різноманіття типів самих респондентів з такими намірами. Іншими словами, класифікація ділить вибірку на дві групи (Ті, хто не має та має намір виїхати) і дає усереднений портрет «потенційного мігранта». У дійсності ж усі люди, що мають міграційні настрої, можуть бути неоднорідними за мотивацією та обставинами. Наприклад, можна припустити існування різних профілів потенційних мігрантів: одні керуються переважно економічними мотивами (пошук роботи, вищих заробітків), інші – безпековими (втеча від війни, небезпеки), треті – політичними або сімейними факторами. Класифікаційна модель не дозволяє виокремити ці підгрупи, оскільки вона агрегує усі причини в один результуючий прогноз. Кластерний аналіз натомість дає змогу сегментувати вибірку респондентів на однорідні кластери за схожістю їхніх відповідей і характеристик. Таким чином, кластеризація доповнює класифікацію: після визначення ключових факторів важливо зрозуміти, як саме різні поєднання цих факторів проявляються у різних груп респондентів. Необхідність виконання кластеризації зумовлена прагненням побудувати типологію міграційних настроїв – виявити групи населення з різними мотивами та рівнями бажання емігрувати. У наступному підрозділі буде детально проаналізовано результати кластеризації, що слугує логічним продовженням проведеного класифікаційного аналізу.

3.3. Кластеризація міграційних профілів респондентів

Класифікаційне моделювання визначило ключові фактори, що впливають на намір емігрувати, але такий підхід не дає цілісної картини різноманітності груп населення. Для глибшого розуміння природи міграційних настроїв потрібна типологізація респондентів – виділення однорідних сегментів за сукупністю характеристик. Кластеризація натомість дозволяє без наперед заданої цільової змінної згрупувати респондентів у кластери за схожістю їх демографічних,

соціально-економічних та ціннісних ознак. Це забезпечує перехід від предиктивної класифікації (хто має намір виїхати) до типології міграційних орієнтацій, тобто виділення профілів різних груп: як потенційних мігрантів, так і тих, хто схильний залишатися. Такий підхід важливий для формування адресної державної політики: розуміння типових «портретів» груп дозволяє розробити спеціалізовані комунікаційні стратегії та заходи втримання/реінтеграції. У рамках дослідження було побудовано 2 моделі кластеризації (метод K-modes):

- (1) окрема кластеризація лише для респондентів, які бажають виїхати за кордон (підвибірка з Q28=«Так»);
- (2) окрема кластеризація для тих, хто не бажає виїжджати (Q28=«Ні»).

3.3.1. Кластеризація тих, хто має міграційні наміри

Цей підхід дозволяє сфокусувати аналіз саме на потенційних мігрантах і виявити внутрішню неоднорідність цієї специфічної групи. Як було зазначено раніше, бінарна змінна еміграційного наміру (Q28) не здатна повністю описати все різноманіття мотивів і характеристик людей, що задумуються про виїзд. Тому кластеризація підмножини респондентів із бажанням виїхати за кордон допоможе побудувати багатовимірні міграційні профілі цієї категорії та зрозуміти, чим саме відрізняються між собою групи потенційних емігрантів. Для виконання кластеризації було сформовано вибірку з респондентів, які відповіли «так» на запитання Q28 (виникло бажання емігрувати). Таких в базовій вибірці налічується близько 28% (приблизно 550 осіб). Перед застосуванням кластерного алгоритму визначили оптимальну кількість кластерів k за допомогою методу «лікоть» (Elbow Method). Для підвибірки потенційних мігрантів графік методу ліктя (рис. 3.3.) продемонстрував виразний перегин на рівні 5 кластерів. Саме цю кількість було обрано для подальшого аналізу.

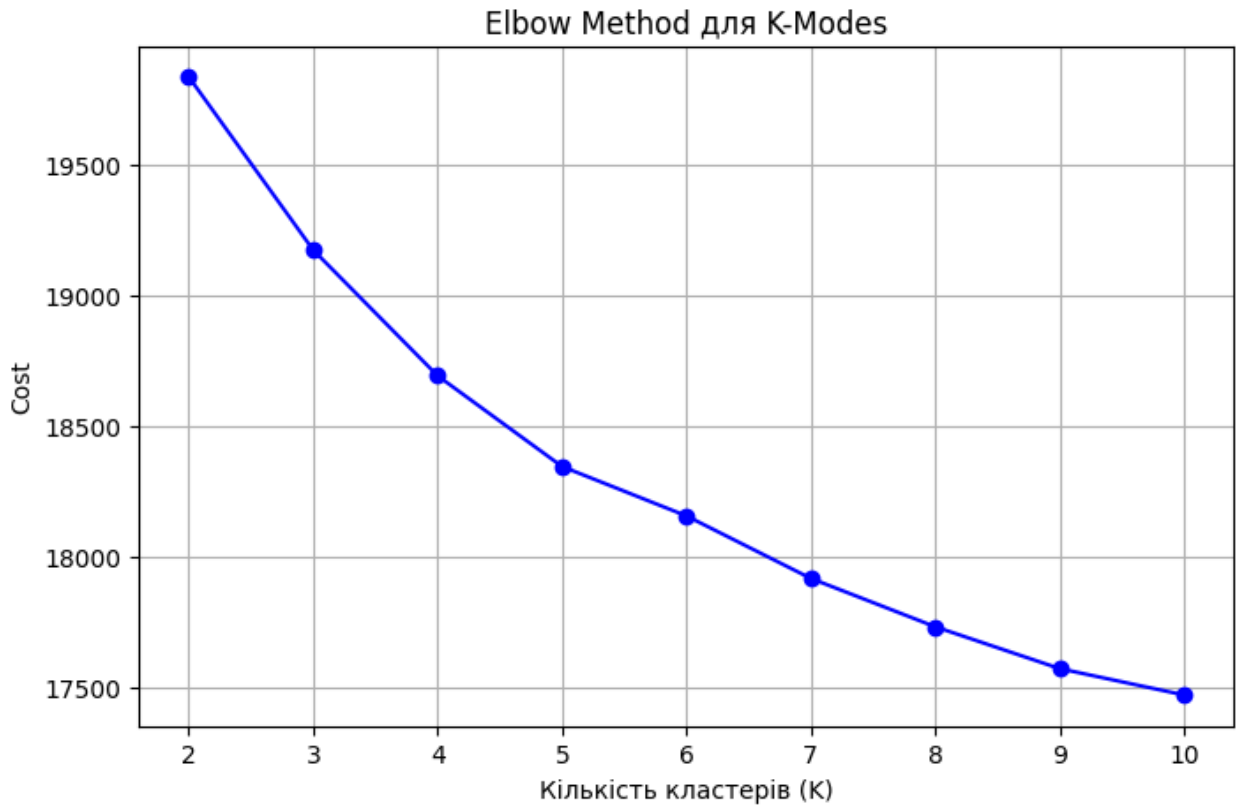

Рис. 3.3. Elbow-графік для визначення оптимальної кількості кластерів
Джерело: розрахунки автора

Групування даних здійснювалося з використанням алгоритму K-Modes, який є модифікацією k -means для категоріальних змінних. На відміну від k -means, що оперує середніми значеннями ознак, метод k -modes визначає центроїди кластерів через модальні значення (найпоширеніші категорії) по кожній змінній. Відстань між об'єктами вимірювалася метрикою Хеммінга (тобто за кількістю невідповідних категорій), що є доцільним для дискретних ознак. Алгоритм було реалізовано із заданим $k = 5$ (згідно з результатом Elbow Method) та стандартними параметрами ітерації до збіжності.

Для оцінки якості отриманого кластерного рішення обчислено кілька стандартних індексів кластерної валідності. Зокрема, було розраховано середній коефіцієнт силуету (за метрикою Хеммінга), індекс Калінські-Харабаша та індекс Девіса-Боулдіна для отриманих 5 кластерів. Результати наведено у таблиці 3.3. Видно, що значення силуету є низьким (близько 0,03), а це вказує на відносно слабку відокремленість кластерів у високовимірному категоріальному просторі – профілі потенційних мігрантів частково перегукуються між собою.

Втім, важливо, що силует виявився додатним (>0), отже певна внутрішня згуртованість респондентів у межах кластерів все ж присутня. Показники Calinski–Harabasz та Davies–Bouldin перебувають у прийнятних межах для соціологічних даних. Зважаючи на значення індексів і на доцільність рішення (див. нижче), обрана модель із п'ятьма кластерами є обґрунтованою.

Таблиця 3.3
Джерело: розрахунки автора.

Silhouette Score (Hamming):	0.034
Calinski-Harabasz Index:	10.3
Davies-Bouldin Index:	5.336

В результаті кластеризації було виділено 5 чітких сегментів потенційних мігрантів, кожен із яких охоплює відносно значну частку підвибірки (від 81 до 136 осіб, тобто приблизно 15-26% групи). Кожен кластер має свої характерні соціально-демографічні риси, установки та мотивації.

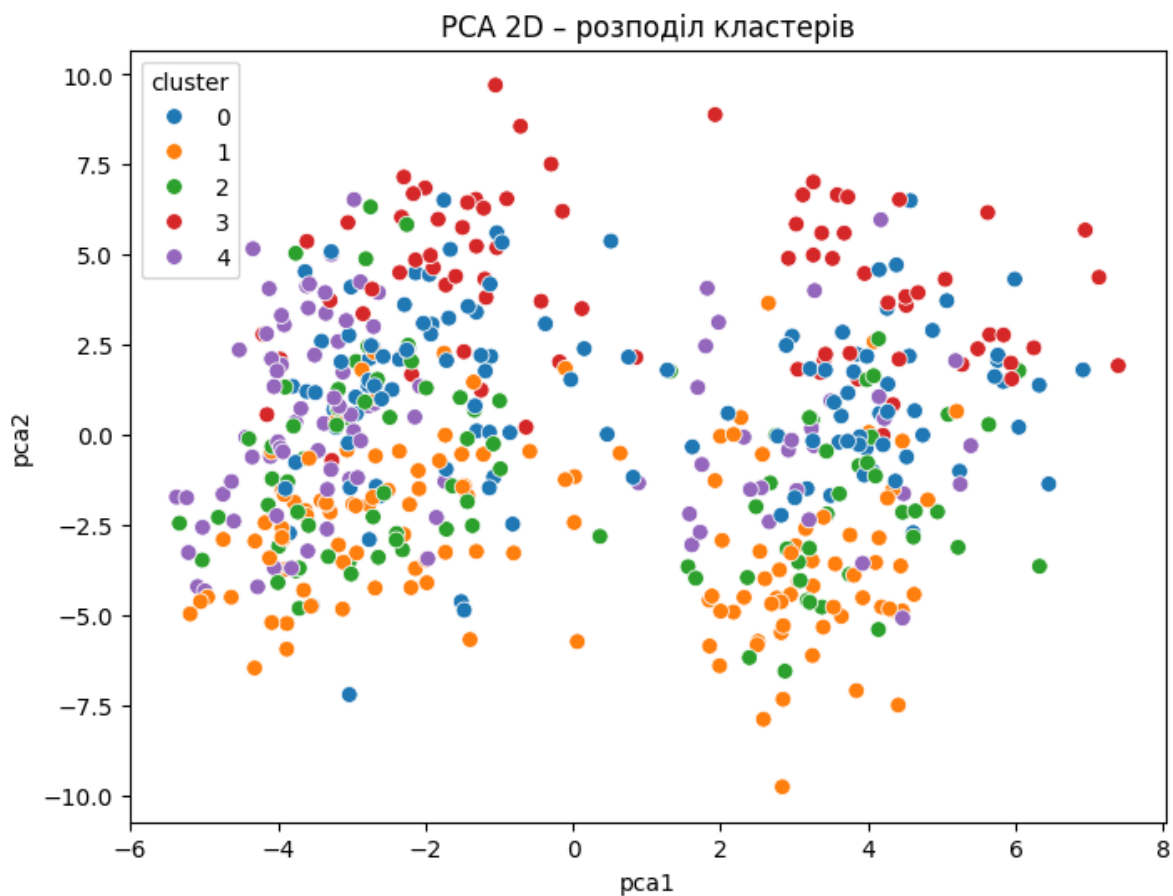

Рис. 3.4. Розподіл кластерів
Джерело: розрахунки автора

Нижче подано детальний опис цих кластерів – їхній демографічний портрет, типові політичні та соціальні установки, а також ключові військово-соціальні фактори, які було раніше визначено моделями Random Forest / Naive Bayes як значущі для еміграційних намірів. Для повноти аналізу розглянуто також ставлення представників кластерів до питань війни та безпеки (очікування щодо перебігу війни, мобілізації, готовності до кризових ситуацій).

Кластер M0

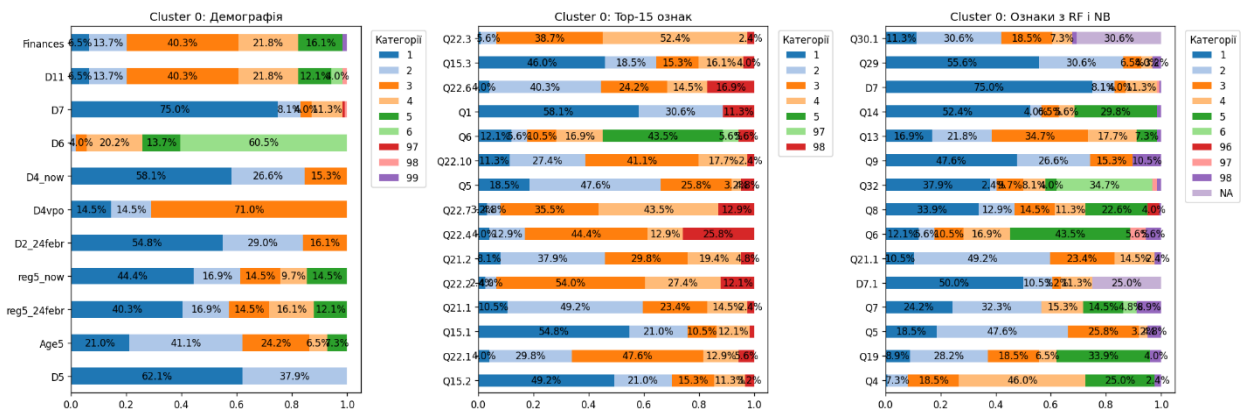

Рис. 3.5. Портрет кластера M0
Джерело: розрахунки автора

До першого кластеру відносяться переважно молоді міські чоловіки віком 30-39 років, які до повномасштабної війни мешкали у західному регіоні (здебільшого в обласних центрах) і залишаються там зараз. Вони не належать до внутрішньо переміщених осіб, тобто пережили воєнні події без вимушеного переїзду. Більшість мають вищу освіту і постійне місце роботи, інтегровані в економічне життя країни (понад 75% працевлаштовані). Водночас матеріальне становище цих респондентів складне: домінує категорія, за якою людина змушена економити навіть на непродуктивних потребах, а у деяких випадках – і на їжі. Інакше кажучи, їхні доходи можна охарактеризувати як низькі або середні за українськими мірками, попри наявність роботи. Така комбінація – висока освіченість і залученість у ринок праці, але відносна бідність – багато в чому визначає мотиви цієї групи.

Політичні погляди представників кластеру 0 вирізняються стриманим оптимізмом та вибірковою довірою до інститутів. Вони доволі лояльно

ставляться до центральної влади: більше половини схвально оцінюють діяльність Президента та Кабінету Міністрів, підтримуючи ключові кроки уряду. Натомість до парламенту їхнє ставлення критичніше – значна частка респондентів схильна не довіряти Верховній Раді та сумнівається в доцільності проведення виборів під час воєнного стану.

Щодо перспектив, більшість кластеру 0 вірить у перемогу України, хоча не сподівається на її досягнення буквально в найближчі місяці. Типова оцінка – горизонтом 1-2 роки для завершення війни, тобто поміркований оптимізм. Планування власного життя у цієї групи також доволі обережне: частина вже будує плани більш ніж на рік уперед, але багато хто живе з коротким горизонтом, зважаючи на невизначеність війни. В опитаних не домінує страх перед побутовими труднощами воєнного часу: вони готові витримувати кризові умови – понад половина залишатиметься на місці навіть у разі тривалих блекаутів або погіршення ситуації на фронті. Всі респонденти цього кластеру мають досвід еміграційних настроїв, але їхня мотивація до виїзду переважно економічна.

Фактично маємо групу амбітних молодих спеціалістів, які не бачать достатніх можливостей для реалізації в Україні через низькі доходи та уповільнений економічний розвиток у воєнний час. Вони зберігають патріотизм і відносну довіру до держави, однак прагматично оцінюють свої перспективи: переконані, що за кордоном шанси на самореалізацію та вищий добробут значно кращі. Так, понад 55% респондентів з цього кластера однозначно погоджуються з тезою про те, що «Українці, які переїхали за кордон, мають більше можливостей для самореалізації, ніж ті, хто залишився в Україні». Ще понад 30% скоріше згодні з цією тезою, а разом вони формують абсолютну більшість респондентів кластеру. З огляду на це, навіть попри впевненість у майбутній перемозі України, представники кластеру 0 схильні розглядати еміграцію як шлях до кращого життя для себе і своїх родин.

Кластер М1

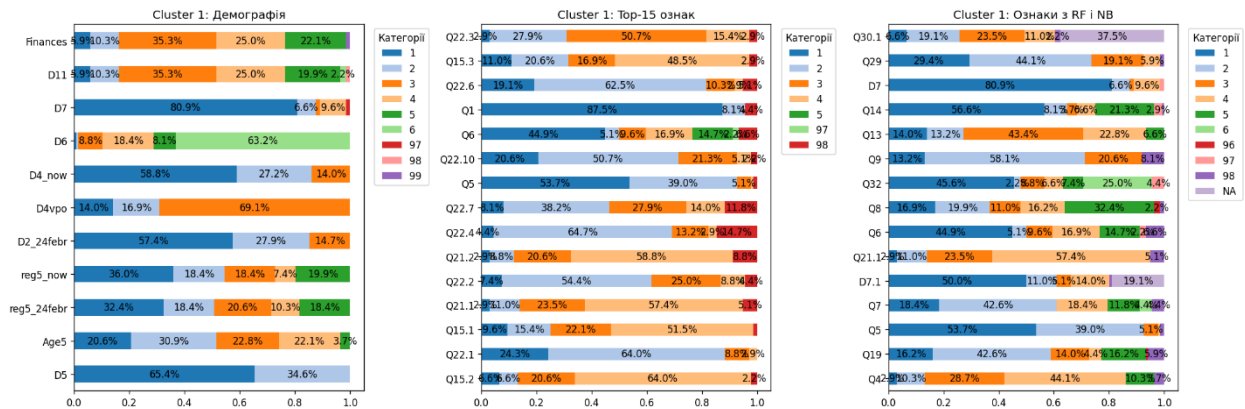

Рис. 3.6. Портрет кластера М1
Джерело: розрахунки автора

Другий кластер характеризується схожим демографічним ядром – це теж переважно чоловіки 30–39 років із західних областей та міста Києва, які проживають в обласних центрах і не зазнали переміщення внаслідок війни. Освітній рівень у них високий (більшість мають вищу освіту), рівень зайнятості – також (близько 80% працюють). Цікаво, що за домінуючою фінансовою категорією кластер 1 так само належить до верств з невисоким доходом (більшість змушені економити на непродуктових витратах). Утім, на відміну від кластеру 0, тут зафіксована значно більша частка респондентів із середнім та високим достатком. Тобто кластер 1 більш соціально різномірний в економічному плані: поряд із відносно бідними, є помітна група людей зі стабільним або навіть вище середнього рівнем доходів. Це можуть бути, наприклад, фахівці ІТ-сфери, підприємці або кваліфіковані працівники, які, попри фінансову стійкість, все одно розглядають можливість еміграції. Світоглядно кластер 1 вирізняється вираженим прагматизмом і одночасно патріотизмом. З одного боку, ці респонденти підтримують державний курс і вірять у позитивне майбутнє країни: близько 80% оцінюють майбутнє України як перспективне, а понад половину впевнені у збереженні територіальної цілісності держави. Більшість також очікує швидкого завершення війни. Будучи здебільшого призовного віку, ці люди переживають, що їхні особисті плани (професійні чи міграційні) можуть бути зірвані через обов’язок йти на службу. Водночас така стурбованість не означає дефіциту громадянської свідомості:

кожен четвертий учасник кластеру 1 зазначив, що у разі критичного загострення на фронті був би готовий особисто вступити до лав ЗСУ. Це свідчить про високу лояльність до країни навіть серед тих, хто задумується про від'їзд: значна частина потенційних мігрантів кластеру 1 готові обороняти батьківщину, якщо виникне пряма загроза. Щодо повсякденних викликів війни, ця група демонструє помірну стійкість: хоча перебої з електропостачанням та інші кризи їх турбують, 66% заявили, що залишатимуться вдома навіть за тривалого блекауту, пристосовуючись до труднощів. Таким чином, мотивація еміграції в кластері 1 не є панічною або викликаною негайною небезпекою. Навпаки, для багатьох це стратегічне рішення, продиктоване прагненням самореалізації за кордоном. Вони молоді, добре освічені, інтегровані в світовий інформаційний простір, тому усвідомлюють привабливість умов життя та праці у розвинених країнах. Опитування зафіксувало, що близько 68% представників цього кластеру впевнені: «за кордоном можливостей значно більше». Значна частка (понад 30%) також скоріше згодні дозволити своїм дітям у майбутньому жити за кордоном, тобто налаштовані на еміграцію цілою родиною. У сукупності це дає портрет патріотично налаштованих прагматиків: вони вірять у свою країну і готові її захищати, але водночас прагнуть для себе і дітей реалізувати максимальний потенціал, навіть якщо для цього доведеться змінити країну проживання.

Кластер M2

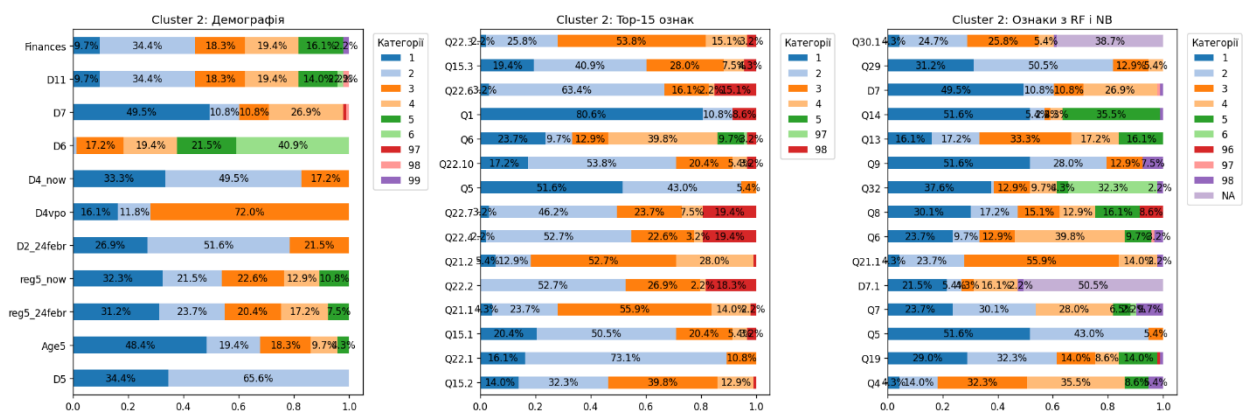

Рис. 3.7. Портрет кластера M2
Джерело: розрахунки автора

Кластер 2 об'єднує групу респондентів, які мають чітко виражене бажання емігрувати, однак їхній портрет виявляється далеким від стереотипного образу мігранта, що виїжджає через бідність чи бойові дії. Навпаки, у центрі цього профілю соціально активні, освічені молоді жінки (65.6%), переважно з західних і центральних областей України, які мешкають у містах обласного значення (49.5%). Вони не є внутрішньо переміщеними особами, тобто не зазнали вимушеного переселення, і в більшості випадків залишаються на своїй довоєнній території проживання. За рівнем зайнятості й освіти ця група демонструє відносну стабільність: понад 40 % мають вищу освіту, майже половина працевлаштовані. Водночас фінансове становище не дає їм відчуття впевненості: близько третини живуть з обмеженими можливостями накопичення, що, у поєднанні з віковими амбіціями, може стимулювати еміграційні прагнення.

Що привертає особливу увагу, так це унікальне поєднання помірному оптимізму та прихованого розчарування в частині політичних і безпекових орієнтацій. Респонденти цього кластеру здебільшого не демонструють глибокої політичної поляризації: вони «скоріше підтримують» ключові урядові інституції, не відзначаючи жодного з них як беззаперечно авторитетного. Така позиція свідчить про прагматичне ставлення до влади: схвалення є, але воно обережне й умовне. Особливо показовим є високий рівень віри в перемогу України (понад 50 %) та водночас очікування погіршення ситуації з територіями. Цей дуалізм відображає не стільки суперечливість поглядів, скільки раціональне розуміння складності війни: навіть у разі перемоги ціною можуть стати нові втрати або затягнута стабілізація.

У військово-соціальних установках виявляється ще одна внутрішня напруга. З одного боку, більшість з респондентів вірить у відносно швидке завершення війни (протягом 1-2 років) і вступ до ЄС у короткостроковій перспективі (<3 років), з іншого – вже зараз понад половина з них вважає мобілізаційне навантаження надмірним. Це тривожний сигнал: молоді громадяни, які потенційно є основним людським ресурсом для відновлення країни, сприймають

оборонну політику як перевантажену й, можливо, несправедливу. Особливо це важливо з огляду на те, що короткий горизонт планування (лише до 1 місяця для третини респондентів) поєднується з готовністю залишатись навіть за умов криз, як от блекаут, що свідчить не про панічний страх, а скоріше про втрату довгострокових орієнтирів у власній країні.

У цьому контексті еміграційні наміри варто трактувати не як втечу, а як пошук середовища з чіткішими гарантіями та більшою прогнозованістю. Понад 50% вважають, що життя за кордоном буде вигіднішим, і близько 26% цілком підтримують ідею еміграції власних дітей. Це ще не готовність до негайного виїзду, але вже й не роздуми на рівні гіпотези.

Кластер МЗ

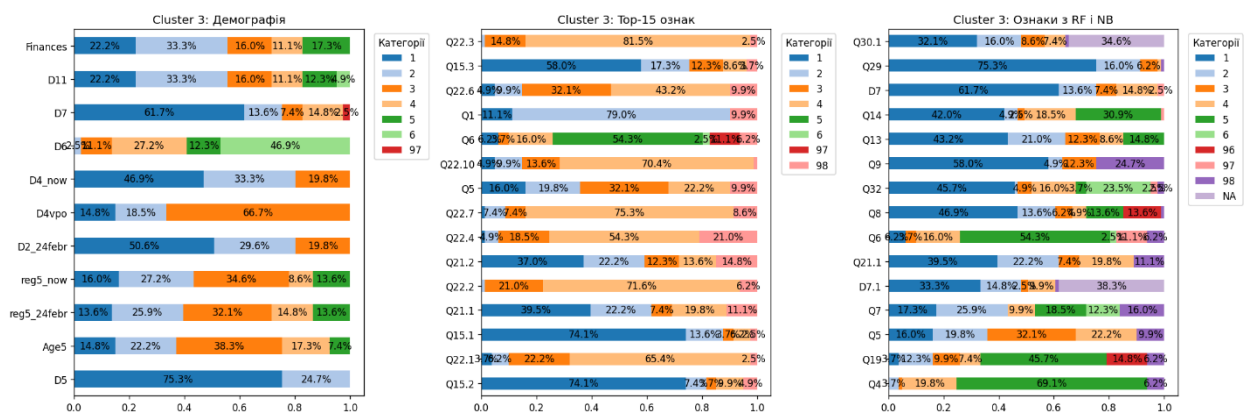

Рис. 3.8. Портрет кластера МЗ
Джерело: розрахунки автора

До четвертого кластеру увійшли здебільшого чоловіки середнього віку (40-49 років), переважно уродженці півдня та сходу України. Половина з них до 24 лютого 2022 р. мешкала в обласних центрах сходу, і зараз ~47% залишаються жити у великих містах свого регіону. Ця група також майже не охоплює ВПО – близько 67% опитаних ніколи не переміщувалися зі свого населеного пункту впродовж війни. Освітній рівень респондентів високий (приблизно 47% мають вищу освіту), більшість працюють (62%), хоча часто не за фахом або неповний робочий день. Фінансове самопочуття кластеру МЗ тяжіє до низького: найтипівіша відповідь – «грошей вистачає лише на їжу та одяг, на інше доводиться заощаджувати», причому значна 22% респондентів віднесли себе до

категорії «дуже погане матеріальне становище». Через такі обставини, емоційний стан цієї групи відзначається глибоким песимізмом. Майже всі представники кластеру МЗ вважають, що війна затягнеться і легкою перемогою не закінчиться. Аж 79% респондентів цього кластеру вважають, що майбутнє України скоріше безнадійне. Лише менше половини твердо впевнені у збереженні всіх територій України, тоді як решта допускають або навіть очікують стратегічних втрат для країни. Аналогічно, щодо економіки та майбутнього держави вони налаштовані похмуро: значна частина не бачить передумов для швидкого відновлення і прориву, скоріше навпаки – очікує тривалої кризи. Такий світогляд формує і відповідні суспільні установки: довіра до влади надзвичайно низька. Для прикладу, більш ніж половина опитаних висловили однозначну недовіру Верховній Раді і вимогу перезавантажити політичну систему.

На цьому тлі патерни підтримки війни виглядають парадоксально позитивно. Незважаючи на загальне відчуття безнадії, респонденти кластеру МЗ демонструють надзвичайно високий рівень патріотичної лояльності. Показовий факт: 39,5% готові особисто долучитися до оборони на передовій у разі потреби – це найвищий результат серед усіх кластерів. Іншими словами, майже кожен другий чоловік цієї групи (а це в основному чоловіки призовного віку) готовий воювати, навіть якщо не вірить до кінця у швидку перемогу. Життєва стратегія кластеру МЗ будується на двох полюсах: з одного боку, внутрішня мобілізація і готовність терпіти труднощі разом з усіма (понад 52% заявили, що залишаться вдома навіть у разі прямої загрози їх місту чи тривалого відключення електрики), а з іншого – намір емігрувати у разі остаточного розчарування. Мотивація до міграції тут радше негативна: це втеча від безнадії. Люди кластеру МЗ виїдуть не стільки заради великих можливостей на заході (хоча і це визнають – ~54% згодні, що за кордоном перспективніше, ніж в Україні), скільки якщо остаточно втратять віру у свою державу. Таким чином, основний виклик – відновити їхню віру у майбутнє України, аби прагнення залишити країну не матеріалізувалось.

Кластер М4

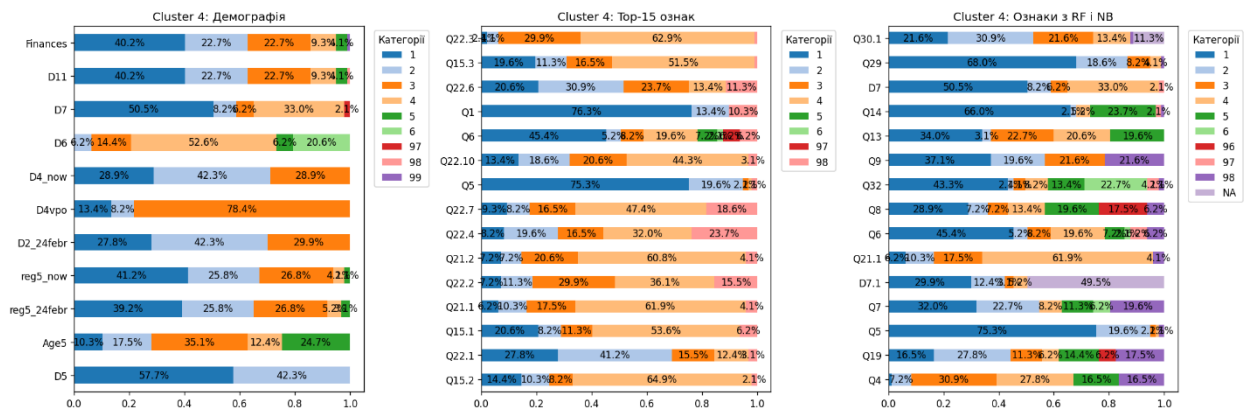

Рис. 3.9. Портрет кластера М4
Джерело: розрахунки автора

Останній кластер охоплює найбільш уразливу соціальну категорію потенційних мігрантів. Його ядро складають мешканці малих міст на заході України, серед яких трохи більше половини – переважно чоловіки 40-49 років. Вони мають найнижчий освітній рівень: понад 50% максимальним здобутком вказали професійно-технічну освіту (ПТУ) або неповну середню. До початку війни переважна більшість жили у своїх рідних містечках і селах, тож і внутрішнє переміщення для них не характерне (78% не виїжджали зі своїх населених пунктів). Наразі значна частина кластеру М4 продовжує жити в інших містах своєї області (42% – у невеликих містах, відмінних від обласного центру). Лише половина цих людей мають оплачувану роботу, причому здебільшого низько-кваліфіковану. Матеріальний стан найгірший серед усіх кластерів: 40% респондентів дали відповідь «грошей не вистачає навіть на їжу, потрібна допомога». Така соціально-економічна характеристика зумовлює і відповідні настрої. Емоційно, це глибоко зневірені, виснажені люди. Вони не відчують перспектив в Україні: ні економічних, ні соціальних. Абсолютна більшість вважає, що війна і далі приноситиме лише руйнування, а навіть після її завершення нічого кардинально не покращиться. Якщо кластер 3 сумнівається у владі, то кластер 4 майже повністю втратив довіру до будь-яких інституцій. Будь-які дії уряду сприймаються крізь призму скепсису («все одно простим людям це не допоможе»). Серед цих респондентів найнижча явка підтримки

реформ чи євроінтеграції – багато хто байдужий або не розуміє, як геополітичні зміни мають позитивно вплинути на їхнє життя. Водночас варто підкреслити: це не антиукраїнська група. Швидше за все, ці люди почуваються покинутими і непотрібними у своїй країні. Війна для них – джерело страху та постійного стресу. Хоча бойові дії безпосередньо не зачепили їхні міста, новини про мобілізацію, втрати на фронті, можливі удари по критичній інфраструктурі тримають їх у тривозі. У разі погіршення ситуації вони навряд чи чинитимуть спротив: більшість або сховається, або швидше спробує виїхати за кордон, аби забезпечити родину. Власне, еміграційні настрої кластеру 4 дуже сильні. Якщо інші групи ще можуть вагатися, то тут люди практично не бачать для себе майбутнього вдома. Вони впевнені, що за кордоном і заробітки вищі, і соціальний захист кращий, і взагалі «живеться легше». Близько 31% прямо заявили, що хотіли б, аби їхні діти влаштувалися жити за кордоном. Важливо відзначити, що ці люди не мають високого мобільного ресурсу (освіти, знання мов чи професії, затребуваної на заході), але це не зупиняє їхніх намірів.

3.3.2. Кластеризація тих, хто має намір залишитись

Після аналізу всієї вибірки та виокремлення групи потенційних мігрантів, доцільно окремо розглянути кластеризацію респондентів, які мають намір залишитися в Україні. Такий підхід дозволяє сфокусуватися на специфічних мотиваційних чинниках саме тих людей, котрі не планують еміграцію, і виявити їхні відмінні соціально-демографічні та поведінкові профілі.

Для сегменту респондентів, які задекларували намір не виїжджати з країни, також було застосовано метод кластерного аналізу з використанням методу «лікоть» (Elbow Method) для визначення оптимальної кількості кластерів.

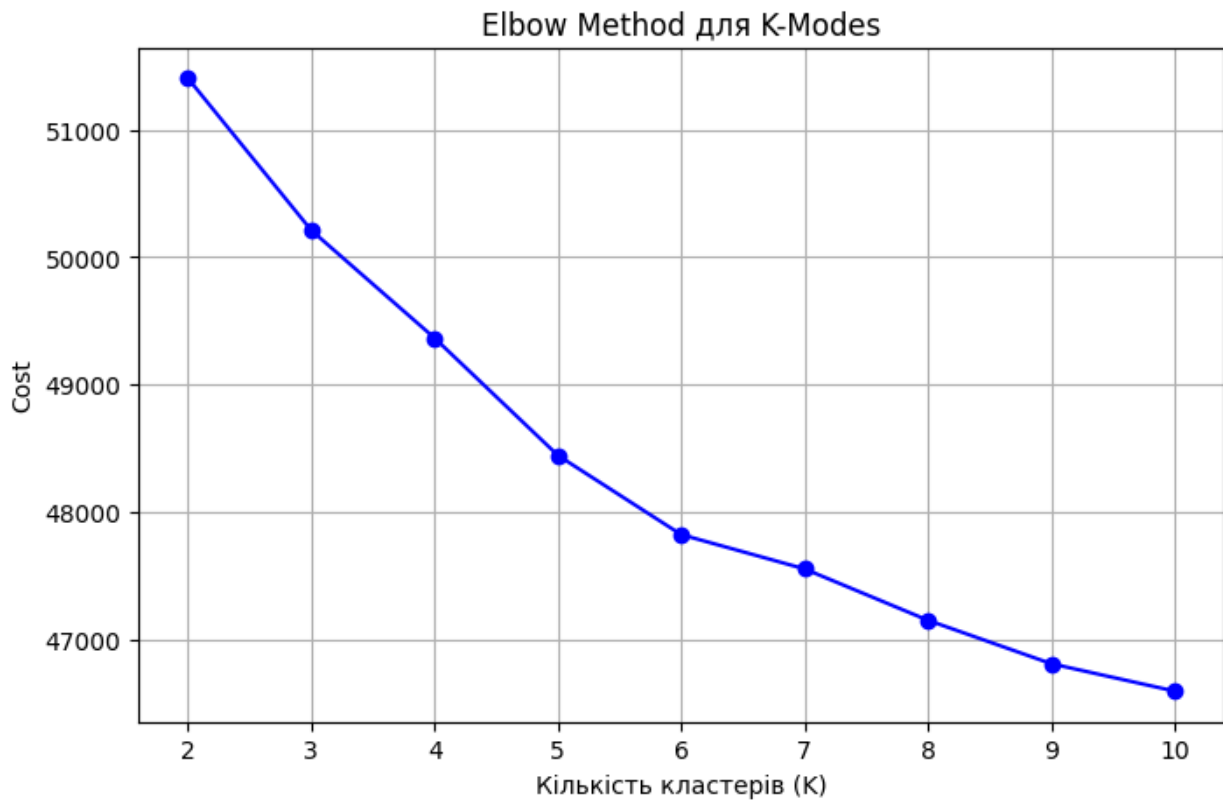

Рис. 3.10. Elbow-method для тих, хто має намір залишитись
Джерело: розрахунки автора

На графіку, побудованому за методом ліктя, спостерігається характерне «переломлення» кривої сум квадратів відстаней при значенні $k = 6$. Відповідно, оптимальна кількість кластерів дорівнює 6, і подальший аналіз здійснювався з розбиттям вибірки на шість кластерів.

У результаті кластерного аналізу всі респонденти, які мають намір залишитися, були розподілені між шістьма кластерами відносно збалансованої чисельності (мінімальний кластер налічує 186 осіб, максимальний – 284, середній розмір ≈ 240 осіб). Якість отриманої кластеризації оцінювалася за допомогою кількох метрик (Табл. 3.4). Низьке значення індексу силуету (0,022 для відстані Хеммінга) свідчить про близькість деяких кластерів і нечітку межу між ними, що не є несподіваним з огляду на високу розмірність та категоріальну природу даних. Втім, значення індексу Калінські–Харабаса $\sim 19,8$ та індексу Девіса–Болдіна $\sim 6,224$ підтверджують прийнятну диференціацію кластерів: розбіжності між кластерами більші, ніж внутрішньо-кластерна варіативність, а загальна структура не є випадковою.

Таблиця 3.4.
Джерело: розрахунки автора

Метрика	Значення
Silhouette Score (Hamming)	0,022
Calinski–Harabasz Index	19,8
Davies–Bouldin Index	6,224

Усього було виділено шість кластерів респондентів, що залишаються в Україні. Вони суттєво різняться демографічними характеристиками, ставленням до суспільно-політичних питань, оцінками безпекової ситуації та економіки, а також мотивами залишитися. Нижче наведено розгорнуті профілі кожного кластеру із зазначенням ключових особливостей та рекомендацій щодо державної політики для відповідних груп.

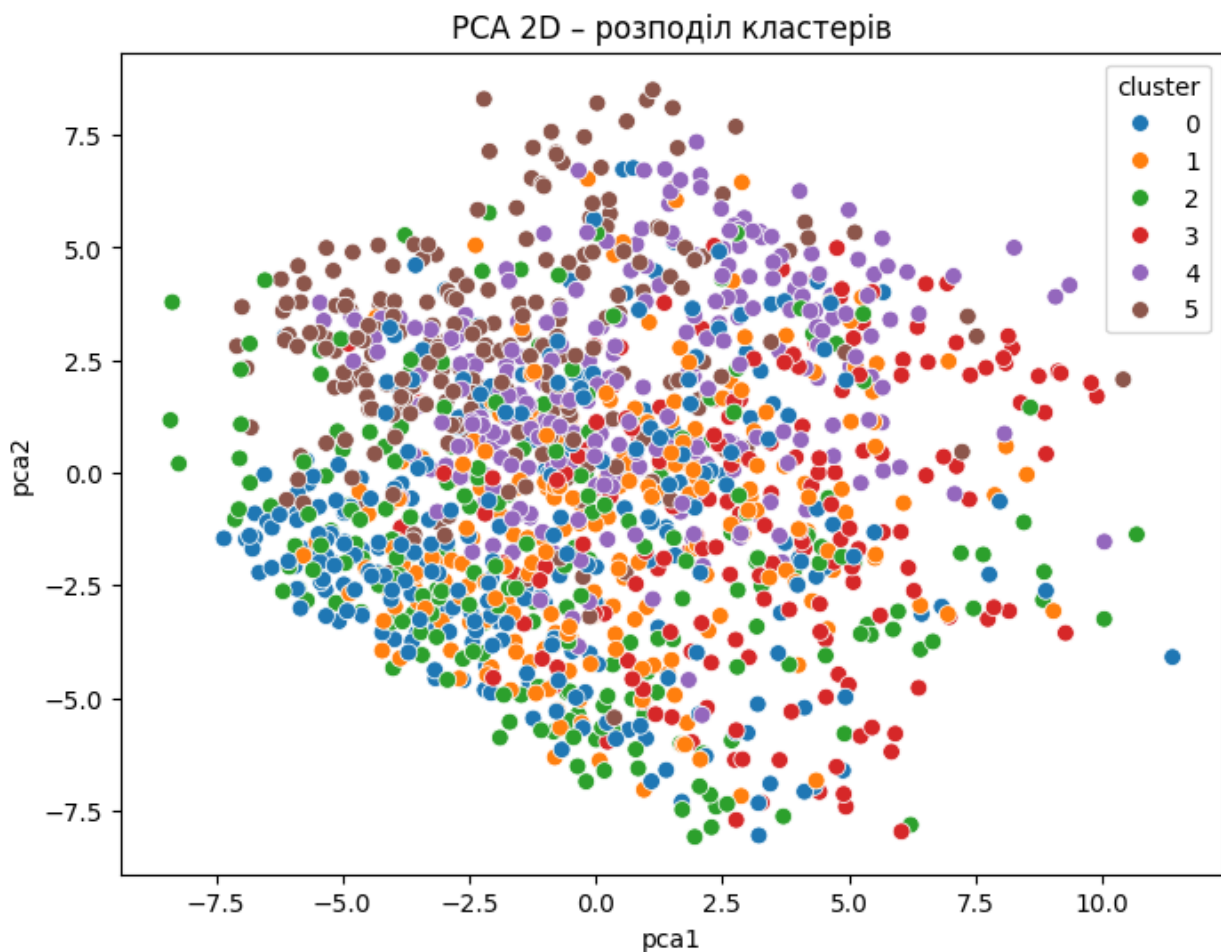

Рис. 3.11. Розподіл кластерів тих, хто має намір залишитись
Джерело: розрахунки автора

Кластер N0

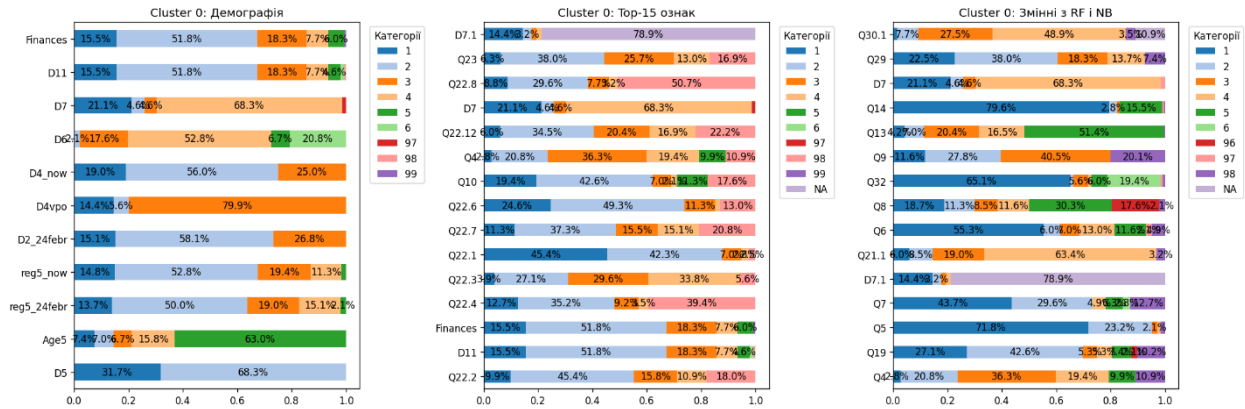

Рис. 3.12. Портрет кластера N0
Джерело: розрахунки автора

Перший кластер об'єднує переважно осіб старшого віку, здебільшого жінок 60+ років (близько двох третин групи). Географічно вони зосереджені у Центральному регіоні країни, причому більшість – мешканці міст обласного значення станом як до початку повномасштабної війни, так і нині. Для цієї групи характерна низька міграційна мобільність: понад 80 % ніколи не були внутрішньо переміщеними особами і залишаються жити у тому ж місці, де й до війни. Соціально-демографічний портрет доповнюється помірним освітнім рівнем і вразливістю на ринку праці: більше половини мають лише професійно-технічну освіту, і приблизно 68 % не зайняті офіційно (це переважно пенсіонери, домогосподарки або студенти). Матеріальне становище кластеру 0 є доволі слабким: більшість учасників оцінили свої доходи як низькі (вистачає лише на харчування та найнеобхідніший одяг), тобто належать до бідного або малозабезпеченого сегменту.

Політико-суспільні та безпекові установки кластеру N0 демонструють високий патріотизм і стійкість. Абсолютна більшість (близько 72%) твердо вірять у перемогу України у війні, що є одним з найвищих показників серед усіх груп. Відповідно до цього, ключовою мотивацією залишатися для них є впевненість у майбутньому країни та прагнення дочекатися перемоги на батьківщині. Ці респонденти також готові особисто терпіти труднощі воєнного часу: майже 80% зазначили, що залишаться жити там, де зараз, за будь-яких умов – навіть якщо

бойові дії наблизяться або повторяться тривалі відключення електроенергії. Така налаштованість вказує на сильну психологічну стійкість і бажання залишатися на рідній землі всупереч ризикам. Вони майже однотайні в питанні територіальної цілісності держави: понад 60% повністю підтримують повернення Україні всіх окупованих територій (і до кордонів 2022 року, і відновлення у межах 1991 року). Довіра до державних інституцій у цій групі також характеризується певною полярністю: відзначається висока підтримка центральної виконавчої влади (Кабінету Міністрів та навіть Офісу Президента) та силових структур. Зокрема, значна частка респондентів кластеру 0 висловлює схвалення діяльності уряду і Президента (близько половини позитивно оцінюють їх роботу), а голову Офісу Президента однозначно підтримують більш ніж 50%. Водночас на тлі цієї лояльності різко виділяється недовіра до парламенту: понад третину (34%) респондентів кластеру 0 цілковито не схвалюють діяльність Верховної Ради. Такий контраст припускає, що для цих людей саме сильна виконавча вертикаль і військово-керівництво є запорукою стабільності, тоді як законодавча влада сприймається критично (можливо, через політичні чвари або недостатню ефективність парламенту). Соціально-економічні настрої цієї групи відносно стримані: багато хто не чекає швидкого покращення економічної ситуації, але й не прогнозує катастрофічного падіння. Близько 36% вважають, що економіка «залишиться без змін» у найближчій перспективі, інші схиляються до думки про певне погіршення, проте радикальних очікувань немає. В оцінці нової мобілізаційної реформи (законодавчих змін щодо мобілізації) думки розділилися: лише близько 19% вірять, що вона «суттєво допоможе» обороні, тоді як ~40% респондентів вважають поточні темпи призову недостатніми. Ключові фактори, що відрізняють кластер N0 за результатами моделей Random Forest і Naive Bayes, узгоджуються з наведеним портретом: для цієї групи найхарактернішими є однозначний намір залишатися на місці (різниця у відповідях на питання про готовність виїхати була найбільш суттєвою), висока впевненість у перемозі та підтримка максималістичних цілей війни (непоступливість щодо територій).

Саме ці установки визначають мотивацію: респонденти залишаються через віру в Україну та почуття обов'язку пережити випробування разом із країною.

Кластер N1

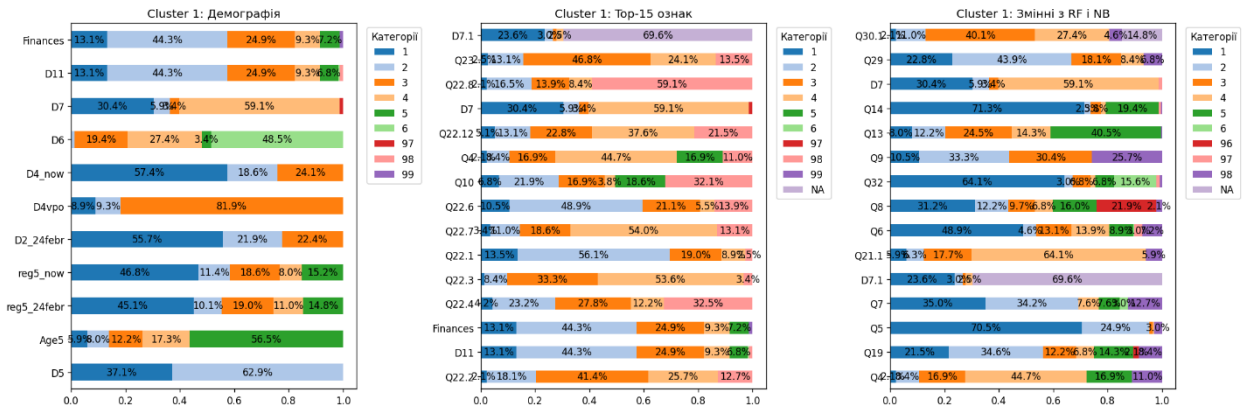

Рис. 3.13 Портрет кластера N1
Джерело: розрахунки автора

Другий кластер за своїм складом багато в чому подібний до кластеру 0, але має й відмінності. Він теж представлений переважно старшими жінками (63% жінок, понад половина респондентів – віком 60 років і старше). Однак кластер 1 географічно зміщений на Захід України: найбільша частка його учасників родом із західних областей (приблизно 45% проживали на заході до війни і залишаються там). Більшість цих респондентів мешкають у міських обласних центрах, причому 82% ніколи не були переміщені – отже, це корінні мешканці західноукраїнських міст, які пережили початок війни вдома і не виїжджали. Соціально-економічний портрет дещо відрізняється від кластеру 0: тут вищий освітній рівень і дещо кращий економічний статус. Майже половина (48,5%) має повну вищу освіту, а частка працюючих хоча й невелика (близько 40% зайнятих не-пенсіонерів), але все ж трохи більша, ніж у кластері 0. Решта – пенсіонери та домогосподарки. За самооцінкою фінансового стану кластер 1 теж належить до верстви людей з низькими доходами, але не настільки критично, як кластер 0: близько 44% респондентів визначили свій рівень доходу як «бідний» (ледве вистачає на їжу та одяг), тоді як у кластері 0 таких було понад 50%.

Ставлення та мотиви кластеру 1 загалом перегукуються з кластером 0 – передусім домінує патріотична мотивація. Приблизно 71% опитаних тут також

вірять у перемогу України, а близько 70% стверджують, що залишаться там, де живуть, навіть у разі загострення воєнної ситуації. Цей кластер підтримує ідею повного відновлення контролю над всією територією майже так само одностайно, як і попередній: понад 60% «цілковито згодні» з тим, що кордони мають бути повернуті до стану 1991 чи хоча б 2022 року. Така принципова позиція щодо війни і майбутньої перемоги знову ж виступає для них головною причиною залишатись у країні. Щодо теми мобілізації, тут більш рівномірна представленість різних позицій щодо цього гострого питання: 33.3% вважають рівень мобілізації нормальним, а 30.4% навпаки недостатнім.

Разом з тим, політичні погляди кластеру 1 дещо більш критичні та стримані у порівнянні з кластером N0. Підтримка влади в цій групі виражена менш радикально: більшість займає помірковану, нейтрально-схвальну позицію щодо керівництва держави. Наприклад, найбільш типові відповіді щодо оцінки Президента – «ні схвалюю, ні не схвалюю» (нейтральна позиція ~41%), щодо уряду – «скоріше схвалюю» (~56%). Висока недовіра до парламенту зберігається (понад половина – 53,6% – різко негативно оцінюють діяльність Верховної Ради, навіть більше ніж у кластері 0), однак щодо виконавчої влади тут переважає помірна підтримка без фанатизму. Цікаво, що кластер 1 показує відносно нижчий рівень абсолютної довіри до персоналій влади: наприклад, частка тих, хто «однозначно підтримує» Президента чи Кабмін, невелика, зате значна частина обирає варіанти «дещо підтримую» або «нейтрально». Тобто ці люди лояльні до влади, але водночас більш вимогливі та критичні – вони підтримують дії уряду, але очікують від нього результатів. Вони також більш скептично оцінюють комунікацію чиновників: 46,8% респондентів швидше не задоволені тим, як влада інформує про кадрові зміни та інші важливі рішення (у кластері N0 невдоволених було менше).

Економічні очікування в кластері 1 гірші, ніж у кластері 0: переважає песимістична оцінка, що економіка «дещо погіршиться» (так вважають ~45%), і лише одиниці очікують покращення. Нову мобілізаційну реформу більшість

зустрічає байдужість: найпоширеніша думка – що вона не матиме суттєвого ефекту (так вважають ~19%, решта або не визначилися, або не очікують великих змін). В цілому образ кластеру 1 – це патріотично налаштовані міські літні люди Заходу України, які твердо вирішили залишитися через любов до батьківщини, але водночас критично оцінюють труднощі і роботу влади. Моделі машинного навчання підтверджують вплив саме цих факторів: найбільш характерними для кластеру 1 були відповіді, що вказують на наміри залишатися в Україні навіть у небезпеці, віру в перемогу, а також негативне ставлення до парламенту при помірній підтримці уряду.

Кластер N2

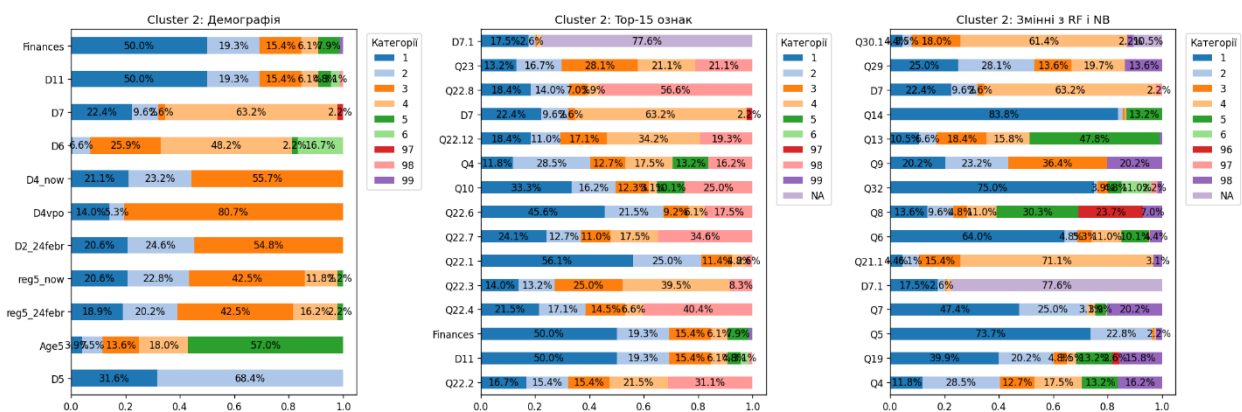

Рис. 3.14. Портрет кластера N2
Джерело: розрахунки автора

Третій кластер завершує тріаду груп, що складаються переважно з людей пенсійного віку. Кластер N2 подібний до кластерів N0-N1 за віковою структурою (близько 57% – вікової групи 60+, решта теж переважно середнього й старшого віку) та гендером (~68% жінки). Однак його унікальність полягає в географії та умовах проживання: кластер 2 представляє мешканців східних регіонів, переважно сільської місцевості. Близько 42-43% респондентів цього кластеру проживали на Сході до 24 лютого 2022 р. і досі там залишаються; понад половина (55,7%) – з сіл чи селищ. Це найбільш «сільський» кластер серед усіх (для порівняння, у кластерах N0-N1 домінували міста). Майже 81% цих людей ніколи не покидали свої домівки і не були переселені, що особливо показово зважаючи на інтенсивні бойові дії в східних областях. Отже, багато хто з них

пережив окупаційні чи прифронтові загрози, але не виїхав. Освітній та професійний портрет кластеру N2 близький до кластеру N0: більшість має професійно-технічну освіту, значна частина – з середньою освітою, а частка осіб із вищою освітою дуже мала. Переважна більшість не працює офіційно ($\approx 63\%$ пенсіонерів чи домогосподарок) – тобто це фактично пенсіонери з сіл у східному регіоні. За самовизначенням фінансового стану кластер N2 є найбіднішим серед усіх: половина респондентів зазначили, що ледве зводять кінці з кінцями («дуже поганий» фінансовий стан), решта теж вкрай обмежені в коштах. Цей кластер можна охарактеризувати як соціально найвразливішу аудиторію (літні люди в селі), що, тим не менш, демонструє надзвичайно високу стійкість і патріотизм.

Установки та мотиви кластеру N2 вирізняються абсолютною непохитністю та максималізмом. Це найстійкіша група: практично всі респонденти заявили про готовність лишатися в Україні за будь-яких умов. Зокрема, 84% (найбільше серед кластерів) однозначно відповіли: «залишуся там, де зараз живу», і навіть 75% підтвердили, що не поїдуть нікуди, якщо фронт наблизиться до їхнього району. Іншими словами, три чверті цих людей не залишать свого села чи містечка навіть під прямою загрозою бойових дій. Це вражаючий показник, який свідчить про надзвичайно сильну прив'язаність до рідної землі, можливо, відсутність будь-яких можливостей евакуації, або ж про свідомий вибір «терпіти до кінця». Головною причиною такого вибору є патріотизм та віра: кластер N2 має один із найвищих рівнів впевненості в успіху країни: $73-74\%$ беззастережно вірять у перемогу України. При цьому навіть решта (хто не відповів «точно перемаємо») частіше виражає віру – сумнівів у перемозі тут майже не чути, радше невизначеність щодо строків. У питанні територій кластер 2 займає найбільш принципову позицію: понад 70% повністю підтримують курс на повернення всіх окупованих територій (і Донбасу, і Криму). Для цих людей «боротьба до повної перемоги» – не абстракція, а усвідомлена позиція, котра їх мотивує залишатися і переживати труднощі вдома.

Окремо слід підкреслити довіру кластеру N2 до державної влади та війська. Ця група демонструє найвищий рівень підтримки виконавчої влади серед усіх кластерів. Більшість респондентів висловлюють схвалення діям уряду: понад 56% «цілковито підтримують» Кабмін, аналогічно високі показники довіри до Прем'єр-міністра, Головнокомандувача ЗСУ, Секретаря РНБО та керівника Офісу Президента (наприклад, 57% цілком підтримують дії Президента, 56-57% – Міністра оборони і очільника ОП). Така одностайна підтримка свідчить про те, що для кластеру 2 держава і армія стали головними опорами безпеки. Ці люди живуть у зоні великого ризику (східні території), тому довіряють силовикам і урядовцям як захисникам, від яких залежить їхнє виживання. Парламент у їхніх очах не відіграє визначальної ролі (рівень довіри/недовіри до нього не був найвищим чинником у цьому кластері), натомість ключовим є саме виконавча вертикаль і військове керівництво.

Цікаво, що на відміну від кластерів N0-N1, де панував економічний песимізм, кластер 2 проявляє певний відносний економічний оптимізм. Хоча їхній реальний фінансовий стан найгірший, у відповідях на питання про економічну динаміку найбільша частка ($\approx 28\%$) обрала варіант, що економіка «построху покращується». Це найвищий показник оптимізму щодо економіки серед усіх кластерів (для порівняння, в інших групах домінували оцінки «без змін» або «погіршується»). Можливо, ця оцінка пов'язана з суб'єктивним відчуттям полегшення після найгірших потрясінь початку війни або зі збільшенням гуманітарної допомоги у сільських громадах, яке люди сприймають як «покращення». В будь-якому разі, економічний песимізм тут менший, ніж можна було б очікувати від найбільш вразливої групи – що знову ж підкреслює їхній стійкий, терплячий характер і невибагливість.

За даними моделей RF/NB, кластер N2 чітко ідентифікується через поєднання таких ознак: категорична відмова від евакуації (максимальні значення по питаннях про намір виїхати), високий рівень патріотичних переконань (віра в перемогу, підтримка повернення територій) та підтримку влади. Також для них

характерний сімейний традиціоналізм: як показало опитування, 61% категорично не погодилися б відпустити своїх дітей за кордон, навіть якщо для самих дітей це була б можливість. Це найвищий показник сімейної прив'язаності серед кластерів (для порівняння, у кластері N5 – 36%). Отже, мотивація цих людей лишатися включає і захист сім'ї, громади – вони не тільки самі не виїдуть, а й не хочуть, щоб виїжджали їхні близькі.

Кластер N3

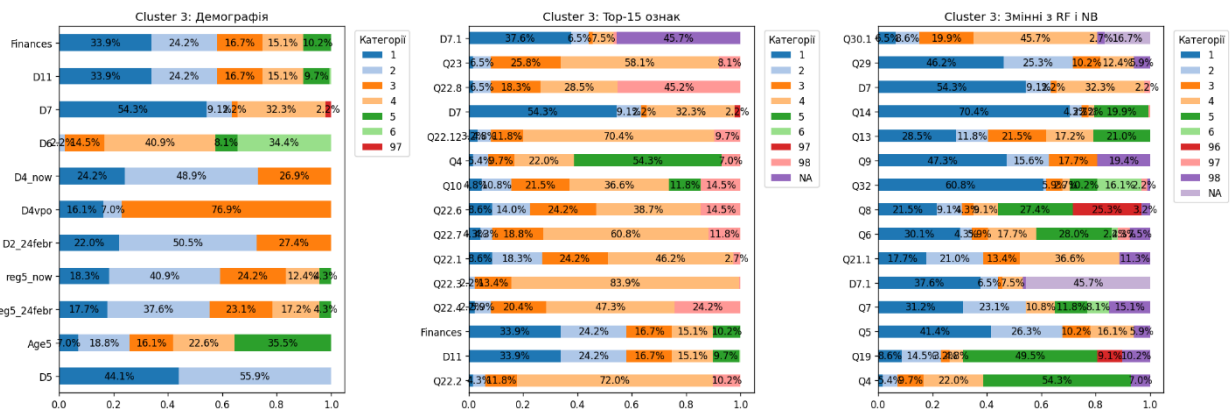

Рис. 3.15. Портрет кластера N3
Джерело: розрахунки автора

Кластер N3 помітно відрізняється від попередніх, хоча й має з ними деякі спільні риси. У ньому вже не домінують пенсіонери: це перехідна група від старшого покоління до середнього. За віком кластер N3 більш різномірний: 35,5% – особи 60+, але вагому частку становлять і люди передпенсійного віку (50-59 років). Тобто більшість учасників – старша вікова група, проте не тільки найстаріші, а й молодші, і навіть деякі люди середнього віку. За статтю все ще трохи переважають жінки (56%), але гендерний дисбаланс тут менший, ніж у кластерах N0-N2. Географічно кластер N3 знову тяжіє до Центрального регіону (близько 38% родом із Центру, ~41% проживають зараз у центрі), інші розподілені між різними областями – тобто це доволі центрально-український кластер, проте без яскраво вираженої одноманітності (є також представники півдня, сходу, заходу, але центр лідирує). За типом поселення – переважно мешканці малих міст: половина жили до війни в містах обласного значення (не в селах, але й не в обласних центрах), і майже така ж частка (49%) нині мешкає в

інших містах своєї області. Тобто це люди з районних центрів або подібних містечок центральної України. Міграційна рухливість їх невисока: ~77% ніколи не належали до категорії ВПО, тобто більшість також лишалася вдома весь цей час. Відмінною ознакою цього кластеру є трудова зайнятість: на противагу попереднім групам, де домінували пенсіонери, тут 54,3% респондентів мають оплачувану роботу. Це може включати і людей старшого віку, які продовжують працювати, і тих, кому 50-60 і хто ще не на пенсії. Відповідно, освітній рівень у кластері 3 дещо вищий за чисто пенсійні групи: ~41% мають професійну технічну освіту, а решта майже порівну діляться між повною середньою та вищою освітою (частка осіб з дипломом ВНЗ тут не домінує, але присутня значно більше, ніж у кластері N2). Матеріальний стан кластеру N3 можна оцінити як низький, але не монолітно бідний: найбільша частка (34%) назвала себе «дуже бідними» (що менше, ніж у кластері N2), інші ж розподілилися між категоріями «бідні» та «середній достаток». Тобто в цій групі приблизно третина живе в крайній бідності, решта – трохи краще, подекуди досягаючи рівня нижнього середнього класу.

Соціально-політичний портрет кластеру N3 формують дві ключові риси: з одного боку, екстремальна недовіра до одних інституцій і надзвичайна довіра до інших. Також наявні песимістичні очікування щодо об'єктивних обставин (економіки, війни), які, утім, поєднуються з готовністю залишатися. Цей кластер демонструє найвищий рівень незадоволення парламентом: цілих 84% категорично не схвалюють діяльність Верховної Ради. Фактично, це майже консенсус – повний провал довіри до ВР у цій групі. Одночасно 72% респондентів кластеру N3 цілком підтримують Президента – тобто тут бачимо максимальну поляризацію оцінок влади: парламент піддається різкій критиці, натомість Президент має дуже сильний кредит довіри. Схожа ситуація з Кабміном та Прем'єром: близько половини опитаних повністю схвалюють дії уряду (46 % «цілком» підтримують Кабмін, 47% – Прем'єр-міністра). Дуже високий рівень підтримки в цього кластеру також до силового блоку: 61% цілковито підтримують Головнокомандувача ЗСУ, 70% – Секретаря РНБО, 39%

– Міністра оборони (дещо нижче, але теж найвищий серед кластерів показник саме «цілковитого» схвалення очільника оборонного відомства). Цікаво, що щодо Голови Офісу Президента значна частина (45%) не визначилася або не відповіла, можливо через брак інформації, проте загальна картина зрозуміла: кластер 3 покладається на виконавчу владу та силові структури як на єдиний інститут, здатний втримати країну, тоді як весь негатив спрямований на парламент як символ безпорадності або корупції. Така диспозиція може пояснюватися тим, що ці люди – працюючі мешканці малих міст – часто відчують на собі проблеми економічного спаду та війни, і винуватцями цих проблем бачать політиків у парламенті; водночас надію на покращення вони пов'язують з сильною рукою президента і армії.

У світлі цього не дивно, що економічні настрої кластеру N3 є найбільш похмурими. Більше 54% опитаних очікують, що економічна ситуація «значно погіршиться» (цей песимізм найсильніший серед усіх кластерів). Подібний рівень негативу висловлено й щодо розвитку воєнно-політичної ситуації: понад 54% вважають, що утримати всі території не вдасться, тобто допускають значні втрати або затяжну війну без повної перемоги (це видно з відповідей, де понад половина обрала варіант про «значне погіршення» стану з територіями). Попри те, парадоксально, у питанні строків війни частина кластеру N3 виявляє обережний оптимізм: приблизно 31% вірять, що війна закінчиться протягом року. Цей показник вищий, ніж у більшості інших груп (де переважає думка про триваліший конфлікт). Можливо, частина кластеру N3 сприймає ситуацію так погано, що очікує швидкого вирішення – або через перемогу, або через якусь розв'язку, оскільки «гірше вже нікуди». Водночас впевненість у самій перемозі нижча: тільки 41% цілком упевнені, що Україна переможе (значно менше, ніж у кластерах 0-2). Виходить, цей кластер припускає швидше закінчення війни, але не всі тут вірять, що закінчення буде саме переможним і принесе процвітання – швидше, очікують важкого миру чи замороженого конфлікту. Оцінки нової мобілізації теж скептичні: 58% кажуть, що «абсолютно не задоволені» комунікацією влади щодо кадрових військових питань (що знову найбільше з

усіх кластерів), а 36% думають, що рівень призову недостатній. Тобто вони незадоволені тим, як влада пояснює рішення про мобілізацію, і одночасно хочуть, щоб мобілізаційні зусилля були більшими. З особистих обставин: 28,5% кластеру N3 зізналися, що відключення електроенергії «надзвичайно негативно вплинули» на їхню роботу чи життя. При цьому 70% все одно не поїдуть зі свого міста навіть за умов повторних блекаутів чи обстрілів. Планування майбутнього у них вкрай обмежене: лише 25 % взагалі здатні будувати якісь плани (інші «не можуть нічого планувати» через невизначеність).

Моделювання RF/NB показує, що для кластеру 3 визначальними були саме такі ознаки: вкрай негативні оцінки економіки та територіальної ситуації, відчуття неможливості планувати майбутнє, а також підтримка силових інститутів. Зокрема, змінні на кшталт песимістичних прогнозів щодо економіки (більшість «значно погіршиться»), згоди зі швидким завершенням війни (< 1 року), але невпевненості у перемозі – мали великий вклад у відмінність цього кластеру. Також позначилося, що понад третина респондентів кластеру N3 продовжує працювати на тому ж місці роботи, що й до війни (збереження зайнятості виступило однією з відмітних рис, яка, імовірно, теж впливає на їхнє рішення залишатися – вони мають роботу і не хочуть її втрачати).

Кластер N4

Рис. 3.16. Портрет кластера N4
Джерело: розрахунки автора

Наступний кластер переходить до груп середнього віку і має інший соціальний профіль, ніж попередні. Кластер N4 – це переважно жінки середнього віку, а

найтипівіший вік – 40-49 років (30 % респондентів). Також значну частку складають люди 30-39 і 50-59 років, тобто загалом це активний працездатний вік. Частка жінок – ~63%, чоловіків – ~37%, що в принципі відображає більшу загальну схильність жінок залишатися, але чоловіків тут вже більше, ніж у пенсійних кластерах. Регіонально кластер 4 найбільше пов'язаний з Центральною Україною (30-32% проживають у центрі), хоча представлені і всі інші регіони в меншій мірі. Майже половина (49,5%) до війни проживала в обласних центрах, і 52% продовжують жити в обласних центрах нині. Відповідно, й рівень релокації невисокий: 75% ніколи не виїжджали зі свого міста (решта, ймовірно, мали досвід тимчасової евакуації, але повернулися).

Кластер N4 помітно вирізняється освітнім та професійним рівнем: це група з найвищою часткою людей із вищою освітою (53% мають диплом університету). Крім того, це найбільш економічно активна група: близько 79% учасників кластеру N4 мають постійну роботу. Щодо фінансового стану: найбільша частка (45%) оцінила свій рівень як «середній» (вистачає на їжу та одяг, можуть заощадити на більші покупки), тобто ця група не бідна, але й не багата : радше нижній середній клас. Близько 44% віднесли себе до бідніших категорій, і ~10% можливо до вищих, але домінує саме середній прошарок.

Ціннісні та поведінкові характеристики кластеру N4 можна описати як збалансовані, помірковані й прагматичні. Ця група не демонструє крайнощів ні в сліпій довірі, ні в тотальному неприйнятті – швидше прагне до стабільності. Патріотизм у кластері 4 присутній, але менш емоційно: близько 50-53% висловили обережний оптимізм щодо перемоги (відповіді «скоріше так, Україна переможе») замість категоричного «точно переможе». Решта теж переважно не заперечують перемоги, просто не впевнені – відвертого фаталізму майже нема. Готовність залишатися тут висока, хоч і дещо нижча, ніж у старших груп: 66% твердо заявили, що залишаться за будь-яких обставин, а 50% – що не поїдуть навіть при безпосередній загрозі (ескалації боїв). Інші 50% допускають евакуацію в разі реальної небезпеки, тобто ця група не така категорична, але

більшість все ж налаштована залишитися. Ці люди, очевидно, більш гнучкі: якщо ситуація стане критичною, частина може й поїхати, але доти вони воліють жити і працювати в Україні. Ставлення до територіальних компромісів порівняно лояльне: ~45% «скоріше згодні» з поверненням усіх територій (більше, ніж не згодні, але й менше фанатизму, ніж у старших кластерів, де 60-70% були повністю згодні). Це вказує на підтримку ідеї деокупації, хоча, можливо, без абсолютної категоричності – частина кластеру N4 могла б прийняти і частковий мир, якщо це забезпечить стабільність (це припущення, але узгоджується з їхнім прагматизмом). Довіра до влади у цій групі середнього віку теж збалансована. Більшість оцінок – помірні: наприклад, 57% скоріше схвалюють діяльність Кабміну, 63% – прем'єр-міністра, близько 61% – Президента (зауважимо, не «цілком», а «скоріше» схвалюють). Тобто понад половина вважає дії керівництва в цілому правильними, але без особливого ентузіазму. Відносно небагато тих, хто нейтральний або хто категорично незадоволений – більшість десь посередині, зі схильністю до підтримки. Парламенту кластер 4 теж не довіряє: ~57% «дещо не схвалюють» роботу Ради. Отже, вони помірно критичні до депутатів, але без емоцій; виконавчу владу підтримують з умовами, очікуючи адекватних рішень. Ця група вище цінує якісну комунікацію та реформи: показово, що 53,7% висловили задоволення (скоріше задоволені) тим, як влада комунікує кадрові зміни – це найвищий рівень задоволеності комунікацією серед усіх кластерів. Можна припустити, що урядові інформаційні зусилля (брифінги, звернення) знаходять тут відгук, ці люди розуміють і приймають пояснення влади. Економічні очікування кластеру N4 хоч і не оптимістичні, але й не катастрофічні: найбільш типова відповідь – що економіка «дещо погіршиться» (~45% так вважають). Значна частка (близько третини) сподівається, що ситуація залишиться стабільною, без змін, і лише одиниці очікують покращення. Тобто превалює помірний песимізм: розуміння, що війна впливає негативно, але без відчуття невідворотного колапсу. Мобілізаційну реформу кластер 4 оцінює обережно-позитивно: 37% вважають, що вона «певною мірою допомагає», ще частина не визначилась; тобто немає ні ейфорії, ні різкого негативу. Особисті

обставини: для 45% відключення електрики мали лише незначний вплив (вони змогли пристосуватися), що свідчить про кращу забезпеченість чи адаптивність (можливо, завдяки проживанню в містах з кращою інфраструктурою). Планування майбутнього у кластері 4 досить короткострокове: лише 22% можуть будувати плани на 1–3 місяці вперед, решта живе майже «від сьогодні до завтра», але це все ж більше, ніж у кластері 3, де планування було відсутнє майже зовсім.

Ключові фактори, на яких ґрунтується мотив залишатися для кластеру N4, можна назвати раціональними та особистісними. Моделі RF/NB показали, що для цієї групи важливими є такі ознаки, як наявність стабільної роботи ($\approx 79\%$ мають роботу, і 61% залишилися на своєму довоєнному місці – це підвищує їхню впевненість лишитися), віра у позитивний сценарій (хоча б «скоріше переможемо»), сприйняття мобілізації як адекватної (41% вважають рівень призову достатнім). Також цікаво, що понад половина (56%) кластеру N4 відповіли, що мають певні можливості за кордоном («ймовірно, так» на питання про наявність можливостей виїхати чи працювати за кордоном). Тобто вони усвідомлюють, що теоретично могли б емігрувати, але наразі не роблять цього. Це означає свідомий вибір залишатися, не через відсутність альтернатив, а з інших міркувань (родина, робота, патріотизм). Водночас $\sim 40\%$ опитаних згодні дозволити своїм дітям емігрувати, якщо ті захочуть (відповідь «скоріше згодні»).

Таким чином, кластер 4 мотивований залишитися в Україні за рахунок наявних робочих і соціальних умов, обережного оптимізму щодо розвитку подій та відчуття контролю над ситуацією (вони мають план «Б» – знають, що можуть виїхати, але відкладають його). Вони менш ідеологізовані, більше практичні: для них важливо, щоб життя продовжувалося більш-менш нормально – є робота, виплачують зарплати, діти можуть ходити в школу і тоді немає потреби їхати.

Кластер N5

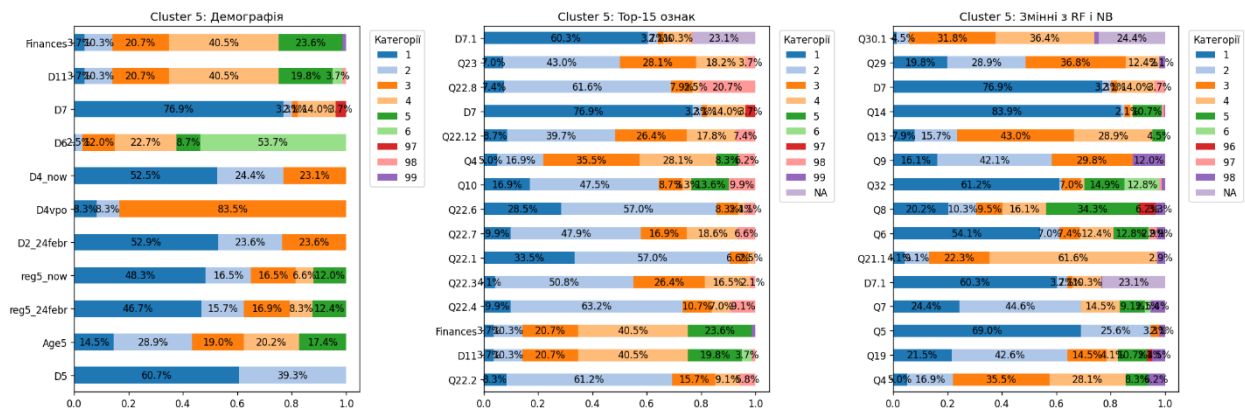

Рис. 3.17. Портрет кластера N5
Джерело: розрахунки автора

Кластер 5 – єдиний, де більшість складають чоловіки молодого віку. За гендерним складом: близько 60,7% – чоловіки, решта – жінки. За віком група наймолодша: ядро – 30-39 років (29% респондентів), також значна частка 40-49 років і певна кількість 20-29-річних; майже немає пенсіонерів. Середній вік кластеру 5 – десь близько 35 років. Географічно ця група схожа на кластер 1, але навіть більш концентрована на заході: майже 47% – вихідці із Західного регіону і 48% зараз проживають на заході. Тобто половина кластеру N5 – це мешканці заходу України, переважно обласних центрів (53% жили до війни в обласному центрі і 52,5% продовжують там жити). Значна частина інших – ймовірно центральні і північні регіони. Практично всі (83,5%) ніколи не були ВПО. Освітній рівень кластеру N5 високий: 53,7% мають вищу освіту, багато інших – неповну вищу чи спеціалісти з коледжів; отже, освічена молодь. Працевлаштування теж на рівні: 76,9% працюють. Фінансовий стан цієї групи найкращий у порівнянні з іншими: 40,5% відносять себе до категорії «можемо дозволити собі витрати на одяг, накопичуємо на великі покупки», а майже 24% навіть окреслили свій дохід як «високий». Хоча решта мають скромніші статки, загалом кластер 5 – це відносно забезпечені молоді фахівці, своєрідна еліта серед тих, хто залишився (не виїхали як біженці чи трудові мігранти). Можливо, це підприємці, IT-спеціалісти, професіонали, які змогли продовжувати діяльність в Україні та заробляти навіть під час війни.

Погляди та мотивація кластеру N5 дуже показові: ці люди мають найвищий рівень активного патріотизму в поєднанні з прагненням до стабільності і розвитку. Близько 69% повністю впевнені, що Україна переможе (ще ~20% «скоріше впевнені» – разом майже всі вірять у перемогу). Це майже такий самий рівень оптимізму, як у кластерів пенсіонерів. Територіальні погляди: 61,6% повністю згодні, що всі окуповані землі мають бути повернуті Україні, а ще значна частка «скоріше згодні» – отже, вони практично одностайні у питанні принципів територій. Це покоління, що хоче бачити Україну цілісною і суверенною в межах міжнародно визнаних кордонів. Ставлення до влади у кластері 5 доволі позитивне: на відміну від старших, їхня підтримка урядовців більш раціонально-висока, без крайнощів. Більше половини (57-63%) скоріше схвалюють роботу Кабміну, Президента, Прем'єра, Міністра оборони, Головнокомандувача. Тобто маємо широкий консенсус підтримки ключових інститутів виконавчої влади та армії. Цікаво, що цей кластер не кидається в полюси («цілком підтримую» або «не підтримую»), а дає помірну підтримку з рівнем ~60%. Це може вказувати на зріле, виважене ставлення: вони схвалюють дії влади, але залишають простір для критики і вимог. Парламент традиційно відстає в довірі – ~51% дещо не схвалюють роботу Ради, але сліпого негативу теж немає (майже ніхто не казав «зовсім не схвалюю»). Вони оцінюють парламент прохолодно, проте не фокусуються на ньому. Економічні очікування кластеру N5 найоптимістичніші: найбільш популярна відповідь – що економіка «залишиться без змін» (35,5% так вважають), і значна частка навіть бачить перспективу покращення. Менше третини очікують погіршення. Для порівняння, в інших кластерах домінували очікування спаду. Це дуже важливий сигнал: забезпечені працюючі українці вірять у стабільність економіки, не панікують і не прогнозують крах – що, ймовірно, пов'язано як зі стійкістю їхніх власних доходів, так і з вірою в правильність економічного курсу. Понад те, горизонт планування у кластері 5 найдовший: 34% планують життя більше ніж на рік вперед (що різко контрастує з іншими групами, де планування максимум на місяці). Це означає, що молоді професіонали відчувають певну впевненість у

завтрашньому дні в Україні – принаймні настільки, щоб будувати довгострокові плани (купувати житло, інвестувати, розвивати бізнес). Мобілізаційні питання вони оцінюють стримано: 47,5% вважають нову реформу «дещо корисною» (залучення більшого ресурсу), решта або не визначились, або не бачать ефекту – критичного несприйняття нема. Цей кластер також не відчуває гостро негативних побутових впливів війни: лише ~15% зіштовхнулися з сильними проблемами через блекаути, інші адаптувались. Сімейні пріоритети в них теж є: 36% категорично не готові відпускати своїх дітей за кордон, навіть якщо була б така можливість. Ще ~40% «скоріше не відпустили б». Одночасно 37% відповіли, що «ймовірно не мають можливостей за кордоном» – можливо, тому що вони вже мають хороші можливості вдома і не шукають зовні.

3.4. Порівняльний аналіз кластерів за ключовими факторами

У цьому підрозділі здійснено порівняння пар кластерів респондентів з міграційними намірами (M0-M4) та тих, хто бажає залишитися в Україні (N0-N5), які виявилися подібними за основними соціально-демографічними показниками. Такий підхід дозволяє на основі віку, статі, освіти й доходу проаналізувати, які відмінності в ціннісних орієнтаціях, очікуваннях, ставленнях до війни, довірі до інституцій та особистих планах визначають рішення про еміграцію чи залишення. Для аналізу обрано п'ять пар кластерів: M0 vs N5, M2 vs N4, M3 vs N3, M4 vs N2 та M1 vs N5 (пари сформовані за принципом максимальної соціально-демографічної подібності кластерів). Кожна пара спочатку характеризується спільними рисами, після чого висвітлюються ключові відмінності, аби виявити, які саме фактори (ціннісні, політичні, психологічні чи безпекові) найсуттєвіше розрізняють потенційних мігрантів і тих, хто лишається.

Кластер M0 і N5 (молоді фахівці)

Обидва кластери об'єднують переважно молодих людей працездатного віку (близько 30-39 років) і мають високий рівень урбанізації та освіти. І M0, і N5 представлені значною мірою мешканцями заходу та центру України, які до

повномасштабної війни жили в обласних центрах і продовжують там мешкати. Більшість респондентів цієї групи не виїжджала зі своїх міст під час війни. Для обох кластерів характерна інтегрованість у економічне життя країни: частка працевлаштованих є високою (понад 75% у М0 та ~77% у N5). Представники обох груп мають вищу освіту і кваліфікацію, тобто володіють значним людським капіталом. Збігаються і деякі регіонально-культурні характеристики – наприклад, більшість М0 та половина N5 родом із західних областей, що означає спільне тло у мовно-культурному просторі та воєнному досвіді.

Втім, попри подібну соціально-демографічну базу, кластери М0 та N5 демонструють діаметрально протилежні поведінкові наміри через різницю в ключових установках. Економічний фактор виступає однією з головних розбіжностей: матеріальне становище кластеру М0 значно гірше. Для М0 домінує категорія низького доходу – респонденти змушені економити навіть на базових непродовольчих потребах, а подекуди і на харчах. Натомість кластер N5 є найзаможнішим серед тих, хто лишився: 40,5% його учасників можуть дозволити собі заощадження на великі покупки, майже чверть окреслили свій дохід як високий. Іншими словами, понад 60% респондентів N5 відносяться щонайменше до умовного середнього класу за самооцінюванням, тоді як у М0 частка фінансово забезпечених менша. Ця різниця визначає мотивацію: прагматично-економічні очікування штовхають кластер М0 до еміграції у пошуках кращих можливостей заробітку і реалізації. Вони молоді й амбітні, але відчують брак перспектив удома через низькі доходи та уповільнений економічний розвиток під час воєнного стану. Натомість у кластері N5 матеріальні запити значною мірою задоволені, що знижує стимули до міграції. Більше того, ціннісні орієнтації N5 спрямовані на стабільність і розвиток в Україні. Ці люди є носіями активного патріотизму: майже 90% опитаних N5 впевнені в перемозі України (понад 69% цілком впевнені та ще ~20% «скоріше впевнені»), а 62% цілком погоджуються з необхідністю повернути всі окуповані території. Для кластеру N5 принципова цілісність держави та віра у її успіх після війни є базовими цінностями, що утримують їх від еміграції. Кластер М0 теж не

позбавлений патріотизму: його представники лояльні до держави і вірять у перемогу, проте їхній оптимізм стриманіший. Вони очікують перемоги у середньостроковій перспективі (горизонт 1-2 роки) і не розраховують на негайне покращення ситуації. Відповідно, психологічний настрій M0 більш прагматичний: попри віру в країну, вони холодно оцінюють свої особисті перспективи. Якщо N5 демонструє впевненість у завтрашньому дні та планує життя на роки вперед (34% будують плани більш ніж на рік), то M0 обережніші – частина планує майбутнє лише на кілька місяців, зважаючи на невизначеність воєнного часу. Ставлення до війни та безпеки також дещо відрізняється: обидві групи проживають у відносно безпечному тилу і декларують готовність терпіти воєнні труднощі (більше половини M0 і переважна більшість N5 не виїдуть навіть за умов блекаутів чи погіршення ситуації на фронті). Однак мотивація витримувати труднощі різна. Для N5 це усвідомлений вибір залишатися до перемоги з патріотичних міркувань; вони міцно прив'язані до своєї країни і навіть 76% не готові відпускати дітей за кордон. Натомість для M0 терплячість до короткострокових негараздів поєднується з довгостроковим наміром шукати реалізації за кордоном – фактично вони «тримаються», доки не з'явиться можливість виїзду. Отже, за однакових стартових умов ключовою відмінністю між M0 та N5 стає економічна задоволеність та пов'язані з нею життєві горизонти: перші, відчуваючи себе «відрізаними» від гідного рівня життя, прагнуть еміграції, тоді як другі, маючи комфорт і бачення майбутнього в Україні, залишаються з патріотичних і прагматичних мотивів.

Кластер M2 та N4 (прагматичні жінки середнього класу).

Обидві групи характеризуються відносно високим освітнім рівнем і активністю на ринку праці. Кластер M2 – це переважно молодші жінки з західних та центральних областей, близько половини з яких мають оплачувану роботу і понад 40% – диплом про вищу освіту. Кластер N4, хоч і старший за віком (найтипівіші 40-49 роки, чимало 30-39-річних), теж вирізняється значною жіночою часткою (~63%) та часткою осіб з вищою освітою (53%). Майже 79% представників N4 працюють, що подібно до M2 свідчить про включеність у

економіку та належність до умовного міського середнього класу. Обидва кластери географічно не обмежені одним регіоном (M2 охоплює Захід і Центр, N4 – переважно Центр, але представлені і інші регіони). Їхні типові місця проживання – міста обласного або районного значення; більшість не зазнала релокації внаслідок війни. Рівень доходів у цілому середній: і M2, і N4 уникли крайніх полюсів бідності чи багатства. Для кластеру N4 типовим є самоідентифікація як «не бідні, але й не багаті» (45% – середній достаток), схожа ситуація й у M2, де хоч чимало респондентів мають обмежені можливості для накопичень, однак це поєднується із притаманними молоді амбіціями підвищити свій добробут. Таким чином, обидві групи можна умовно віднести до відносно освіченого і економічно активного жіночого населення, яке прагне стабільності.

Разом із тим, кластери M2 та N4 помітно різняться у ставленнях і психологічних установках, що і визначає різницю у їхніх намірах. Кластер N4 демонструє збалансований, помірковано-прагматичний світогляд. Його учасники загалом уникають крайнощів – як у надмірній довірі, так і в тотальному запереченні влади. Патріотизм у N4 скоріше стриманий: близько половини опитаних обережно налаштовані на перемогу (варіант «скоріше переможемо») і майже ніхто не проявляє фаталізму. Вони прагнуть стабільності і, судячи з усього, готові працювати в Україні, доки обставини дозволяють. Якщо ситуація критично погіршиться (пряма загроза життю), приблизно половина кластеру N4 не виключає евакуації, але інша половина все одно налаштована залишитися. Отже, бажання залишитися у N4 не безумовне, але доволі сильне – воно ґрунтується на вірі в поступове покращення ситуації та на певній гнучкості (залишатися, поки це безпечно і доцільно). Натомість для кластеру M2 характерне поєднання оптимізму і прихованого розчарування, яке створює внутрішній конфлікт установок. З одного боку, більшість M2 вірить у перемогу України (понад 50% – високий рівень впевненості) і навіть очікує відносно швидкого завершення війни (протягом 1-2 років) та інтеграції до ЄС у близькій перспективі. Ці молоді респонденти в загальному підтримують державний курс, проте їхня підтримка має обережний, умовний характер. Жоден інститут чи лідер

не сприймається ними як беззаперечний авторитет – переважають оцінки «скоріше схвалюю» без якихось акцентів. Такий прагматичний підхід подібний до N4, але політична довіра у M2 ще менш емоційна: вони схвалюють дії влади лише настільки, наскільки ті відповідають очікуванням. Одночасно в кластері M2 наявне приховане розчарування темпами та прогнозами розвитку ситуації в країні. Вони більше, ніж N4, схильні очікувати негативних сценаріїв: наприклад, значна частка M2 припускає погіршення ситуації на фронті та втрату територій навіть попри віру в перемогу. Це вказує на раціональне розуміння: перемога може датися дорогою ціною і не принести негайної стабільності. Психологічно M2 відрізняються коротким горизонтом планування: третина з них живе лише сьогоднішнім днем (планує максимум на місяць), що свідчить про втрату довгострокової впевненості у власній країні. Для порівняння, у кластері N4 такої гострої невизначеності немає: значна частина його представників, будучи старшими і досвідченішими, зберігає здатність планувати хоча б на середню перспективу (понад рік), сподіваючись на поступове відновлення. Безпекові фактори теж сприймаються по-різному: молодший кластер M2 гостріше реагує на мобілізаційну політику: понад половина вважає нинішні масштаби призову надмірними. Це може бути зумовлено як страхом за близьких чоловіків призовного віку, так і загальним відчуттям навантаження війною на суспільство. Кластер N4, навпаки, демонструє відносно високий рівень толерантності до дій влади у сфері безпеки: попри помірну критику, понад 57% респондентів N4 радше схвалюють роботу уряду і 61% – Президента, а їхнє незадоволення парламентом теж не носить радикального характеру. Ця різниця говорить про те, що жінки кластеру N4 більш довірливо ставляться до державних інституцій і вірять у поступове вирішення проблем, тоді як молодші жінки кластеру M2 мають певний дефіцит довіри й упевненості в майбутньому. У підсумку саме психологічно-ціннісні аспекти розрізняють ці дві групи: якщо кластер N4 залишається завдяки прагненню до стабільності та обережному оптимізму, то кластер M2, маючи схожий соціальний статус, схиляється до еміграції через брак

довготривалої надії і бажання більш прогнозованого середовища за кордоном (еміграцію вони трактують не як втечу, а як пошук кращих умов).

Кластер МЗ та N3 (реалісти та розчаровані консерватори)

Ця пара кластерів представляє переважно людей середнього і старшого віку зі схожим низьким матеріальним становищем та песимістичними поглядами, проте з протилежними рішеннями щодо еміграції. Спільними рисами МЗ і N3 є те, що обидві групи переживають суттєві економічні труднощі і не бачать швидких перспектив поліпшення життя. Кластер МЗ – це здебільшого чоловіки 40-49 років з промислових регіонів сходу і півдня, значна частина яких працює на низькооплачуваній або неповній зайнятості не за фахом. У більш ніж 20% МЗ матеріальне становище критично погане (ледве вистачає на їжу). Кластер N3, хоча й включає більше літніх (близько 35% – 60+ років, решта переважно 50-59 років), також загалом бідний: третина його респондентів віднесла себе до категорії «дуже бідних», інші – до «бідних» чи максимум нижнього частини середнього класу. Обидві групи географічно тяжіють до внутрішніх регіонів країни: МЗ походить із південно-східних областей (багато хто живе у великих містах свого регіону), тоді як N3 найбільше пов'язаний з центром Україною (≈40% проживають у центрі). Важливо, що ні МЗ, ні N3 майже не виїжджали: більшість не були ВПО і залишалися вдома попри воєнні загрози. Це формує спільний досвід: і ті, й інші зіштовхнулися з воєнними викликами на місцях, хоча для МЗ (східних міських мешканців) ці виклики могли бути гострішими. Обидва кластери характеризуються глибоким песимізмом щодо об'єктивної ситуації. Представники МЗ майже одностайно вважають, що швидкої легкої перемоги не буде і війна затягнеться. У N3 песимізм теж домінує: понад 54% очікують значного погіршення економіки, стільки ж – що втримати всі території не вдасться. Відповідно, і ті, й інші скептично оцінюють майбутнє країни: більшість не бачать передумов для швидкого післявоєнного відновлення, швидше очікують затяжної кризи або навіть стратегічних втрат.

Попри настільки схоже бачення безрадісних перспектив, кластери МЗ і N3 обрали різні моделі поведінки і це зумовлено відмінностями у ставленні до влади, рівні довіри та мотивації. Кластер N3 можна охарактеризувати як парадоксально лояльний у своїй недовірі. З одного боку, він демонструє екстремальну недовіру до окремих інституцій: майже 84% респондентів N3 категорично не схвалюють діяльність Верховної Ради, цілковито дискредитуючи парламент. Однак одночасно ця група надзвичайно довіряє іншим – сильній виконавчій владі та силовикам. 72% кластеру N3 цілком підтримують Президента, майже половина – дії Кабміну і Прем'єра (близько 46-47% цілковито схвалюють), рекордні частки беззастережно підтримують військово командування (Залужного підтримують 61%, секретаря РНБО – 70%). Цей кластер фактично протиставляє «добру» сильну руку держави – «поганому» політикуму парламенту, який, на їхню думку, винен у проблемах. N3 – це переважно працюючі мешканці невеликих міст, які гостро відчують наслідки війни та економічного спаду й шукають винних у недієздатності депутатів, натомість порятунком пов'язують з силовими структурами та президентським керівництвом. Така поляризована довіра утримує їх від думок про втечу: держава для них залишається легітимним захисником, на якого покладають останні надії. Тому, хоч 70% кластеру N3 не можуть будувати жодних конкретних планів на майбутнє, вони тримається за те, що є, сподіваючись на допомогу держави. Це проявляється і в поведінкових намірах: 70% N3 все одно не поїдуть зі свого міста навіть за повторних блекаутів чи обстрілів. Іншими словами, ці люди залишаються здебільшого із почуття обов'язку та приреченості одночасно, вони вважають, що «гірше вже нікуди» і може статися швидка розв'язка (цікаво, що 31% N3 все ж сподіваються на закінчення війни протягом року, можливо через уявлення, що критична точка близько). Кластер МЗ демонструє інший тип реагування: його можна назвати бунтівним фаталізмом. Довіра до державних інституцій у МЗ вкрай низька по всіх фронтах – вони не лише, як і N3, не довіряють парламенту (понад половина вимагають перезавантаження всієї політичної системи), але й не висловлюють настільки безумовної підтримки

жодній з гілок влади. На відміну від N3, що шукає «сильного лідера», кластер M3 ні на кого не покладає особливих надій – його патріотизм проявляється інакше. 39,5% респондентів M3 готові особисто взятися до зброї і піти воювати у разі потреби, що є найбільшим показником серед усіх кластерів. Тобто ці зневірені середнього віку чоловіки самі ладні стати на захист Батьківщини, навіть не будучи впевненими у перемозі. Це важливий психологічний чинник: для них почуття обов'язку реалізується в готовності боротися, але не в терпінні чекати. Якщо N3 радше терпітиме в тилу, довіривши долю країни «сильній руці», то M3 схильні діяти або ж, у протилежному випадку, тікати. Згідно з даними, понад 52% M3 залишатимуться вдома навіть за прямої загрози місту, проте ця внутрішня мобілізація має межу: якщо розчарування стане остаточним, ці люди приймуть рішення емігрувати. Для кластеру M3 еміграційний намір – це радше запасний вихід у разі, якщо країна їх остаточно розчарує. Вони вже зараз визнають, що «на Заході перспектив більше» (~54% погоджуються з цим твердженням), але поки що їх утримує певна надія та патріотичний обов'язок. На відміну від N3, які не уявляють для себе життя за кордоном і пов'язують долю з Україною (навіть якщо без особливого оптимізму), кластер M3 допускає для себе сценарій міграції «від безвиході». Тут вирішальним є психологічно-ціннісний поріг: N3, попри розчарування, не переступає через патерналістську віру в державу, тоді як M3 цього внутрішнього бар'єру вже практично не має, їх утримує лише надія, яка без реальних змін згасає. Отже, за схожих стартових умов крайнього песимізму кластери M3 та N3 розрізняються рівнем довіри і типом патріотизму: лояльно-пасивний у N3 та критично-активний у M3, що й визначає протилежність їхніх планів.

Кластер M4 та N2 (соціально вразливі групи)

Ця пара представляє найбільш соціально уразливі верстви – людей з низькою освітою, дуже скромними статками та проживанням поза великими містами. Спільним для M4 і N2 є низький людський і фінансовий капітал та висока інтенсивність впливу війни на життя. Кластер M4 – це мешканці маленьких міст і селищ західної України, переважно середнього віку (близько половини –

чоловіки 40-49 років). Вони мають найнижчий освітній рівень серед мігрантів: більше половини не пішли далі професійно-технічної або навіть неповної середньої освіти. Лише близько 50% М4 мають постійну оплачувану роботу. Майже всі вони бідні: 40% відверто зізнаються, що не вистачає грошей навіть на їжу (потребують допомоги), решта теж ледве зводять кінці з кінцями. Кластер N2 за віком старший (понад 57% – пенсіонери 60+ років) і теж переважно сільські мешканці, але вже південних та східних областей України. Близько 55% N2 живуть у селах, причому значна частина – на сході країни, де велись інтенсивні бойові дії. У цьому сенсі досвід N2 навіть суворіший: більше 80% ніколи не покидали свої домівки, навіть якщо їхній регіон був окупований чи знаходився на лінії фронту. Освітній рівень N2 дуже схожий на М4: переважає базова або профтехосвіта, осіб із вищою освітою практично нема. Зайнятість низька – понад 63% не працюють (здебільшого пенсіонери). Фінансово N2 – найбідніший серед усіх кластерів: половина опитаних ледь зводять кінці з кінцями, решта також вкрай обмежені у коштах. Таким чином, соціально-економічний портрет обох груп подібний: бідні, малоосвічені люди у малих населених пунктах, обмежені в ресурсах і можливостях.

Разючий контраст між М4 та N2 проявляється у їхніх ціннісних установках, реакції на війну та рівні довіри до держави, що й визначає полярні рішення: масовий потяг до втечі у перших та незламну стійкість у других. Патріотизм і віра в країну – ось що кардинально відрізняє кластер N2. Попри всі біди, ці південно- та східноукраїнські сільські пенсіонери залишаються, мабуть, найбільш відданою Батьківщині аудиторією. Вони демонструють показову максималістську стійкість: 84% респондентів N2 однозначно заявили, що залишаться там, де живуть, за будь-яких умов, а 75% не поїдуть навіть якщо фронт наблизиться безпосередньо до їхнього району. Три чверті кластеру готові пережити бойові дії вдома – надзвичайний рівень прив'язаності до рідної землі. Для порівняння, кластер М4, перебуваючи у відносно безпечному тилу, не має такого запасу стійкості: більшість його учасників при реальній загрозі радше спробують виїхати за кордон, щоб убезпечити себе і родину. Якщо N2 обрали

девіз «терпіти до кінця», то М4 фактично морально готові до евакуації, щойно відчують пряму небезпеку. Абсолютна більшість зневірилась у будь-яких позитивних змінах: на їхнє переконання, війна приносить лише руйнування, і навіть після її завершення нічого кардинально не покращиться. Натомість кластер N2 має непохитну віру: 73-74% твердо вірять у перемогу України, а понад 70% повністю підтримують курс на повернення усіх окупованих територій. Для них гасло «боротьба до повної перемоги» – не просто слова, а глибоке переконання, яке мотивує лишатися і зносити труднощі. Довіра до влади та інституцій у груп теж протилежна. М4 майже повністю її втратили: будь-які дії уряду вони сприймають крізь призму «простим людям це не допоможе», рівень підтримки реформ чи євроінтеграції серед них найнижчий – переважає байдужість або нерозуміння. Кластер N2 навпаки – найдовірливіший до держави. Він показує рекордну підтримку виконавчої влади: понад 56% респондентів N2 повністю підтримують Кабмін, Президента, керівництво армії та інші інституції. Для них держава і військо – єдині опори, від яких залежить виживання, тому вони консолідували довкола них повну довіру. Парламент для N2 не відіграє помітної ролі (ймовірно, через вікову аполітичність), важливіше, що «держава захистить». Очікування майбутнього так само різняться: показово, що при найгіршому реальному фінансовому становищі кластер N2 проявляє навіть певний оптимізм щодо економіки – 28% вважають, що економіка вже «потроху покращується». Це найбільша частка оптимістів поміж усіх груп, ймовірно зумовлена суб'єктивним відчуттям полегшення після шоку початку війни чи вдячністю за гуманітарну допомогу, яку сприймають як покращення. Натомість у М4 панує повний економічний песимізм і соціальна апатія – ці люди не вірять ні в власні сили, ні в підтримку держави, ні в позитивні зрушення. Звідси – максимальна готовність до еміграції: на відміну від інших мігрантських кластерів, які ще можуть вагатися, М4 практично не бачать для себе майбутнього в Україні і прагнуть виїхати за першої нагоди. Вони переконані, що «на чужині живеться легше»: за кордоном і зарплати вищі, і соціальний захист кращий. 31% М4 прямо заявили, що хотіли б, аби їхні діти жили за кордоном. Для кластеру N2 подібна

позиція немислима – навпаки, 61% категорично не відпустили б дітей за кордон за будь-яких умов (найвищий показник сімейної прив'язаності). Цей контраст у ставленні до майбутнього покоління яскраво ілюструє прірву між двома групами: М4 не бачать перспектив для дітей на батьківщині, тоді як N2 не уявляють життя сім'ї поза рідною землею. Підсумовуючи, кластер М4 рухає відчай, а кластер N2 – віра. За однаково вкрай несприятливих умов життя психологічно-ціннісні установки визначають усе: М4 фактично втратили емоційний зв'язок з державою і готуються покинути її, у той час як N2, навпаки, демонструють відданість країні, залишаючись до кінця.

Кластер М1 та N5 (молоді успішні патріоти)

Ця пара становить інтерес тим, що обидві групи є носіями високого людського капіталу і мають потенційно світле майбутнє в Україні – але одна все ж схиляється до еміграції. Кластер М1 – молоді люди (~30-39 років) з західних областей та Києва, здебільшого чоловіки, з відмінною освітою і зайнятістю (понад 80% працюють). Вони соціально неоднорідні в плані доходів: поряд із значною часткою відносно бідних, у кластері М1 присутня помітна група фахівців зі стабільним і навіть високим достатком. Кластер N5 схожий: це переважно чоловіки молодого та середнього віку (середній ~35 років) із західноукраїнських міст, дуже освічені (54% мають вищу освіту) та економічно активні (77% працюють). За доходами N5 є найбільш забезпеченим кластером серед тих, хто залишається: понад 40% почуваються матеріально впевнено, ще близько 24% вважають свій дохід високим. Отже, значна частина обох кластерів – це молоді професіонали, інтегровані в сучасний ринок, добре освічені та технологічно обізнані. Обидві групи мають проактивну життєву позицію: вони займаються кар'єрою, цікавляться новими можливостями, слідкують за інформацією про світ. Водночас і М1, і N5 характеризуються патріотичними настроями та доволі високим рівнем довіри до державних інституцій. М1 підтримує державний курс реформ і в цілому поділяє оптимістичне бачення майбутнього України – близько 80% оцінюють його як перспективне. Аналогічно, кластер N5 демонструє зрілу, раціональну підтримку влади: ~60%

респондентів радше схвалюють діяльність ключових органів (Президента, Уряду, армії). Жодна з цих груп не належить до «постраждалих» від війни соціально – вони живуть у тилкових містах, адаптувалися до умов (для N5 блекауту вже не є гострою проблемою, M1 теж демонструє готовність пристосовуватися до перебоїв з енергопостачанням). Обидва кластери навіть подібно реагують на загрозу: приблизно дві третини як M1, так і N5 заявили, що не виїжджатимуть за кордон навіть за тривалих криз (блекаутів тощо). Більше того, представники обох кластерів при необхідності готові особисто захищати країну: 25% M1 вступили б до лав ЗСУ у разі критичного загострення на фронті, а серед N5, хоч прямих даних нема, можна припустити схожий настрій з огляду на високий патріотизм. Таким чином, на перший погляд кластер M1 мало чим відрізняється від N5 за основними показниками: і там, і там перед нами патріотично налаштований, економічно успішний сегмент суспільства.

Проте уважніший аналіз виявляє низку відмінних акцентів у мотивах і цінностях, які і призводять до різноспрямованих намірів. Перший чинник – економічно-кар’єрні амбіції і толерантність до ризику. Кластер N5, маючи добрі умови життя в Україні, робить ставку на продовження кар’єри вдома: ці люди демонструють найвищий горизонт планування, 34% з них будують плани більш ніж на рік вперед, включаючи інвестиції, розвиток власної справи тощо. Вони вірять у стабільність: більшість N5 очікує, що економічна ситуація принаймні не погіршиться, а багато хто – навіть покращення. Це свідчить про оптимізм та впевненість у можливостях країни, а також про задоволеність власним становищем. Кластер M1, навпаки, попри порівнянний (а для частини – і вищий) рівень достатку, відчуває, що «за кордоном можливостей більше»: з опитування відомо, що близько 68% M1 переконані в значно ширших перспективах життя і роботи за кордоном. Це відображає сильні особисті амбіції: навіть за наявності успіху на батьківщині, ці молоді професіонали прагнуть максималізувати свій потенціал у глобальному масштабі. Їх не можна назвати незадоволеними життям в Україні – радше вони ставлять планку вище і готові ризикнути зміною країни задля досягнення більшого. Натомість N5 більш задоволені існуючим станом і

не мають настільки потужного імпульсу до змін: їхні цінності пов'язані зі стабільністю, комфортом і поступовим розвитком без радикального ламання життєвого укладу. Другий важливий аспект – реакція на воєнні виклики та обмеження свободи. Кластер М1, що складається здебільшого з чоловіків призовного віку, відчуває помітну тривогу щодо мобілізації: понад 33% вважають поточні масштаби призову надмірними і бояться їх посилення. Вони усвідомлюють, що їхні особисті плани (професійні чи міграційні) можуть бути зірвані військовим обов'язком. Цей психологічний тиск війни штовхає частину М1 до думки про еміграцію «про всяк випадок». Хоча більшість з них патріотично налаштована і, як зазначено, чверть готові піти в армію у критичній ситуації, у повсякденні їхня поведінка диктується бажанням уникнути зайвих ризиків. Показово, що понад 30% М1 скоріше погодилися б дозволити своїм дітям жити за кордоном в майбутньому, тобто орієнтуються на можливу еміграцію родиною. Кластер N5 не відчуває настільки сильного тиску війни на особисті плани. По-перше, тут чимало жінок і дещо старших чоловіків, менш залучених до мобілізаційних процесів. По-друге, ці люди мають більш зрілі вимоги до держави: вони підтримують владу, але без ілюзій, і очікують від неї адекватних рішень (наприклад, схвалюють комунікацію уряду щодо кадрових змін). Замість тривоги кластер N5 демонструє зрілість і витримку: хоча війна впливає на їхнє життя, вони адаптувались і не панікують (лише 15% відчули сильні проблеми через блекаути). І головне – вони не прагнуть шукати безпеки деінде, їх сімейні та патріотичні прив'язки міцні. 36% N5 категорично не готові відпустити дітей за кордон навіть за сприятливих умов, ще 40% скоріше не відпустили б – тобто переважна більшість хоче будувати майбутнє родини в Україні. Для М1 така категоричність не властива – їхня космополітична орієнтація вища, і хоча вони люблять батьківщину, але готові змінити її заради благополуччя сім'ї. Нарешті, третій фактор – ціннісно-патріотичний вибір. Кластер N5 щиро вірить у майбутнє країни і бажає бути частиною цього майбутнього. Їхня мотивація лишатися включає не лише особистий комфорт, а й ідейні переконання: прагнення бачити Україну цілісною, суверенною,

процвітаючою і зробити свій внесок у це. Кластер М1 багато в чому розділяє ці переконання – він теж патріотичний і вірить у позитивний розвиток країни. Проте різниця в тому, що для М1 національні і особисті цілі розділилися: вони готові обороняти батьківщину у час небезпеки, але в мирний час прагнуть реалізувати себе там, де можливості кращі. Для N5 національний і особистий інтерес злиті – їхня самореалізація нерозривно пов'язана з успіхом України. Ця тонка відмінність цінностей і визначає остаточний вибір. Таким чином, навіть за спільних демографічних характеристик рішення М1 виїхати пояснюється комплексом психологічних і ціннісних чинників: індивідуалістичні амбіції, занепокоєння через воєнні обмеження і глобальний світогляд перевищили у них прагнення залишитися, тоді як для N5 переважають впевненість у своїй країні та задоволеність поточним життям, що втримує їх від міграції.

Висновки до розділу 3

Порівняльний аналіз пар кластерів показав, що за інших рівних умов (вік, освіта, соціальний статус) рішення про еміграцію визначається насамперед нематеріальними факторами. Кластери, які демографічно схожі, розходяться у намірах через різницю в ціннісних орієнтаціях (патріотизм vs індивідуалізм), рівні оптимізму та довіри до суспільно-політичного курсу, а також через суб'єктивне відчуття безпеки і контролю над майбутнім. Потенційні мігранти (кластерна група М) у цих парах вирізняються або незадоволеністю своїм становищем (економічним, соціальним), або нестачею довгострокових перспектив, що підриває їхню лояльність до країни. Вони частіше відчувають, що їхні життєві прагнення не можуть бути реалізовані в Україні (через брак можливостей, стагнацію чи загрози війни) і тому раціоналізують еміграцію як єдиний шлях до самореалізації чи безпеки. Натомість кластери, що залишаються (група N), мають більш позитивну емоційну прив'язаність до батьківщини і віру в майбутнє, яка переважає особисті вигоди від виїзду. Вони більш схильні терпіти труднощі, покладаючись на державу і спільноту, тоді як мігранти більше покладаються на себе і глобальні можливості. Ціннісні (патріотичні та космополітичні) та психологічні (оптимізм та зневіра) розбіжності

доповнюються політичними: мігранти частіше критично налаштовані до інституцій і вимогливіші до держави, тоді як ті, хто залишається, або довіряють владі, або, в разі розчарування, все одно не пов'язують це зі зміною країни. Безпековий фактор проявився у двоякий спосіб: прямий воєнний ризик більше вплинув на рішення найбільш вразливих верств, тоді як для інших груп важливішим був психологічний комфорт – відсутність або наявність тривоги щодо майбутнього. У результаті можна стверджувати, що ключовими «тригерними» чинниками міграційних настроїв за рівних демографічних умов є рівень довіри та оптимізму: кластерні аналізи підтвердили, що ті, хто вірить (у державу, перемогу, відродження), залишаються, а ті, хто сумнівається чи розчарований, схиляються до виїзду. Це має важливе значення для формування політик: підвищення суспільної довіри, підтримка патріотичних ініціатив, комунікація успіхів та турбота про добробут громадян здатні зменшити відтік населення, утримавши навіть ті групи, які за своїм потенціалом могли б шукати кращої долі за кордоном.

ВИСНОВКИ

У цій роботі, зокрема 1 першому розділі, було здійснено огляд наукових підходів до визначення та аналізу міграційних настроїв як соціального феномену. Продемонстровано, що міграційні настрої є не просто результатом економічного становища, а комплексною установкою, сформованою під впливом індивідуальних, структурних та контекстуальних чинників. Теоретичне осмислення поняття спиралося на класичні та сучасні концепції міграції (модель push-pull, теорія запланованої поведінки, мережевий підхід), що дозволило закласти основу для емпіричної перевірки.

На основі теоретичного аналізу було сформульовано гіпотези щодо основних детермінант намірів до еміграції. Було висунуто припущення, що економічна незадоволеність, відчуття небезпеки через війну, недовіра до держави, а головне – відсутність бачення свого майбутнього в країні істотно впливають на формування міграційних настроїв. Додатково було враховано роль соціального оточення, очікувань, культурних і демографічних характеристик. Це дозволило побудувати структуру дослідження, яка охоплює не лише об'єктивні змінні, але й суб'єктивні установки, необхідні для глибшого розуміння поведінки респондентів.

Проведено повноцінну підготовку даних з масиву всеукраїнського соціологічного опитування. На етапі обробки даних видалено технічні змінні та аномальні значення, оброблено пропущені дані, виконано кодування категоріальних змінних (через переведення до строкових форматів і застосування one-hot encoding для моделювання). Завдяки цьому дані було приведено до цілісного стану, що забезпечив адекватну роботу алгоритмів машинного навчання. Також було сформовано підвибірки для аналізу залежно від відповіді на запитання про намір виїхати, що дозволило здійснити таргетовану аналітику.

З метою ідентифікації ключових предикторів еміграційного наміру побудовано класифікаційні моделі на основі алгоритмів Naïve Bayes та Random Forest.

Обидва підходи дали змогу оцінити значущість широкого спектру змінних, зокрема економічного статусу, рівня безпеки, задоволеності життям, очікувань щодо майбутнього тощо. Результати моделей підтвердили високий рівень впливу цих факторів та продемонстрували їхню стійкість до варіацій алгоритму. Виявлено, що суб'єктивні оцінки (зокрема, оцінка перспектив) є не менш значущими, ніж об'єктивні характеристики (матеріальне становище, воєнні загрози).

Для сегментації респондентів за мотиваційними характеристиками, було проведено кластерний аналіз методом K-Modes, що є оптимальним для категоріальних даних. В результаті кластеризації було виокремлено 11 стабільних профілів респондентів із різними комбінаціями факторів, які зумовлюють наміри еміграції або їх відсутність. Метод дозволив виявити як типових потенційних мігрантів, так і тих, хто демонструє наміри залишитись. Це створило основу для глибшого аналізу внутрішньої різноманітності мотивацій, які лежать в основі настроїв.

Порівняння між кластерами дало змогу виявити як подібності, так і ключові відмінності між групами респондентів. Аналіз показав, що навіть при схожих соціально-демографічних характеристиках, установки щодо еміграції значною мірою залежать від психологічних та ціннісних факторів. Наприклад, деякі групи з однаковим рівнем доходу демонструють протилежні установки через різні оцінки майбутнього або ставлення до сім'ї. Це дозволило сформулювати уявлення про «внутрішню логіку» намірів: тобто, як поєднання факторів створює той чи інший тип установки.

На основі аналізу підтверджено, що головними факторами формування міграційних настроїв є як класичні чинники (низький рівень доходу, відсутність роботи), так і соціальні та психологічні фактори (бачення перспектив, поняття самореалізації, задоволеність життям, відчуття загроз).

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Czaika M., de Haas H. The globalization of migration: Has the world become more migratory? Oxford: University of Oxford, 2014. 324 p.
2. Міжнародний валютний фонд. Migration into the EU: Stocktaking of Recent Developments and Macroeconomic Implications. 2024. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2024/04/01/Migration-into-the-EU>
3. Castles S., Miller M. J. The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World. London: Palgrave Macmillan, 2005. 338 p.
4. Міжнародна організація з міграції (МОМ). World Migration Report 2022. Geneva: IOM, 2022. 496 с.
5. Міжнародна організація з міграції (МОМ). World Migration Report 2024. Geneva: IOM, 2024. 520 с.
6. Козуб В. О., Галуха Л. Ю., Луців Р. С. Аналіз взаємозв'язку між міграцією та процесами глобалізації у світовій економіці та суспільстві: прогноз тенденцій. Економіка та суспільство. 2024. №49. С. 37–42.
7. Процик І. С., Кара Н. І. Особливості процесів міграції населення України. Демографічні дослідження. 2022. №3. С. 12–18.
8. Чумакова В. Ю. Сутність міграції, її класифікація та шляхи регулювання. Наукові записки. 2013. Випуск 3. С. 23–28.
9. Грищенко Н. І., Лясота Л. І. Теорії міграції населення та їх значення для вивчення міграційних настроїв у ХХІ ст. Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». 2021. №17. С. 52–59.
10. Chatty D. Refuge in the Levant and Eastern Mediterranean: Spaces of containment or places of choice? Journal of Refugee Studies. 2024. Vol. 37(1). P. 14–30. DOI: <https://doi.org/10.1093/jrs/feae001>
11. Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (UNHCR). Global Trends: Forced Displacement in 2023. 2023.

12. Internal Displacement Monitoring Centre (IDMC). Annual Report 2023. 2023.
13. Scott-Smith, T., McConnachie, K. (Eds.). Urban Displacement: Syria's Refugees in the Middle East. Forced Migration, Volume 48. 2024.
14. Crisp, J. Refugee protection at Europe's borders: problems and proposals for change. Refugee Law Initiative Blog. 2024.
15. Omata, N., Gidron, Y. Returning to fund refugeehood: dispersal and survival between Uganda and South Sudan. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. 2025.
16. Варга Н. І., Гвоздецька Б. Г. Міграційні настрої першокурсника в умовах російсько-української війни. *Перспективи. Соціально-політичний журнал*. 2024. №2. С. 18–22.
17. Brettell C. B., Hollifield J. F. (Eds.). *Migration Theory: Talking across Disciplines*. 3rd ed. New York: Routledge, 2022. 424 p.
18. Kravchenko I., Zhuk R. The new migration wave from Ukraine to EU countries: scale, factors, consequences. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2022. №3(46). С. 214–221. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.3.46.2022.003>
19. Лобанова А. С., Кузер А. М. Міграційні настрої молоді України та Польщі як виклик соціально-економічним проблемам. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. 2017. №2. С. 89–94.
20. Молікевич Р. С. Міграційні настрої та уподобання українців в період російсько-української війни. *Вісник ОНУ. Серія: Географічні та геологічні науки*. 2023. Т. 28. №1(40). С. 102–108.
21. Слюсаревський М. М., Блинова О. Є. *Психологія міграції: навчальний посібник*. Київ: Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, 2013. 188 с.
22. Scholten P. (Ed.). *Introduction to Migration Studies: An Interactive Guide to the Literatures on Migration and Diversity*. IMISCOE Research Series. Cham: Springer, 2022. 512 p.
23. Пищуліна О., Юрчишин В., Стецюк П., Міщенко М. Вплив міграційних процесів на перебіг повоєнного відновлення України, міграційну політику

- ЄС та країн Східного партнерства. Київ: Центр Разумкова, Фонд Конрада Аденауера, 2023. 84 с.
24. Українське суспільство: міграційний вимір. Національна доповідь. За ред. Пирожкова С. І., Лібанової Е. М., Новікової О. Ф. Київ: НАН України, 2018. 256 с.
25. Чакій О., Федак Ю. Підходи до дослідження сутності міграції як соціально-економічної категорії. Ужгород: ДВНЗ «Ужгородський національний університет», 2024. 62 с.
26. OECD. International Migration Outlook. 47th ed. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development, 2023. 340 p.
27. van Tubergen F., Wachter G. G., Kosyakova Y., Kogan I. Return intentions among Ukrainian refugees in Europe: A Cross-National Study. *International Migration Review*. 2024. Vol. 58(1). P. 87–113.
28. Міжнародна організація з міграції (МОМ). Migration Data Platform for Evidence-Based Regional Development (M-POWERD): Ukraine. Country Facts. 2021. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://iom.org.ua/migration-data-platform-ukraine>
29. Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (UNHCR). Життя на паузі: наміри та перспективи біженців, осіб, що повертаються, та ВПО з України. Регіональний звіт щодо намірів №5. Лютий 2024. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://data.unhcr.org/en/documents/details/107642>
30. OECD, IOM, UNHCR, ILO. 2021 Annual International Migration and Forced Displacement Trends and Policies Report to the G20. Geneva: OECD Publishing, 2021. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.oecd.org/migration/international-migration-and-displacement-report.html>
31. World Bank. World Development Report 2023: Migrants, Refugees, and Societies. Washington, DC: World Bank Group, 2023. 352 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.worldbank.org/en/publication/wdr2023>

32. Бараняк І. Є. Теоретико-концептуальні підходи до дослідження вимушеної міграції населення. Економіка та суспільство. 2023. №50. С. 73–78.
33. Петрова Я. В. Теоретичні моделі дослідження міграційних процесів. Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи. 2014. Випуск 12. С. 111–116.
34. Державна служба статистики України. Демографічна ситуація у 2021 році: експрес-випуск. Київ: Держстат України, 2022. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ukrstat.gov.ua>
35. Lee E. S. A Theory of Migration. Demography. 1966. Vol. 3(1). P. 47–57. DOI: <https://doi.org/10.2307/2060063>
36. Новосад К. Сучасні моделі дослідження міжнародної міграції. Грані. 2020. Т. 23(5). С. 15–26. DOI: <https://doi.org/10.15421/172051>
37. Ray J. Desire to Migrate in Ukraine Hits Record Low. Gallup News. Washington, DC, 2023. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://news.gallup.com/poll/471119/desire-migrate-ukraine-hits-record-low.aspx>
38. Панченко І. В., Паращук А. С. Аналіз міграційних процесів в Україні: державний та регіональний аспекти. Економіка та суспільство. 2021. №32. С. 162–169.
39. Новік А. Ю. Моделювання міграційних процесів в Україні як регулятора соціально-економічної стабільності: автореферат дисертації кандидата економічних наук. Київ: КНЕУ, 2021. 22 с.
40. Zakharchuk O., Shulga T., Petrenko O., Kovalchuk S., Chernysh N. Predicting Ukrainian refugees' flows under the 2022 Russian invasion: A simulation approach. Scientific Reports. 2022. Vol. 12. Article 5241. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.nature.com/articles/s41598-022-05241-8>
41. Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва, Центр Разумкова. Україна єдина: національна належність, ідентичність, мова та державні атрибути – всеукраїнське опитування. 2025. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dif.org.ua/article/ukraina-edina-natsionalna-nalezhnist-identichnist-mova-ta-derzhavni-atributi-vseukrainske-opituvannya>

42. Zinchenko O., Sereda V. Ukrainian Displaced Academics' Communication Strategies during the Russian War against Ukraine. *Journal of International and Intercultural Communication*. 2024. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/15562948.2024.2425008>
43. Adema J., Aksoy C. G., Giesing Y., Poutvaara P. The Effect of Conflict on Ukrainian Refugees' Return and Integration. EBRD Working Paper No. 289. January 2024. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ebrd.com/publications/working-papers/the-effect-of-conflict-on-ukrainian-refugees-return-and-integration>
44. Dietz B. Ukraine – Emigration and Displacement in Past and Present. Bundeszentrale für politische Bildung (bpb), 2023. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bpb.de/themen/migration-integration/regionalprofile/english-version-country-profiles/510002/ukraine-emigration-and-displacement-in-past-and-present/>
45. Harris J. R., Todaro M. P. Migration, Unemployment and Development: A Two-Sector Analysis. *The American Economic Review*. 1970. Vol. 60(1). P. 126–142. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.jstor.org/stable/2938462>
46. Суспільне Новини. Більшість українців не хотіли б емігрувати після повного відкриття кордонів – опитування. 22 січня 2024. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://suspilne.media/930581-bilsist-ukrainsiv-ne-hotili-b-emigruvati-pisla-povnogo-vidkrittja-kordoniv-opituvanna/>
47. Assfaw A. K., Minaye A. Explaining migration intention from selected psychosocial variables in South Wollo, Ethiopia. *Frontiers in Sociology*. 2022. Vol. 7. Article 960203. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://doi.org/10.3389/fsoc.2022.960203>
48. Promote Ukraine. Через повномасштабну війну Україна втратила близько 30% трудового потенціалу. 2024. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.promoteukraine.org/uk/cez-povnomasshtabnu-vijnu-ukrayina-vtratyla-blyzko-30-trudovogo-potenczialu>

49. Радіо Свобода. Чим довше триває війна – тим менше людей повернуться: про демографічну ситуацію в Україні. 2024. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/chym-dovshe-tryvaye-viyna-tym-menshe-lyudey-povernetsya-pro-demohrafichnu-sytuatsiyu-v-ukrayini/33339657.html>
50. Міжнародний республіканський інститут (IRI), «Група Рейтинг». Загальнонаціональне опитування. Жовтень 2024. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ratinggroup.ua/research/ukraine/nationwide-survey-of-the-international-republican-institute-iri-october-2024.html>
51. Breiman L. Random forests. Machine Learning. 2001. Vol. 45(1). P. 5–32. DOI: <https://doi.org/10.1023/A:1010933404324>
52. Murphy K. P. Machine Learning: A Probabilistic Perspective. Cambridge, MA: MIT Press, 2012. 1104 p.
53. Huang Z. Extensions to the k-means algorithm for clustering large data sets with categorical values. Data Mining and Knowledge Discovery. 1998. Vol. 2(3). P. 283–304. DOI: <https://doi.org/10.1023/A:1009769707641>
54. Massey D. S., Arango J., Hugo G., Kouaouci A., Pellegrino A., Taylor J. E. Theories of international migration: a review and appraisal. Population and Development Review. 1993. Vol. 19(3). P. 431–466. DOI: <https://doi.org/10.2307/2938462>
55. Ajzen I. The theory of planned behavior. Organizational Behavior and Human Decision Processes. 1991. Vol. 50(2). P. 179–211. DOI: [https://doi.org/10.1016/0749-5978\(91\)90020-T](https://doi.org/10.1016/0749-5978(91)90020-T)
56. Buskirk T. D. Surveying the Forests and Sampling the Trees: An Overview of Classification and Regression Trees and Random Forests with Applications in Survey Research. Survey Practice. 2018. Vol. 11(1). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://doi.org/10.29115/SP-2018-0003>
57. Міжнародна організація з міграції (МОМ). Climate Change and Migration in Iraq: Key Findings from a Quantitative Survey. 2023. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

https://iraqdtm.iom.int/files/Climate/202353458739_DTM_Climate_key_findings_en_v11.pdf

58. Putri N. S., Saragih H., Heikhmakhtiar A. K. Comparison of Naïve Bayes Classifier and Support Vector Machine for sentiment analysis on civil military relations conflict among Rohingya refugees as recommendation for defense policy making. *Journal of Intelligent Decision Support System (IDSS)*. 2024. Vol. 7(3). P. 227–235. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.idss.iocspublisher.org>
59. Grimmer J., Stewart B. M. Text as Data: A New Framework for Machine Learning and the Social Sciences. *Oxford Research Encyclopedia of Politics*. 2017. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228637.013.1002>
60. Saxena P. Machine Learning Classification Techniques for Analyzing Categorical Data in Tourism Research: A Comparative Analysis. Master's Thesis. Copenhagen Business School, 2022. 103 p. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://research-api.cbs.dk/ws/portalfiles/portal/98734020/1617094_142920_Prasoon_Saxena_Master_Thesis.pdf
61. Lopez K. N., Mathur G., Morell B. H., Goodwin B. M., Goodwin J. A. Comparison of Classification and Regression Trees and Logistic Regression to Predict Mortality in Congenital Heart Disease. *Pediatric Cardiology*. 2018. Vol. 39(2). P. 402–409. DOI: <https://doi.org/10.1007/s00246-017-1778-0>

ДОДАТОК 1. СПИСОК ЗМІННИХ

D4. How old are you (full years)?	18	56
	19	57
	20	58
	21	59
	22	60
	23	61
	24	62
	25	63
	26	64
	27	65
	28	66
	29	67
	30	68
	31	69
	32	70
	33	71
	34	72
	35	73
	36	74
	37	75
	38	76
	39	77
	40	78
	41	79
	42	80
	43	81
	44	82
	45	83
	46	84
	47	85
	48	86
	49	87
	50	88
	51	89
	52	90
	53	91
	54	92
	55	Total

Are you currently in Ukraine?	1 Yes
	2 No
	Total
D1. In which oblast do you usually live? By usually I mean prior to the outbreak of war on February 24th, 2022	1. Vinnytsia
	2. Volyn
	3. Dnipropetrovsk
	4. Donetsk
	5. Zhytomyr
	6. Zakarpattia
	7. Zaporizhzhia
	8. Ivano-Frankivsk
	9. Kyiv oblast
	10. Kirovohrad
	11. Luhansk
	12. Lviv
	13. Mykolaiv
	14. Odesa
	15. Poltava
	16. Rivne
	17. Sumy
	18. Ternopil
	19. Kharkiv
	20. Kherson
	21. Khmelnytskyi
	22. Cherkasy
	23. Chernivtsi
	24. Chernihiv
	25. Kyiv
	Total
D2 Would you describe your specific type of settlement before the war as ____?	1. Oblast centre
	2. Another town in oblast
	3. Rural
	Total
TP2_24febr	City
	Rural
	Total
Did you change your place of permanent residence after	1. Yes, and now I live away from home
	2. Yes, but I have already returned home

February 24 due to the war?	3. No
	99. Difficult to answer/No answer
	Total
D3 In which oblast are you currently located?	1. Vinnytsia
	2. Volyn
	3. Dnipropetrovsk
	4. Donetsk
	5. Zhytomyr
	6. Zakarpattia
	7. Zaporizhzhia
	8. Ivano-Frankivsk
	9. Kyiv oblast
	10. Kirovohrad
	11. Luhansk
	12. Lviv
	13. Mykolaiv
	14. Odesa
	15. Poltava
	16. Rivne
	17. Sumy
	18. Ternopil
	19. Kharkiv
	20. Kherson
	21. Khmelnytskyi
	22. Cherkasy
	23. Chernivtsi
	24. Chernihiv
	25. Kyiv
	Total
D4 Would you describe your specific type of settlement as?	1. Oblast centre
	2. Another town in oblast
	3. Rural
	Total
TP2_Living	City
	Rural
	Total
Q1. How do you see the future of Ukraine?	1. Rather promising
	2. Rather hopeless
	98. Difficult to answer

	99. No answer
	Total
Q2. Compared to the period before the full-scale invasion, how has the economic situation of your household changed:	1. Improved a lot
	2. Somewhat improved
	3. Stayed the same
	4. Worsened somewhat
	5. Worsened a lot
	98. Difficult to answer
	99. No answer
	Total
Q3. In the next 12 months, how do you expect the economic situation of your household to change?	1. Improve a lot
	2. Improve somewhat
	3. Stay the same
	4. Worsen somewhat
	5. Worsen a lot
	98. Difficult to answer
	99. No answer
	Total
Q4. In the next 12 months, how do you expect the economic situation in Ukraine to change?	1. Improve a lot
	2. Improve somewhat
	3. Stay the same
	4. Worsen somewhat
	5. Worsen a lot
	98. Difficult to answer
	99. No answer
	Total
Q4.1 Do you support or oppose raising the military tax from 1,5% to 5% in Ukraine?	1. Strongly support
	2. Somewhat support
	3. Somewhat oppose
	4. Strongly oppose
	98. Difficult to answer
	99. No answer
	Total
	Q4.2 Do you have acquaintances who quit their jobs due to mobilization within the last 6 months and are working without official employment status now?
2. No	
98. Difficult to answer	
99. No answer	
Total	
1. Yes	

Q4.3 Do you have acquaintances who were not hired because of the potential employer's fear that this employee might be mobilized?	2. No
	98. Difficult to answer
	99. No answer
	Total
Q5: Do you believe that Ukraine will win the war?	1. Definitely yes
	2. Likely yes
	3. Likely no
	4. Definitely no
	98. Difficult to answer
	99. No answer
	Total
Q6. What will be the territorial boundaries of Ukraine as a result of this war?	1. Ukraine will maintain all territories from within its internationally recognized borders defined in 1991
	2. Ukraine will regain the Donbas and Luhansk regions but not Crimea
	3. Ukraine will regain Crimea but not territories of the so-called DNR and LNR
	4. Ukraine will regain territories in the border that were under control of the Ukrainian government before February 24,
	5. Ukraine will lose some more territories
	6. Ukraine will be under total Russian occupation
	97. Other
	98. Difficult to answer
	99. No answer
	Total
Q7. In your opinion, when will the war end?	1. In less than one year
	2. In 1-2 years
	4. In 3-4 years
	5. In 5 years or more
	6. Never
	98. Difficult to answer
	99. No answer
Total	

Q8. In the current situation, how far into the future do you feel you can you make plans for your life?	1. Less than 1 month
	2. 1 to 3 months
	3. 4 to 6 months
	4. 7 months to 1 year
	5. More than 1 year
	96. Cannot make any plans
	98. Difficult to answer
	99. No answer
	Total
Q9. How do you feel about the current level of mobilization in Ukraine; is it?	1. Too much
	2. Just right
	3. Not enough
	98. Difficult to answer
	99. No answer
	Total
Q10. In your opinion, does the new mobilization law, which took effect in May 2024, help or harm Ukraine in its fight against Russia?	1. Completely helps
	2. Somewhat helps
	3. Somewhat harms
	4. Completely harms
	5. There is no effect
	98. Difficult to answer
	99. No answer
	Total
12.1. Stocks of food	1. Yes
	2. No
	98. Difficult to answer
	99. No answer
	Total
12.2. Stocks of water	1. Yes
	2. No
	98. Difficult to answer
	99. No answer
	Total
12.3. Emergency bag	1. Yes
	2. No
	98. Difficult to answer
	99. No answer
	Total
	1. Yes
12.4. Cash savings for an emergency	2. No
	98. Difficult to answer
	99. No answer
	Total
	12.5. Independent power supply such as eco-flow, gas canister, generator
2. No	
98. Difficult to answer	
99. No answer	
Total	
12.6. Stocks of medicine	1. Yes
	2. No
	98. Difficult to answer
	99. No answer
	Total
Q13. In the past three months, have electricity outages affected your work or studies?	1. It was affected extremely negatively
	2. Had somewhat negative affect
	3. Had only minor affects
	4. It was not affected at all
	5. I am not working or studying
	98. Difficult to answer
	99. No answer
	Total
	Q14. What do you plan to do in the event of an exacerbation with the electricity supply or its complete disconnection for a period lasting longer than 5 days?
2. I will go to another settlement in the oblast	
3. I will go to another oblast	
4. I will go abroad	
5. I don't have a plan	
97. Other	
98. Difficult to answer	
99. No answer	
Total	
15.1. Elections for the Verkhovna Rada	1. Strongly support
	2. Somewhat support
	3. Somewhat oppose
	4. Strongly oppose

	96. None	within the borders of the existing front line / 2.The Ukrainian government should recapture all lands included in the 1991 borders	3. Rather agree with statement 2
	97. Other		4. I completely agree with statement 2
	98. Difficult to answer		98. It is difficult to answer
	99. No answer		99. There is no answer
	Total		Total
	Ukrainians		
	UNESCO		
	USAID		
	WHO, IAEA		
	Women's march		
	World Central Kitchen		
	Total		
Q18. If Ukraine was able to enter only one international economic union, which one of the following should it be? ROTATE	1. European Union	Q21.2. Couple №2_1.The Ukrainian government should agree to end the war within the borders of the existing front line / 2.The Ukrainian government should recapture all lands from before the full-scale invasion on 24 February,2022	1. I completely agree with statement 1
	2. Customs Union with Russia, Belarus and Kazakhstan		2. Rather agree with statement 1
	3. Other		3. Rather agree with statement 2
	98. Difficult to answer		4. I completely agree with statement 2
	99. No answer		98. It is difficult to answer
	Total		99. There is no answer
			Total
Q19. On December 14, 2023, Ukraine started negotiations to join the European Union. How long do you think it will take for Ukraine to become an EU member?	1. Less than 3 years	Q21.3. Couple №3_1.Ukraine should join NATO / 2.Ukraine should be a country with neutral status	1. I completely agree with statement 1
	2. 3 to 5 years		2. Rather agree with statement 1
	3. 6 to 8 years		3. Rather agree with statement 2
	4. 9 to 10 years		4. I completely agree with statement 2
	5. More than 10 years		98. It is difficult to answer
	96. Ukraine will not join EU		99. There is no answer
	98. Difficult to answer		Total
	99. No answer		
	Total		
Q20. If a referendum was held today on Ukraine joining NATO, how would you vote?	1. Would vote for Ukraine to join NATO	K1. What is your attitude regarding the decision to put Ukrainian troops in the territory of Kursk oblast?	1. Completely positive
	2. Would vote against Ukraine joining NATO		2. Rather positive
	3. Would not vote in the referendum		3. Neutral
	98.Difficult to answer		4. Rather negative
	99. No answer		5. Completely negative
	Total		98. Difficult to answer
			99. No answer
			Total
Q21.1. Couple №1_1.The Ukrainian government should agree to end the war	1. I completely agree with statement 1	K2. In your opinion, does the Kursk offensive now improve or worsen Ukraine's chances of winning the war?	1. Improve a lot
	2. Rather agree with statement 1		2. Improve somewhat
			3. Stay the same
			4. Worsen somewhat
			5. Worsen a lot

	98. Difficult to answer	Forces Oleksandr Syrskyi	3. Somewhat disapprove
	99. No answer		4. Strongly disapprove
	Total		98. Difficult to answer
22.1. President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy	1. Strongly approve		99. No Answer
	2. Somewhat approve		Total
	3. Somewhat disapprove	22.7. The Head of the Office of the President Andrii Yermak	1. Strongly approve
	4. Strongly disapprove		2. Somewhat approve
	98. Difficult to answer		3. Somewhat disapprove
	99. No Answer		4. Strongly disapprove
	Total		98. Difficult to answer
	99. No Answer		
Total			
22.2. The Cabinet of Ministers under Denys Shmyhal	1. Strongly approve	22.8. The Secretary of The National Security and Defense Council of Ukraine Oleksandr Lytvynenko	1. Strongly approve
	2. Somewhat approve		2. Somewhat approve
	3. Somewhat disapprove		3. Somewhat disapprove
	4. Strongly disapprove		4. Strongly disapprove
	98. Difficult to answer		98. Difficult to answer
	99. No Answer		99. No Answer
	Total		Total
22.3. The Parliament of Ukraine	1. Strongly approve	22.9. The Armed Forces of Ukraine	1. Strongly approve
	2. Somewhat approve		2. Somewhat approve
	3. Somewhat disapprove		3. Somewhat disapprove
	4. Strongly disapprove		4. Strongly disapprove
	98. Difficult to answer		98. Difficult to answer
	99. No Answer		99. No Answer
	Total		Total
22.4. The Minister of Defense Rustem Umerov	1. Strongly approve	22.10. Police	1. Strongly approve
	2. Somewhat approve		2. Somewhat approve
	3. Somewhat disapprove		3. Somewhat disapprove
	4. Strongly disapprove		4. Strongly disapprove
	98. Difficult to answer		98. Difficult to answer
	99. No Answer		99. No Answer
	Total		Total
22.5. The Minister of Foreign Affairs Andrii Sybiha	1. Strongly approve	22.11. Local authorities	1. Strongly approve
	2. Somewhat approve		2. Somewhat approve
	3. Somewhat disapprove		3. Somewhat disapprove
	4. Strongly disapprove		4. Strongly disapprove
	98. Difficult to answer		98. Difficult to answer
	99. No Answer		99. No Answer
	Total		Total
22.6. The Commander-in-Chief of the Armed	1. Strongly approve		
	2. Somewhat approve		

22.12. Local territorial Military Commissariat	1. Strongly approve			
	2. Somewhat approve			
	3. Somewhat disapprove			
	4. Strongly disapprove			
	98. Difficult to answer			
	99. No Answer			
	Total			
Q23. How satisfied or dissatisfied are you with the government's communication with society regarding personnel issues like the assignment or the resignation of officials?	1. Completely satisfied			
	2. Rather satisfied			
	3. Rather dissatisfied			
	4. Completely dissatisfied			
	98. Difficult to answer			
	99. No answer			
	Total			
Q24. I will read you the list of actors, please, tell me whom do you consider to be the most responsible for the results of the war?	1. President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy			
	2. The Parliament of Ukraine			
	3. The Minister of Defense Rustem Umerov			
	4. The Commander-in-Chief of the Armed Forces Oleksandr Syrskyi			
	5. The Armed Forces of Ukraine			
	6. Ukraine`s population			
	7. International partners			
	8. You personally			
	98. Difficult to answer			
	99. No answer			
	Total			
	Q25. Do you have close relatives, for example husband, wife, parents or children, who are currently abroad due to Russia's full-scale invasion of Ukraine?		1. Yes	
			2. No	
98. Difficult to answer				
99. No answer				
Total				
Q26. Do they plan to return to Ukraine; if so, when?	1. Planning in the near future, despite the ongoing war			
	2. Planning, but only when the war ends			
	3. They haven't decided yet			
	4. No, they do not plan to			
	5. Various relatives currently abroad have different plans about returning			
	98. Difficult to answer			
	99. No answer			
	Total			
	Q27. Do you or any family members receive financial assistance from close relatives who are currently abroad due to Russia's full-scale invasion of Ukraine?		1. Yes	
2. No				
98. Difficult to answer				
99. No answer				
Total				
Q28. Have you ever had a desire to move abroad?	1. Yes			
	2. No			
	98. Difficult to answer			
	99. No answer			
Q29. Do you think that Ukrainians who moved abroad have more opportunities for self-realization that those who stayed in Ukraine?	1. Definitely yes			
	2. Likely yes			
	3. Likely no			
	4. Definitely no			
	98. Difficult to answer			
	99. No answer			
	Total			
Q30. Do you have children or grandchildren?	1. Yes			
	2. No			
	98. Difficult to answer			
	99. No answer			
Q30.1 Do you want your children or grandchildren to live abroad permanently?	Total			
	1. Definitely yes			
	2. Rather yes			
	3. Rather no			
	4. Definitely no			
Q31. If yes, why?	98. Difficult to answer			
	99. No answer			
	Total			
	1. Better safety situation			

	2. Better career opportunities	aggravation of the situation at the front, for example, a russian breakthrough on one of the fronts ?	2. I will go to another settlement in the oblast	
	3. Better education opportunities		3. I will go to another oblast	
	4. Better opportunities for self-fulfilment		4. I will go abroad	
	5. Better financial opportunities		5. I will join the Armed Forces	
	6. Higher level of social security		6. I don't have a plan	
	7. Be closer to family or friends		97. Other	
	8. Better conditions for living, such as healthcare system, infrastructure, environment etc.		98. Difficult to answer	
	9. There is no threat of war there		99. No answer	
	10. There is no corruption		Total	
	11. Better legislative protection of rights		D6. What is your education?	1. Primary
	12. There is no future in Ukraine			2. Non-complete secondary
	97. Other			3. General secondary
	98. Difficult to answer			4. Vocational secondary
	99. No answer			5. Non-complete higher
	Total	6. Higher		
		98. Difficult to answer		
		99. No answer		
		Total		
		D7. Do you currently have a job or a means of earning an income?		1. Yes, I have a job
			2. No, I lost my job	
			3. No, but I did not have a job before the war	
			4. I am a student/homemaker/pensioner/person with disabilities/maternity leave	
			97. Other	
		D7.1 Are you currently working at the same company or organization as you were before the full-scale invasion on February 24, 2022?	98. Difficult to answer	
			99. No answer	
			Total	
			1. Yes	
		2. No, I lost my job due to the invasion		
		3. No, I lost my job for reasons other than the invasion		
		4. No, I chose to find a new job		
		98. Difficult to answer		
		99. No answer		
Q31. Other_text				
	Child's choice			
	People have a different mentality			
	People orientation			
	The ability to move freely to different countries			
	The level of officials' answers is higher in front of the people			
	The opportunity to travel			
	Through the government			
	Ukrainian society has no morals.			
	Total			
Q32. What do you plan to do in the event of	1. I will stay where I live now			

	Total
D7.2 Do you plan to look for a new job or start a business in the near future?	1. Yes, I'm planning to look for a new job
	2. Yes, I'm planning to start a business
	3. I do not plan to start a new job nor a business
	98. Difficult to answer
	99. No answer
	Total
D7.3 Are you involved in volunteering activities? Please, do not count money donations	1. Yes, I do it fulltime
	2. Yes, I do it from time to time
	3. No
	98. Difficult to answer
	99. No answer
	Total
D7.4 Have you donated money to the Armed Forces during the last three months?	1. Yes
	2. No
	98. Difficult to answer
	99. No answer
	Total
D8. Which language do you usually speak at home?	1. Ukrainian
	2. Russian
	3. Both Ukrainian and Russian
	97. Other
	98. Difficult to answer
	99. No answer
	Total
D8.1. Have you been speaking this language for a long time, or have you specifically switched to this language recently?	1. I have been speaking this language for a long time
	2. I have recently deliberately switched to speaking this language
	98. Difficult to answer
	99. No answer
	Total
D9. What is your religion?	1. Orthodox UPC, meaning Kyiv Patriarchate, Local Orthodox Church in Ukraine

	2. Orthodox UPC MP, meaning Ukrainian Orthodox Church, Moscow Patriarchate	
	3. Greek Catholic	
	4. Catholic	
	5. Protestant	
	6. Judaism	
	7. Muslim	
	8. Atheist	
	9. I believe in God, but do not belong to any religion	
	97. Other	
	98. Difficult to answer	
	99. No answer	
	Total	
	D10. Do you support stopping of time conversion of winter and summer time?	1. Yes
		2. No
		98. Difficult to answer
99. No answer		
Total		
D11. Which of the following best describes your financial situation?	1. We need to save money for food.	
	2. We have enough money for food, but we need to save money to buy clothes.	
	3. We have enough money for food and necessary clothing, but we need to save money for other purchases like a good suit	
	4. We have enough money for food, clothing, and other purchases, but we need to save money for purchasing more expensive	
	5. We have enough money for food, clothes, and expensive purchases, but we need to save money for purchases like a car o	
	6. I can buy anything at any time.	

	98. Difficult to answer
	99. No answer
	Total
D5. What is your sex?	1. Male
	2. Female
	Total
Age5	18-29
	30-39
	40-49
	50-59
	60+
	Total
Finances	Very poor

	Poor
	Low income
	Middle income
	High income
	DA/NA
	Total
Region-5_24febr	West
	Centre
	South
	East
	Kyiv
	Total